

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

IZ ZBIRKE VSAKDANJI SONETI

FRAN ELLER

STVARI

Vse rad imam, kar mojih je stvari,
naj stol bo ali miza in omara,
ne, niso mrtva le, drvena šara,
žive, ko ž njimi duh moj govori.

Pa zveste so, da jim ne najdeš para
med štirinožci, kaj še med ljudmi,
nikdar nobena me ne zapusti,
ne buni se in nikdar me ne vara.

Glej pridno uro: noč prebdi na noč,
da vsako jutro zemlje in nebes
me spomnita razpeti nje kazali!

In tam s police brušeni očali,
kak zro mi resno črk nemarni ples,
kak zro, na delo me priganjajoč!

BOGATIJA

Pošteno sem prislužil, kar imam:
jaz nisem žid, ki se na kožo vknjiži,
ne ljubim bližnjega ko ovco v striži,
sem bogatin brez robe in reklam.

Kar mi je drago, pródati ne znam,
mazačiti ne z zlatimi obliži,
in zlatega boga vsi paradiži,
da so zaprti mi, me nič ni sram.

Moja le šúm lepota je bogata,
in v zlatem njih stebrovju sem doma
ko ptič, ki pod smaragdnim krovom poje.

Moja sta ščip in solnce, dva dukata,
in vse, kar zlatih zvezd se lesketa
v baržunaste noči, to vse je moje.

MEGLA

Pusto v zidovih je Ljubljane naše,
ko se november vleže na polje,
od barja sence v okna nam tišče,
in dim se plazi in slemena jaše.

Otepamo ko muhe v loncu kaše,
in redko le, da skozi gošče te
se drzni Rožnik ali Grad prejé,
nas male pa vedré le vinske čaše.

O, da sem lastavica lahkokrila,
odplul bi daleč v pestri, solnčni svet,
prepustil megli gnezdo in penate!

A ni ko lastovki mi sreča mila:
priklenjen sem, vso zimo sem zaklet
v ta mokri mrak, v litre in literate.

ŠKOREC

Kraljiček poje, skrit v košati seči,
za hrbtom škorec mu teman se smuka,
on glumiti zna kavke glas in čuka
pa rad bi še kraljiča spev zveneči.

Koj spravi se nad zvoke in jih žveči,
zavija melodijo in jo suka,
in ko miline zadnje jo opuka,
vrešči, da polhen ga je gaj molčeči.

Pa dé kraljiču kos rumenokljuni:
«Ne vidiš, kak se škorec tam repenči
in pači pesem tvojo in jo skruni?»

Nasmehne se kraljič: «On v nji se senči —
pa kot je pesem moja v soncu lepa,
nje senca vsa je kruljava in slepa.»

TOVARNA

V poslopju mračnem tre ko mravelj roj
se trop molčeč, da kruha si pritrudi,

črne od saj so žilave jim grudi,
in čela v brazdah, ki jih vril je znòj.

Ob stroju brez oddiha buha stroj,
brni, ko da poguba je v zamudi,
pa vmes roke, ta jemlje, ona nudi,
in vse veriga je in člen in spoj.

Zamolκλο pesem enolično peva
sirena jim v neštete, dolge dnove,
in motno luč iz bledih oken seva.

So kakor lip stoletnih korenine,
ki grebejo v globinah mrke rove,
pod solncem pa smehlja se cvet v jasnine.

PREROK

Junak ni Jona med preroki bil,
in težko trl ga je ukaz Jehove:
tja v Ninive, med grešne njih sinove
ni šel, Bogu se je in sebi skril.

A naj v puščave molk bi se zaril,
v viharja grom, ki nad valovi rjove,
na krive poti vse, na zibke krove
Gospod mu neizprosno je sledil.

In sred pravičnih mu nastavil past,
z usodnim žrebom ga trdo zadel je
in vrgel ga morjá požrešnim dnom.

A ni šel morju prerok čudni v slast,
in kakor gnus ga je izbruhnil som,
da nese Ninivam sveto povelje.

KDOR JE MAJHEN

Joj, kdor je majhen: v drobno lice
nasilnica ga bije pest,
mučenec je, če si je zvest,
in rob, če plaši se resnice!

Za mizo, kjer sedi objest,
ni sklede zanj in ni stolice,
tožbé samo so mu družice
in gluhe črede daljnih zvezd.

V veljakov zboru ne velja,
in svet se smeje, kadar snubi,
berač, za betvico srca.

Pa če nebo mu brata dá
velikega — ta brat preljubi
otme še to mu, kar ima.

EPIGON

Držim naj sivim pevcem se za brade?
Lovim naj mladi, potoglavi svet?
Kot moram, pojem, skromen le poet,
ni graje meni mar in ne nagrade.

Za sloga paralizo, za naslade
sadistov jaz besednih nisem vnet
in ljubši mi dobrušen je sonet,
kot verzov neokleščениh so klade.

Ni vsaka že škrbina vrh Triglava,
naj še tako se v megle zamotava,
in vsaka nova raglja ni že zvon. —

O, le krožite, smeli novotarji,
ne motijo me vaši kolobarji,
ostanem rajši svoj in »epigon«!

POGREB

Lep, brez teatra in tako v osami
bo moj pogreb. Koračnic, kaj oholi
koturni, kaj zvonov in žalnic moli,
še sveč ne bo, le zarje nad gorami!

Ne pojdejo za krsto mi Sokoli,
gospodje ne s cilindri, nič ne vzdrami
tišine jutra, ko dado me jami
v objem sosedom tihim naokoli.

Kdor mi je dober bil, saj ni mu treba,
da šel z menoj bi mračno pot pogreba:
v planine gre, na solnčne naj višave,

naj nese ljube moje jim pozdrave,
a če bi dež kropil, pa sedi k vinu
in dvigni čašo mojemu spominu!

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

3.

(Nadaljevanje.)

Bilo je neprijazno mrzlo jutro. Sever se je zajedal med kanale in pritiskal na trge. Le malo ljudi si videl po mestu, le one, ki so bili primorani hoditi po svojih opravkih. Kdor pa ni imel sile, je ostal rajši doma, na gorkem in v zavetju, ter čakal, da vsaj nekoliko poneha mraz. — Golja je stražil z dvema ladjama in s štiridesetimi mornarji pri otoku sv. Helene, na koncu preлива sv. Marka. Imel je prvotno ukaz, naj pripravi deset čolnov, ter je šele po poročilu, ki ga je bil poslal poveljstvu, vzel rajši dve večji ladji. Morje je namreč nemirno valovilo, zato bi bilo nevarno pluti iz zaliva s čolni. Tudi je nebo še vedno temnelo in oblaki so se spuščali niže in niže. Proti jugu nad Lidom so se grmadile pošastne sive mase, gotovo znamenje, da se je nekje dvignil vihar.

Okrog desete ure se je s trga sv. Marka oglasil zvon: zategli udarci, ki so naznanjali, da je ladja na obzorju. Golja je uprl oči proti jugu in opazil vojno galejo, ki je spremljala prevozno ladjo. Ukazal je mornarjem, naj naravnajo jadra, nato je krenil naproti. Vedel je, kje se ustavljajo ladje, ki morajo počakati na odprtem morju. Mornarji so se zganili in četrť ure kasneje pristali poleg galeje, ki je bila med tem že vrgla sidro. Poleg nje se je zasedrala trgovska ladja, ki pa ni bila več v rokah navadnega moštva, temveč vojnih mornarjev, zastražena, kakor da vozi pirate.

Goljevi ljudje so že spoznali romarsko ladjo. Ugibali so, kaj bi bilo vzrok, da jih je zajela vojna galeja, ena najhitrejših, kar jih je premogla ljudovlada. Zvedeli so kmalu. Golja je stopil na krov vojne ladje, a se takoj vrnil. Z vesli so se nato približali prevozni ladji ter se ji z vrvmi pripeli ob bok na koncu stopnišča. Komaj je bilo storjeno to, že so se na krovu pojavili možje, ki so imeli roke zvezane. Počasi so stopali navzdol, v ladjo, ki jih je prevzela.

«Kaj so storili?» je vprašal Goljo Lorenzo, ki je sedel pri krmilu in opazoval prizor.

«Uprli so se in pometali poveljnike v morje», je odgovoril častnik suho.

«So že imeli vzrok!» je pripomnil Dalmatinec in se ozrl po bližnjih, ki so se nasmehnili odkriti opazki.

Ta čas so se zgoraj v večji gruči pojavili romarji, zvezani, kakor prejšnji ter šli isto pot kot mornarji.

«Tudi romarji?» se začudijo Goljevi ljudje. «Kaj so zakrivili? Po nedolžnem trpijo!»

«To se bo izkazalo», zavrne Golja trdo. Razgovor mornarjev ga razburja, a ne mara naravnost ukazovati, naj molčijo.

Lorenzo pa mrko opazuje tuje može. Vidi, da so isti, s katerimi je bil, preden so se ukrcali na daljno pot. Srd se ga loteva, žal mu je, da so pali krilatemu levu v šape.

«Glupci, bedaki nespametni!» mrmra in zmerja. «Kaj se pa lotite, česar ne znate izvršiti? Ali bi bilo težko kreniti okoli Sicilije? Kaj bi vam mogla ljudovlada v genovskih vodah? Ladjo ste imeli v rokah, pa ste jo oddali kakor ostrašena deca! Delajo tako može? Šleve ste, ne može!»

Golja svari Lorenza z očmi in daje glasne ukaze. Zvezane mornarje spravijo pod krov, romarje pa obdrže zgoraj. S skupno verigo jih povežejo, da bodo ovirali drug drugega.

«Dajte nam jesti!» prosijo ujetniki. «Lačni in žejni smo. Že več dni živimo le ob kruhu in vodi!»

«Saj je bila vsa ladja vaša!» zavrača Dalmatinec, a skrivaj potisne kos mrzlega mesa enemu izmed mornarjev. «Se vam je bilo treba upirati? Romarji, pa nastopajo kot razbojniki!»

Mornar zabavlja, a komaj čaka, da bi zvedel kaj več. So jih vjeli na ladji? So skušali pobuniti mornarje? So nastopili skupno? So imeli večje načrte?

Vse to ga muči in rad bi utešil svojo radovednost. Še rajši pa bi spoznal, kako daleč je že prilezla kača nezadovoljstva in upora, ki je tiho grizla na vseh koncih ljudovlade.

Komaj se njih ladji nekoliko oddaljita od galeje, že izprašuje naravnost, in jetniki mu pripovedujejo, da so pali krvosesom v roke. Prvi čas je bilo na ladji znosno, a kmalu je postala hrana prepičla in obenem tudi skrajno slaba. Najemniki ladij pa so se okoriščali tudi s tem, da so vožnjo podaljševali brez vsakega tehtnega vzroka. Izgovarjali so se, da je treba previdnosti na poti v Sveto deželo, ker vsevprek preže turški pirati. Dokler so romarji upali, da bo njih trpljenje pozabljeno ob pogledu na sveto zemljo, so prenašali vse s pravo krščansko potrpežljivostjo. Vsako jutro, ko je morje spet zablestelo v solnčni zarji, so na krovu skupno odpevali svoje psalme in vroče prosili Krista, naj jim že da videti tla, ki so pila njegovo kri. Željno, kakor izraelski rod v puščavi, so hrepeneli po njej, in čim dalje je trajala vožnja, tem nemirnejša so bila njih srca. V njih nemir se je tiho kradla slutnja, da ne bodo dosegli svojega cilja.

Ko pa so videli in spoznali, da je človeški pohlep in nič drugega, kar jim onemogoča potovanje, kar jih zasleduje korak za korakom, odkar so stopili na tla beneškega leva, se je pričel srd užigati v njih. Njih jezi se je naglo pridružila še nejevolja mornarjev.

Pričelo je vreti — bruhnil je upor. Uporniki so se po kratki bitki polastili oblasti na ladji. Nekaj častnikov so v spopadu pometali v morje, druge so prisilili, da so delali po njih ukazih.

Vendar so si le kratek čas gospodarili sami. Vojna galeja je bila o vsem obveščena in jih je dohitela, preden so se mogli umakniti. V krvavem boju so bili uporniki premagani, pobiti ali zajeti in z ladjo vred odpeljani v Benetke. —

«Slabo ste napravili!» je očital Lorenzo. «V takih trenutkih ni izgubljeni časa! Kar ste ga zapravili, bi vam zadoščalo za beg!» Razgovor med prostimi in uklenjenimi se je razvil, kakor da ni razlike med njimi. Golja je sicer opominjal, vendar ni izdalo mnogo.

Šele ko je začel veter ostreje briti ter se z vso silo vpirati v jadra, da so pokala, in so valovi stresali ladji, kakor da sta dva lahka čolnička, je ponehalo izpraševanje in razgovarjanje. Mornarji so stopili na svoja mesta in pričeli borbo z elementi. Tleskale so že prve kaplje, od juga je šla nevihta. Dasi je bilo blizu do pristanišča, vendar niso imeli lahkega dela.

Lorenza je prevzela nenavadna misel. Nevihti ni bilo več mogoče uiti in spričo njene sile ni bilo več gotovo, da pojdejo naravnost v zaliv. Kaj, ko bi izrabili priložnost? Zavili bi na desno in pristali kjerkoli na lagunah. Kdo bi jih mogel klicati na odgovor radi dejanja, ko je zadivjala nevihta? Preden bi se Golja zavedel, bi se utegnili jetniki rešiti. Kopna zemlja ni tako daleč in beneška moč tudi ne sega tako globoko v njeno notranjost! Če so oni že končali v valovih, ni treba, da končajo še ti pod krvnikovo sekiro, ki je nekaterim neizbežna.

Tako je modroval Dalmatinec in se razgrel. Dež je začel šibati valove, zgrnil se je z nalivom čez ladjo. V trenutku so bili mornarji premočeni, a naliv jim je kakor silovit zastor zakril mesto in smer. Tedaj je Lorenzo pogledal, če jim sledi druga ladja. Nato pa je polagoma in previdno okrenil krmilo, da so zavili na desno. Ali je kdo opazil? Je morda zaslutil njegovo misel?

Le kratek čas so vozili. Golja je stopil k Dalmatincu in mu rezko ukazal, naj se umakne. A Lorenzo ni ubogal. Golja je ukaz ponovil, odločno in gromko, potem pa potegnil bodalo. Vse se je vršilo tako naglo, da ostali niti razumeli niso, kaj se godi. Dež je lil z vso silo in pral ladjo in ljudi, Golja pa je stal tu, kakor

da mu še mar ni silovito divjanje nevihte. Poznal je samo svojo dolžnost in ta trenutek ni bilo ničesar nad njegovo voljo. Lorenzo je vedel, da se ne šali. Vstal je in se umaknil bodalu, častnik pa je prijel krmilo in ga zaokrenil. Obenem je zavpil jadreničarju, kako naj ravna z jadri. Ladja je spet zavozila v pravo smer. Dasi je v Lorenzu vrelo, je vendar občudoval Goljevo jekleno voljo. Ko so krenili v preliv sv. Marka, je dež ponehal. Morje je butalo še vedno, a nevarnosti ni bilo več. Mornarji so bili razgreti, četudi premočeni do kože. Golja je tedaj prepustil krmilo enemu izmed njih in stopil k Lorenzu.

«Zakaj si ubral svojo smer?» je vprašal razburjeno. «Kam si hotel zapeljati ladjo?»

Dalmatinec ni bil pripravljen na vprašanje in ni vedel, ali naj naravnost odgovori.

«Povedal sem ti, kako vodi krmilo», je ostro nadaljeval Golja, «ti pa si imel svoje posebne namene! Da nisem pazil, bi morda že vsi končali v valovih. Mislim, da si ravnal dogovorno z uporniki. Odgovarjal boš pred vojnim sodiščem.»

Dalmatinec je prebledel, a se je hitro osvestil.

«Kar izroči me», je dejal naglo, «in ovadi, da sem bil z romarji v sumljivih zvezah! Plačali te bodo dobro, ne boj se!»

Golja je vzkipel kakor gad. Pognal se je proti Lorenzu ter mu zagrozil:

«Plačal boš ti, ki sem te imel za prijatelja, kača!»

Toda zdaj so se oglasili mornarji, ki niso odobraval Goljevih namer.

«Kaj pa je napravil? Kaj je zagrešil?» so mrmrali od vseh strani. «Če bi nas bil tudi k vragu zapeljal v taki uri! Ne bi vsaj toliko trpeli! Kdor zagreši v takem vremenu, mu je treba na mestu odpuščati, ne pa ga izročati rabljem! Nič se ni zgodilo in na varnem smo. Čemu tedaj maščevanje?»

«Dolžnosti ne vrši in sramoti me!»

«Kaj je to, dolžnost?» vprašuje eden izmed mrmrajočih. «Metati v ječo svoje tovariše mornarje, je li to dolžnost?»

«O tem ne dovolim govoriti!» se upre Golja.

«Prav!» odgovarja prejšnji, ki je silno razburjen. «Pa govorimo o tem, kako so pustili mornarje stradati! Niso jim dajali jesti, da bi bili dobički najemnikov ladij večji! Morda ne?»

«Dovolj! In na svoja mesta!» preseče častnik odločno, da se mornarji umikajo. A kakor je neizprosno, čuti, da imajo prav. Mrko čaka, da se možje razidejo na svoja mesta, nato pa stopi na pramac in zre proti pristanišču. Ves je neubran. Kakor je vozil pred meseci uskoške pirate, tako izroča ljudi temnim ječam danes.

Ali so krivi? Pobili so častnike, ki so jim odtrgavali kruh, ki so jih izžemali. Da, krivi so — in vendar niso krivi! Zadelo so ob železni zid, ki se imenuje zakon.

Protislovja so vstajala in se gnetla v Goljeve misli, ko se je oglašal za njim jadreničar:

«Ali naj povežemo jadra?»

«Povežite jih!» se je zdramil častnik.

Jadreničar pa se je obotavljal. Še nekaj je imel na srcu.

«Bo Lorenzo res izročen?» je vprašal negotovo.

Golja je molčal. Moral bi ga izročiti sodišču. Tudi Dalmatinec je zadel ob isti železni zid zakona in ob vse tisto strašno, kar je za njim.

«Bo izročen?» ponavlja jadreničar trdneje.

Golja molči. Vidi, da je tudi sam došel do železne stene. Preprečil je res, kar je bil nameraval Dalmatinec. A če bi tega ne bil storil, ne bi padla krivda le na Lorenza, ampak tudi nanj. Dolga veriga bi se sklenila, uklenili bi njega in s kruhom in z vodo bi ga krmili, natančno kakor vse te nesrečne ljudi!

Golja čuti: za tisti boljši košček kruha, ki ga uživa, za tisti blesk, ki ga je deležen, bi moral vreči Lorenza v ječo. Naj stori to? Prvič v življenju dvomi o svoji dolžnosti in ne ve, kaj naj bi storil. Jadreničar ne vprašuje več, jadra padajo in ladja zavija k bregu. Mračni mečejo mornarji vrvi na breg in povezujejo ladji, mračen in molčeč jih opazuje poveljnik.

«Ostanejo jetniki na ladjah?» vpraša eden izmed mornarjev.

«Tako v ječe v doževi palači, s podvojeno stražo!» ukazuje Golja, ne da bi mogel prenašati poglede svojih ljudi. Razjeden je, poln mučnih dvomov in podoben črvivemu deblu, ki živi le pol življenja.

Ko je bilo delo opravljeno, so počakali z ladjami pri bregu, dokler se ni popolnoma poglela nevihta. Morje je polagoma upadalo, nebo pa je ostalo sivo in težko. Mraz je še narastel.

Mornarji, utrujeni in premočeni, so si skušali napraviti v železni peči nekoliko ognja, drugi pa so se stisnili pod palubjem, zavili se v plašče in plegli. Ni bila le nevihta, ki jih je zamračila, dogodek z jetniki, ki so jih predali v temnice pod sijajnimi dvoranami doževe palače, jih je razburil in potrl. Le včasih je kdo izpregovoril. A beseda je bila težka in neprijazna, molče so čakali ukazov. Tudi Lorenzo, ki ga nejevolja nikdar ni mogla potlačiti, je molčal in strmел predse. Ždel je in razmišljal, kaj se godi z Goljo, kako mu odmeva v duši vse, kar je doživel to grenko predpoldne.

«Spet mi odhajaš in se ne vrneš do jutra!» je očitala mati sinu, ko je stopil iz sobe v praznji vojaški obleki. «S častniško obleko si postal drug človek, da te kmalu ne bom poznala več. Ko si bil na morju in v nevarnostih, se nisi tako ubijal, kakor se sedaj. Misliš, da je prav tako? Da tvoje moč nimajo dna? Že več mesecev si doma, v mestu, pa te skoro ne vidim več, kaj še, da bi se s teboj kdaj porazgovorila, ko nimam žive duše!»

Golja bi bil najrajši že odšel, a ga je materin pogled prikoval, da ni mogel z mesta. «Pustni čas je in mlad človek ne more vedno tičati doma», se je skušal opravičevati častnik, ki ga kličejo zdaj sem zdaj tja.

«Noči izgubljaš!» očita mati, sin pa bi si rad pomagal s šalo.

«Iz gnezda sem pričel letati, vi pa jemljete škarje, da bi mi pristrigili peruti! Pa ne vem, če pojde. Z mladiči je vedno isto. Prhutajo, se spreletajo, cepajo na zemljo, v nevarnosti so, a letanja ne opuste, dokler jih zrak sam ne nosi. To vendar ni nič hudega!» Lotil se je večerje, pa mu ni šla v slast. Vedel je dobro, da je mati sama, ko se on zabava v veseli družbi. Kar mu je očitala danes, je že davno sam čutil.

«Saj ne počenjam neumnosti!» se je izgovarjal. «Ne pijem in se znam vladati. Nihče mi ne more nič očitati.»

Čas ga je priganjal že, da bi odšel, a se ni upal vstati. Opravičeval se je, da gre le radi obljube in ne morda iz želje po zabavi, a mati je videla, kako že komaj čaka, da bi odšel.

«Samo glej, da se spet ne zamudiš, da ne ostaneš do jutra!» ga je rotila. «Tudi veselje škoduje, če ga je preveč!»

Sin je obljubljal, da se kmalu vrne. S sklepom v srcu, da bo tudi za mater imel kmalu kak večer, je stopil iz hiše, se zavil v plašč in poiskal gondoljerja.

Ko je stopil v gledališče, je bilo še malo ljudi. Prihajali so polagoma in ne enega ni poznal. Vrhu tega so bile ženske večinoma maskirane. Sedel je v ozadju in čakal.

Prišla je godba, prišlo je že mnogo plesalcev, nabralo se je različnih mask, obloženih s svilo, z dragulji in z zlatim nakitjem. A Mocenigovih ni Golja uzrl nikjer. Ali jih ne bo?

Vstal je in se ogledal okrog. Tu in tam je menil, da vidi, kako se za fantastično obleko skriva Neva. A ko je opazoval kretnje, se je kmalu prepričal, da niso njene.

Stopal je počasi navzdol, v sredo gledališča. Vsečez so že plesali, a še so prihajale maske, ena razkošnejša od druge. Vsepovsod je

vrvelo, gledališče se je spremenilo v sejmišče. Kamor si se ozrl, povsod si videl novo nošo, zastopnika novega ljudstva.

Golja je opazoval vesele svate in ugibal. Včasi mu je razposajena maska kaj zaklicala z visokim glasom, popihljala mu s pahljačo, včasi se mu je zarežal domino. A znanca menda ni bilo med njimi.

Čas je bežal in Golja ni vedel, kaj naj počne tu. Serpentina je priletela od nekod ter se ga ovila. Ali se ne pričenjajo norčevati z menoj? se je vprašal. Ali se ne norčuje morda z menoj sama Mocenigova hči, ki se noče izdati, da se laže in nemoteno zabava? Spet so se vsuli nanj korijandoli, da jih je imel polno glavo, polne lase. So bili res njemu namenjeni? Vzel je zavojček in vrnil. Toda nasprotnik je bil dobro pripravljen. Z dveh, treh strani hkrati so ga obsuli s korjandoli. Obsipali so ga kakor za stavo. Dokler ni godba začela novega plesa, ni pojenjal metež; pomiril se je šele potem, ko so nekatere izmed nasprotnic same odbežale na plesišče. «Ali ti nobene ne povabiš?» ga vpraša ena izmed bojevnic z visokim, ponarejenim glasom.

«Kako naj vabim, če me pa nobena ne mara!» odgovarja mladec. «Ni res!» ugovarjajo dekleta iz gruče. «Rade te imamo, a ti ne maraš nas!»

«Z vsemi ne morem plesati», se brani Just in ugiblje, ali se ne skrivajo tu njegove znanke z večerov pri Mocenigu. «Plesal bom z ono, ki mi prileti na srce!»

Komaj je izgovoril, že se ena izmed mask vzpne na ograjo, ki je bila med plesiščem in sedeži.

«Evo me!» je dejala in prhutala z rokami, češ, naj jo ulovi. Golja ni nič pomišljal. Velik, kakor je bil, je dvignil svoje roke, dekle pa mu je zdrknilo z ograje v objem, da jo je komaj prestregel. Z rokami in z nogami se ga je oklenila, da ne bi padla po tleh.

«Letalna vaja!» se smeje Golja. «Saj ni daleč do tal!»

«Plesati boš moral! Dal si besedo, da boš plesal z ono, ki ti prileti na srce! Ali me poznaš?»

«Smem privzdigniti krinko? Samo nekoliko?» je prosil Golja.

Z desnico je držal dekle, ki je bila opravljena za Turkinjo, z levo ji je hotel privzdigniti krinko. Neznanka pa se je naglo umaknila ter mu odbrzela iz naročja. Šele zdaj je videl Golja ves njen stas.

«Zaplešiva!» je priganjala. «Obljubil si!»

«Kaj bi pa dejalo moje dekle, če bi videlo?» se je šalil Golja.

«Tvoje dekle bo hudo, če ne zaplešeš!»

«Še bolj huda bo, če zaplešem slabo!» se izgovarja mladec.

«Zaplešiva!» ukazuje maska ter ga potegne s seboj v sredo plesalcev. Zaplesala sta. A gneča je naraščala, ples ni bil prijeten.

Dospela sta do malih vrat, ki so vodile na širok hodnik, in Turki-
nja je povabila Goljo s seboj.

«Ne morem s teboj, ko ne vem, kam me vabiš!» se brani častnik.

«Odkrij se, snemi krinko vsaj za trenutek!»

«Bi me spoznal po očeh?» je vprašala.

«Spoznal bi te!»

Spremljevalka je razkrila modre oči ter približala obraz čisto
Goljevemu.

«Me poznaš?» je vprašala s pravim glasom.

«Kako bi pozabil te oči, kdor jih je videl kdaj?»

«Kdo ve, če jih ne boš pozabil?»

«Trpel bom, ker jih ne bom mogel pozabiti.»

«Nikdar?» je vprašala Neva strastno, se ustavila in nepremično
opazovala Justa.

«Nikdar!» je prisegel častnik. «A zakaj mi tako skrivaš obraz?»

«Ali ne veš, da me vsi poznajo? Tudi taki, ki še ne vem, da so v
Benetkah! Dokler imam krinko, sem prosta, a potem ne več!»

Šla sta po hodniku. Ob straneh so bile klopice in na njih mlade
dvojice s krinkami. Šepet, smeh, vzdih in vzkliki so pričali, da
so to pari, ki živijo sami zase in ki se ne menijo za druge.

Šla sta proti koncu hodnika, da bi bila sama, a so se že vsuli ple-
salci iz dvorane, da jih je povsod mrgolelo. Zasedli so klopi, naslo-
nili se po zidovih, šetali so se, dasi je bilo komaj še kaj prostora
kje. Z vseh obrazov je sijala radost, so goreli ognji in v marsi-
katerih očeh sta plapolala razbrzdanost in strast.

«Poglej, kaka dekletca!» je pokazal Golja Nevi nežnouda telesca
maloletnih, ki so jim moški prišepetavali s pohotnimi ustnicami,
kakor slinasti favni.

«Poglej, kakšne lepe žene!» je vračala patricijka nagajivo in ka-
zala zrela telesa, ki so bila popolna nalik kipom.

Nikdar ni videl Golja toliko razžarjenih teles, razbičanih v ognju
naslade. Vse te gole roke, razgaljene prsi, vse te lahke in pre-
tesne obleke, ki so se prižemale telesom, da bi se čim bolj videle
oblike, vse to ga je mamilo in odbijalo khratu. Ali je tu samo
dvoje mladih ljudi, se je vprašal, ki bi ju vezala prava ljubezen?
Nenadoma se je prišetal črn domino po hodniku ter se pridružil
Nevi.

«Dobro se zabavaš!» je dejal patricijki z visokim glasom.

«Ti tudi!» je odvrnila Mocenigova kratko in dvignila glavo.

«Gledam samo, kako se zabavajo drugi!» odgovori domino. Ves
jedek je njegov glas.

«Čuden svat!» zavrne Neva, da se čuje vsa njena nevolja.

«Dobro me poznaš!» odbija domino.

«Ne poznam te!» pravi patricijka ostro.

«Jaz pa dobro vem, da so grenki poljubi tvojih strupenih usten!» poudari domino in glas mu je nenavadno težak.

«To je podlost!» vzkipi patricijka. «Podlost, če se kdo skrije za krinko, da laže nesramno govori!»

«Pod krinko smo vsi enaki v Benetkah!» odgovarja težki glas neizprosno. «Vse se sme, če le ostane skrito in tajno! Tudi tvoje pravilo je to!»

Tedaj ne more Golja več strpeti. Velik, kakor je, plane proti dominu ter dvigne pesti proti njemu.

«Doli krinko!» krikne razburjeno, da se vse ozre vanj.

«Ne govorim s tabo!» zavrača maska odločno.

«V moji družbi se nihče ne sme žaliti!» grozi Golja. «Doli krinko!» Česar častnik ni pričakoval, to se je zgodilo. Trije, štirje glasovi zagrmijo v bližini; vidi se, da so možje dogovorjeni.

«Nihče nima pravice zahtevati kaj takega!» se upró. «Maska je nedotakljiva!»

«Dokler je dostojna!» odbija Golja. «Nesramneža pa bom sam kaznoval!»

Naprej se vrže, da bi strgal dominu krinko. A neznanec se mu naglo umakne.

«Plačal boš!» pravi s trdim glasom in zagrozi s pestjo. Takoj potem pa se izgubi v gnečo, kakor bi se udril v tla.

Patricijka je razburjena, ogenj ji srši iz oči. Bleda kot zid poišče znanca, o katerem ve, da je v odboru te prireditve, ter zahteva od njega, naj poiščejo črnega domina.

«Da bi ga razkrinkali?» vpraša odbornik. A že odgovarja sam.

«Ne moremo! Kvečjemu, da ga odstranimo! Poskrbel bom, da se bo zgodilo!»

Prepričan je, da je domino že davno izginil. Zato toliko laže oblubi. Pod krinko so se bile zgodile v Benetkah že vse drugačne stvari in često težki zločini. Samo zakrinkanega paznika je poslal odbor za patricijko, za hčerjo mogočnega Moceniga, a Golja ga je prepodil kakor hitro ga je bil zapazil. Bedel je zdaj kakor jastreb in nič ni ušlo njegovemu bistremu očesu.

«Kdo je bil, ki se je predrznil razžaliti te?» je vprašal patricijko, ko se je bila pomirila. «Sumiš morda koga?»

«Nekdo se je vtihotapil v to zbrano družbo, ki se ne bi bil smel!» pojasnjuje Neva.

«Da je to mogoče? Saj vendar vsakega preiščejo!» se čudi častnik.

«Benetke so polne zvijač, ne poznaš jih še!»

«Res je! A kaj bi bilo vzrok, da napadajo tebe?» poizveduje Golja, ki mu sumnja gloda v srcu.

«Vzrok? Kako naj to vem?»

«Domnevaš lahko!» sili Just.

Patricijka pomolči. Ko pa spet spregovori, je njen glas ves spremenjen.

«Morda je kdo izmed onih tam spodaj!» pravi počasi, premišljeno.

«Od katerih tam spodaj?» osupne Golja.

«Od tistih, ki nas smrtno sovražijo!» pojasni patricijka s suhim glasom. Častnik strmi in ne more razumeti. Sluti, da Nevine besede niso odkrite, iskrene.

«Kdo vas smrtno sovraži?» vpraša naravnost in čuti, kako je njegov glas vsiljiv.

«Čakaj!» ga naenkrat patricijka ustavi. «Si pogosto z Vendraminom?»

«Poredko!»

«Ali nista velika prijatelja?» poizveduje Neva.

«Velika prijatelja?» se čudi častnik.

«Videla sem, da se dobro razumeta!»

«Da se razumeva? Prijazen je z menoj. Toda kaj ima vse to opraviti s tem dogodkom?»

«Ali ti nikdar ni zaupal kakšnih skrivnosti?» povprašuje počasi Mocenigova in ne izpusti Goljevih oči.

«Čemu izprašuješ to?» se vznejevolji Just. Čuti, da je Mocenigova zahrbtna in da se skriva za drzno laž.

«Torej ti ni zaupal ničesar?» ponavlja patricijka trdovratno.

»Ničesar!» odseče Golja. «Kaj neki bi mi imel zaupati?»

«Bodi previden!» svari Mocenigova in njeno svarilo je materinsko. «Zadnje čase hočejo nekateri sejati v Serenissimi nevarno seme. Nevarno, pravim! Ne daj se ščuvati!»

«Ni mi znano!» zavrača Golja kratko, osupel, da ga patricijka svari.

«To seme že kali», nadaljuje dekle. «Zadnjič, pri tekmah so vsi opazili to, vsi, gori do doža!»

Prišla sta do vrat, kjer so plesalci vreli v dvorano. Plesalkam se je silno mudilo. Razposajeno so tirale s seboj svoje spremljevalce, da pač ne bi zamudile plesa. Golja in Neva obstojita in opazujeta vrvenje. Strastno življenje okrog in okrog sicer razprši nekoliko Goljeve misli o razgovoru s patricijko, vendar mu ne more prav pregnati trpkosti iz srca. Molči, ponosna Mocenigova hči pa se ozira okrog, kakor bi iskala koga.

«Bi šla plesat?» vpraša patricijka, ko se ji zdi, da že predolgo stojita tu sredi drenja.

«Gneča je!» pravi častnik, ki mu ni do plesa.

Prav tedaj pride mimo mladi častnik Cerini, pokloni se Nevi in

jo povabi na plesišče. Ni se obotavljala, in dvojica je naglo izgubila v vrveči množici.

Dolgo je trajal ples, in Golja ni vedel, kaj naj počne. Iskal je Nevo in častnika med plesalci, našel ju je in potem spet izgubil iz oči. Šel je na hodnike, taval okrog, vrnil se spet na plesišče, a godba še ni prenehala. Toda tudi potem, ko se je ples ustavil, ni mogel najti dekleta in je bil sredi vseh teh neštetih ljudi sam, silno sam.

Morda sta se zatekla v jedilnico, je pomislil. Toda v zgornje prostore ni šel gledat. Ponos mu je branil. Rajši je čakal, da se vrneta in ga poiščeta sama.

Hrup je nastal nekje, prepir se je razpalil, pa se je kmalu polegel. Golja je videl, da je beneška kri vroča, in dogodek, ki se je bil primeril Nevi, se mu že ni več zdel tako pomenljiv kot v začetku. Težilo ga je le, da je ostal sam. Zdaj šele je videl, kako je z vsem srcem prirasel k temu lepemu, ponosnemu dekletu.

Ko mu je bilo najtežje, je patricijka prihitela k njemu. Prijateljico je imela s seboj in vsa razigrana je bila. Golja se je čudil, dekleti pa sta čebljali, kako si hočeta privoščiti nocoj še posebno zabavo.

«Ali pojdeš z nama?» sta ga vprašali.

«Torej izlet?» se šali Golja, zadovoljen in vedrejši, ker sta ga dekleti poiskali.

«To je podobno vprašanju!» pravi Nevina prijateljica, o kateri mladec sumi, da je Anita.

«Saj nisi radoveden, kajne, da nisi?» se zabava patricijka.

«Kdo pravi, da nisem?» se brani častnik. «Pravico imam, da zvem, kam in kako!»

«Dober kavalir po tem nikdar ne vpraša», odgovarja Neva.

«Dober kavalir gre čez drn in strn, tudi če nič ne ve, kam!»

«Slab pa izprašuje!» pristavi prijateljica in se hihita, kakor da velja njen smeh Golji samemu.

«Dober pa ne molči!» zavrača Just, ki že ve, da je to Anita.

«Ali mu povemo, kam gre?» vprašuje spet Neva.

«Otrokom se pravi, vitezom pa nikdar!» zavrača Anita. «Naj se pokori za svojo dolgočasnost in neodločnost!»

Pomenljivo pogleduje Goljo in motri prijateljico. Patricijka pa se zgane in pravi:

«Pojdimo! Noč je kratka nocoj!»

Plašče poiščejo in stopijo iz gledališča na ulico. Čez slabo razsvetljeni mostič gredo, nato preko majhnega, skritega trga, ki se zdi Golji znan. Še en ovinek, potem pa vstopijo v palačo, ki sicer ni obširna, a je toliko dragocenejša. Vsa je iz rezanega kamena,

obložena z belorumenkastim marmorjem iz Verone, ki je slovel kot redek in nenavaden.

«So naši še pokonci?» vpraša Anita vratarja, ki je prišel odpret. Zvedeli so, da vsi že spijo. Bilo jim je še ljubše. Šli so v prvo nadstropje, kjer je Anita pripravila sladčice in ciprskega vina.

«Najbrže še ne veste, da je naperjena zarota zoper vas!» je plemkinja dražila Goljo ter se nepréstano smejala. Tudi Neva se je nalezla njenega smeha.

«Kdor je obveščen, je že napol rešen!» odgovarja Golja.

«Takoј boste videli!» pojasnjuje Anita ter prinese dolgo haljo, kakršno so nosili pesniki in učenjaki. Obenem prinese krinko, liro in knjigo.

«Kar napravite se!» mu ukazuje. «Takoј se vrnemo v gledališče. Zdaj bo šele prava zabava! Nihče vas ne bo spoznal, niti najboljši znanci ne!»

Golja je bil zadovoljen. Ogrnil je haljo ter si ovil glavo z lovorjevim vencem. Neva pa mu je recitirala ljudsko pesem o breznamni ljubezni, kar je on ponavljal za njo z velikim ognjem.

«Kakšen pesnik pa si?» se mu je smejala patricijka. «Mislila sem, da boš ti meni pel, pa moram jaz tebi!»

A časa ni bilo mnogo. Dekleti sta se šli preobleč in Golja je ostal sam. Vzel je liro in rahlo poskušal strune. Tiho je zapel dalmatinsko pesem, ono, ki jo je pela Neva, ko sta se videla prvič.

«Poj, poj o ljubezni!» se je oglasila patricijka. Pesem jo je bila privabila iz sobe, kjer se je preoblačila. Kot kmetica se je napravila. Kratko rdeče krilo je imela na sebi in tesen črn oprsnik. Vezala si je belo ruto, pod katero je skušala skriti svoje lepe plave lase.

«Še ni Anite?» je vprašala Goljo.

«Ni je še!» je odgovoril in šel k Nevi.

»Kako mi pristoja ta obleka?»

Slutila je, da ga privlači, zato ga je vprašala. Oči so ga izdajale. «Krasna si!» je dejal častnik. «Krasna si, v tej in v vsaki obleki! V ogenj bi šel zate!»

«Ne govori tako, ko je laž!» ga je zavrnila ter mu pokrila usta s svojo roko. Ubrnil se je je, jo prijel za desnico, ujel še levico, se zavzel nad njiju toplo volnostjo ter ponavljal razvnet:

«Resnica je, v ogenj bi šel!»

«Lažeš!» je zavračala patricijka, približala se mu, ponujala ustni, a se spet umikala. Golja jo je lovil, ji tiščal roke, da se mu ne bi iztrgala, ter jo je skušal poljubiti. Neva pa je zaplesala okrog ter ga vrtela s seboj, da ni vedel, kaj naj počne.

«Pozabljaš, da sva v tuji hiši!» ga je opomnila naposled ter se mu izvila. «Pa napravljena tudi še nisem!»

Odhitela je v sobo, Just pa je šel za njo. Polno sladkega vonja je bilo tu, da je omamljalo kakor vino. Patricijka je stopila k zrcalu ter si začela spet urejati obleko.

«Ti si kriv, če sem že spet vsa narobe!» je nagajivo očitala Golji. Popravljala si je lase in dvignila pri tem svoje bele lehti, da je še iz zrcala sijala njih zapeljivost ter razvnemala mladega človeka. «Pomagam ti!» je dejal vznemirjeno ter stopil k patricijki. Od zadaj jo je skušal prijeti za roke, ona pa mu je vrgla čez ramo nekoliko dišave, da ga je poškopila po obrazu in po prsih.

Ni se umaknil, preveč je valovila kri v njem. Spet je skušal ujeti deklo za roke, a spet se mu je izvila. Dobro je vedela, da ga s tem razvneha. Poigravala se je ž njim, a pri tem se je užigala tudi sama. Naposled je zagorela s plamenom ter se mu onemogla spustila na prsi.

Zavedela sta se šele tedaj, ko se je začulo trkanje. Prišla je Anita, popolnoma opravljena, bil je čas, da se vrnejo v gledališče.

Tu je ples dosegel svoj višek. Povsod je bila gneča, na plesišču in na hodnikih. Šum in hrup sta preglašala godbo, v zraku so vrvele serpentine, tla so pokrili korijandoli. Strast plesalcev je podžgalo tudi vino, zato si videl skupine, ki so se z vikom in krikom preganjale iz enega v drugi del gledališča. Na plesu je bil sicer cvet Benetk, a to ni nikogar oviralo, da se ne bi izvihral, ko so se strasti razbičale. Le tu in tam je samevala maska, ki se je bila po naročilu prikradla med rajajoče.

Golja, Neva in Anita so se pomešali med veseljake, razposajenost se je lotila tudi njih. Anita je bila napravljena kot potujoči sholast in ni dala miru mladim plesalkam. Golja pa je moral z liro spremljati njene slavospeve dekletom. Smeh in šale so šle za veselo družbo in marsikdo si je na vse načine prizadeval, da bi iztaknil, kdo se skriva v razposajeni skupini. Že spet je bil artiljerijski častnik Cerini poleg Neve — Golja je opazil — že spet sta se izgubljala v množici med plesalci. Gledališče pa je šumelo in bučalo, kakor da je vihar zablodil vanj in ne more več najti izhoda.

Šele, ko so zapele rialtine in naznanjale tretjo uro, je ples prišel ponehavati. Množica se je pričela redčiti, manjše in večje družbe so zapuščale gledališče ter izginjale v temnih ulicah in prelivih. Goljeva družba je narasla. Njegovi liri se je pridružilo še nekaj glasbil, vesela družčina je privabila še novih spremljevalcev. Nikomur niso bili nadležni, in Golja sam, ki se mu je bil večer pričel neprijazno, se je zdaj popolnoma predal veseljaštvu. Bren-

kal je in popeval, kakor da je to njegov dnevni posel. Ukal je, da se je odbijalo od nočnega zidovja, družba pa je vikala in poplesavala po ulici pred gledališčem.

Kdo ve, kako so naposled na tesnem trgu napravili krog in pričeli udarjati s tamburicami in bobenčki hrupen ples. Neva je stopila v sredo, oddala Golji svoj plašč in pričela plesati po udarcih. Mraz je bil, sever je rezal, a patricijska hči se ni menila zanj. Golih rok in ramen se je vrtila v krogu, gledalci pa so strmeli nad lepoto njenega telesa in njenih kretenj. Godci so tolkli vedno strastneje po svojih glasbilih, veseljaki pa so ploskajoč poudarjali ritem. Povriskavali so pri tem, plesalka pa se je vrtela hitreje in hitreje, vedno strastnejša, vedno ognjeviteljša. Naposled se je opotekla — zdelo se je, da pada. A ni padla. Zleknila se je nazaj in obstala, oprta z eno roko na tlak. Drugo pa je dvignila, kakor da vabi nekoga.

Navdušeni so ploskali gledalci ter so vzklikali pohvalo. Patricijka je vstala, Golja pa ji je podal plašč ter ga ji pomagal obleči.

«Ali poiščemo gondolo?» je vprašal.

«Ni treba. Prenočim pri prijateljici. Ali naju spremiš?» je odgovorila Neva.

«Če vaju spremim?» se je začudil Golja. «Kako moreš to vprašati?»

«Pozno je že, a ti moraš biti menda že zjutraj na svojem mestu, ne li?»

«Nič zato!» je odgovoril in prijel Nevo in Anito pod pazduho. «Stisnimo se, gotovo vaju zebe!»

«Kako bi naju zeblo ob ognju!» se smeje Anita. «Ob ognju, ki še ni gorel!»

«Užiga se!» zavrača Golja.

«Bojim se, da ne bo palil!» nagaja Anita. «Pihati je treba vanj, pa še se ne razvname! Ogenj, ki se samo — kadi!»

«Anita, Anita!» zagrozi častnik, objame jo naglo čez pas in stisne k sebi z vso močjo, da dekle vzklikne. «Ogenj, ki se samo kadi!» ponavlja in jo oponaša. «Ogenj, ki še davno ne gori!»

«Mraz je!» pravi Neva in iz njenega glasu je čuti, da ji Goljeva domačnost z Anito ni všeč. «Mraz je, občutno reže v obraz. Čuj, Anita! Zdi se mi le bolje, da grem domov. Nikakor te ne bom nadlegovala nocoj!»

«Daleč imaš! In o nadlegi ni niti govora!»

Neva molči. Šele ko stopijo v palačo, se premisli. Golja odloži svojo plesno opravo, obleče plašč in pripaše meč. Noče zamujati deklet, poslavlja se. A prijateljicama ni mari pozne ure. Spremljata ga in obstojita z njim pri vratih.

«Anita!» pravi patricijka, ko že daje Golji roko. «Ne bi mogel Just prenočiti pri vas, da ne bi blodil po temnem mestu ob tej uri?»

«Lahko!» pravi plemkinja.

Prvi trenutek je Golji po godu.

«Dobro!» pravi zadovoljen. «Prav hvaležen vam bom!» A se že kesa. Pogleda Anito, njen obraz je porogljiv. Tak si torej? čita v njem. Kako si tajil oni večer, ko si me bil spremljal domov! Zdaj vidim, da si lagal! Vroč, pohotna kri ti kipi v žilah, prav kakor vsem!

Golja stoji med vrati in ne ve, kako bi odšel.

«Tu ostani, zunaj je mraz!» vabi patricijka. «Mraz je in nevarno po mestu!»

«Da, pri nas je toplo in prijetno!» pomaga Anita. Nedolžno božajo njene besede, a v njenih očeh poblesteva strupeno zmagoslavje. «Tu ostani!» ponavlja Neva mehko, da se iz glasu pne skrito pozelenje. »Saj se že dani!»

Golja gleda patricijko, ki prosi, gleda Anito, ki preži.

«Da bi ostal v tuji hiši čez noč?» vprašuje neodločno. Omahuje, čuti, kako so trenutki vedno bolj napeti.

«To je vendar nekaj navadnega, to je vendar običaj med plemstvom!» prigovarja Neva. Zdi se, kakor bi se bala, da zmaga njegov dvom.

«Da, nekaj čisto vsakdanjega!» pristavlja Anita malomarno, dasi raste škodoželjni triumf na njenem licu. Golja ga vidi in ponos se upre v njem.

«Domov grem!» pravi odločno. «Tu ne morem ostati!»

Mocenigova pobledi. Kakor da jo je udaril po obrazu, je ta trenutek častniku. Anita pa zgane z rameni.

«Kakor vam drago!» pravi mirnodušno. «Vsakdo je sam svoj gospodar!»

Golja odide, dasi je ves razglašen. Neumljiva bolečina ga skeli v srcu. Ničesar ne razloči v temi, sam ne ve, kam gre.

Tedaj zabrlizga od nekod kratko, rezko. Kakor da se je zdramil iz težkega sna, ožive Golji vsi čuti. Buden je in bister kakor žival, ki ji strežejo po življenju. Toda preden izdere meč, začuti močan udarec v hrbet.

Ali sem zaboden? ga spreleti misel. A ne išče odgovora. Nagonsko se skloni do zemlje, bliskoma, da je praznота pred napadalcem. Na kôsti je obstalo bodalo! mu nekaj pojasni. Srečno si ušel!

Bežeče korake začuje in ne pomišlja. Kvišku plane in se vrže za napadalcem. Oči se mu že razgledujejo v temi, temno senco razloči ne daleč pred seboj.

«Stoj!» vpije razjarjeno. «Stoj, sicer te posekam!»

Z velikimi koraki je vedno bliže napadalcu.

«Stoj!» zakliče zopet. «Sicer bom rabil meč! Kdo si?»

Neznanec čuti, da ne more uiti. Obstoja, zakaj Golja je že za njim.

Nizko človeče trepeta pred častnikom, ki ga zgrabi za obe roki.

«Ti si se me upal napasti?» krikne Golja in ga strese kakor snop slame. «Kje je bodalo? Govori, lopov!»

«Nisem vas jaz!» se izgovarja pritlikavec. «Oni, ki vas je, je zbežal!»

«Lažeš!» vpije Golja, ki se mu zdi, da nima človeče nikakega orožja. «Ti si bil!»

«Bili so drugi!» trepeta pritlikavec.

«Ti si bil ž njimi! Kdo si? Kdo te je poslal semkaj?»

«Pomota!» se opravičuje človeče. «Pomota! Nismo mislili napasti vas!»

A Golja mu ne da govoriti.

«Kdo te je poslal, vprašam!» pritiska in sum mu vstaja. Ali ni vse to v zvezi z ono grožnjo v gledališču?

«Čuj! Govori odkrito!» prigovarja Golja in treznost se mu vrača.

«Povej odkrito in izpustil te bom! Reci, ali te ni poslal Loredan?»

«Kdo?» vprašuje nevedno neznanec. «O kom govorite?»

«Loredan!» ponavlja Golja, ki se mu misel za mislijo gneta v možganih. «Po pravici povej, pa te izpustim!»

«Da!» izpregovori kratko neznani človek, častniku pa se zdi, kakor da ga je nekaj udarilo po temenu. Preden se zave, se mu neznanec iztrga z naglim sunkom in zbeži v noč.

Golja je praznih rok in ne ve, kaj naj počne. Zmeden je ves. Vse, kar se je zgodilo, drami v njem metež misli. Je vse to o Loredanu resnica? Ali je le prevara, da se je napadalec rešil? So sploh mislili napasti njega?

Tako naglo je prišlo vse, da se Golja nikamor ne more odločiti. Naj je bil kakorkoli pripravljen napad, se mu prvi trenutek ne zdi varno iti po temnih ulicah domov brez spremljevalca. Toda, ali naj gre klicat prijateljici? Odklonil je že Nevino vabilo in zdaj naj se vrne? Kaj si bosta mislili? Ali bi verjeli sploh, kar se je bilo zgodilo v tako kratkih trenutkih?

Golja vidi, da je le eno! Domov mora, pa naj ga tudi čakajo v zasedi. Toliko poguma ima še vedno, da ne bo bežal pred najetimi zločinci. Naj ga le napadejo! Spoprijel se bo ž njimi, saj se je vaje zanašati le na svojo moč in na svoj meč!

Golja odhaja po ozki ulici, previden in pozoren, kakor da je na straži. Njegove oči so se privadile temi, njegovi živci so popolnoma mirni. Nič ga ne bi moglo več iznenaditi.

Takrat je Mocenigova hči odprla vrata palače. Slišala je bila krik na trgu in zaslutila je, da se je moralo nekaj zgoditi. Prihitela je k vratom, prisluhnila in jih potem odprla.

«Golja!» je klicala v temo. «Golja, ali si ti?»

Čakala je, da se bo kdo odzval. Toda častnik je bil že daleč in je ni več čul.

«Golja!» je poklicala patricijka glasneje. «Golja!»

«Jaz sem», se je oglasil mladosten glas. «Benečan namesto barbara!»

Patircijko je iznenadilo. To ni Golja! jo je spreletelo in mislila je že zapreti vrata. A spoznala je glas in se je zavzela.

«Vi, Cerini?» je vprašala v temo.

«Da!» pravi mladi častnik in pohiti po stopnicah k njej. «Prihajam, ker je barbar zavrnil vaše vabilo!»

«Vi ste torej prisluškovali?» osupne Neva.

«Vse sem čul! Ves čas sem šel za vami!»

«Sramota!» vzkipi Mocenigova.

«Storil sem to iz ljubezni!» se opravičuje Cerini. «Iz ljubezni do vas, najslajša!»

Neva molči, njena jeza naglo uplahne.

«In kaj je bilo tu na trgu?» vpraša radovedna.

«Ne vem. Vse se je zgodilo tako naglo, da sam nisem na jasnem. Nekaj soderge se je bilo vzelo od nekje. Ne vem pa, ali se je sama razbežala, ali jo je Golja pognal v beg. Stvari, ki se v Benetkah dogajajo vsak večer!»

«Torej ne veste nič natančnega?» vpraša patricijka.

«Samo to vem, da te ljubim, kraljica moja!» pravi častnik razvneto.

«Ni to morda dovolj?»

«Kaj meni to mar?» se smeje Mocenigova. «Benetke imajo laskočev več kot preveč!»

«Vso noč bom nesrečnež blodil po mestu, če me zavrneš tako! Ali ne veš, kaj si mi šepetala na plesu? Se ne spominjaš več?»

«Ne spominjam se!»

«Da me čakajo tvoji poljubi, naj pridem ponje kadarkoli! Glej, zdaj sem tu!»

Še preden se more patricijka umakniti, jo mladi človek objame in vklene v svoje krepke roke.

«Moji so, če me čakajo!» se užiga Cerini. «Nihče mi jih ne bo vzel.»

Patricijka se mu brani, a naglo jo vso razpali njegov ogenj. Vsa razžarjena objame mladega častnika ter se prižema k njemu.

«Drzen si!» šepeta in ga poljublja. «Redki so tako drzni v tvojih letih! Ali se nič ne bojiš Mocenigove?»

«Koga bi se bal, kdor te ljubi!» plamti častnik, ki le napol razume, kaj govori Neva. Patricijka pa skuša z levico, ki jo je osvobodila, zapreti vrata palače.

«Kako vroče so tvoje ustne!» govori drhteča ter mu vsa omamljena poveneva na prsih, da jo mladenič komaj vzdrži z rokami. «Moji so poljubi,» ponavlja v ognju, «ponje sem prišel!»

5.

Mocenigo je sedel v svoji delovni sobi in računal. Obširna polja pod Padovo so bila njegova, misliti je moral, kako jih bolje izrabi. Negotovost trgovine z Levantom ga je silila, da je založil znaten del svojega denarja v zemljo. Nesel mu bo nižje obresti, res, toda brez skrbi bo lahko radi njega. Če pride do vojne, to je videl natančno, bo draginja še narastla. Kdor bo imel žita in sočivja za trg, bo lahko sam narekoval cene. Tedaj bi se mogle zaslužiti bajne vsote. Če vojne ne bo, tudi trgovina ne bo nesla toliko, kolikor je nosila v onih srečnih časih, ko še ni bil odprl poti v svet veliki Genovčan.

Mocenigo je mislil ter si pisal številke. Tehtal je cene žita, in kolikor bolj jih je sukal, tem mikavnejše so postajale. Ni bilo prvič, da se je ukvarjal z njimi. Skrbelo ga je le eno: ali ga ne bo kdo prehitel? Preletel je imenik najizkušenejših glav v Benetkah, pa je videl, da večina njih niti svojih trgovskih zvez z oddaljenimi kraji ni preuredila pravočasno. Če so že imeli dovolj sredstev, pa ni bilo dovolj drznosti, da bi se lotili povsem novih stvari. Ali naj se jih boji?

Da, neka nevarnost mu je grozila. Ta, da izgubi vsak pregled preko državnega gospodarstva. Kako naj vodi svoje posle, če pride do tega? Močan je s svojimi prijatelji še vedno in nič se ne zgodi brez njegove vednosti v Benetkah, a sile so na delu, ki ga hočejo izriniti iz vrste. O tem pričajo oddaje vojnih dobav, ki gredo mimo njega, mimo njega in mimo njegovih.

Mocenigo je razmišljal, ko vstopi Vendramin. Patricij ga je sam povabil, da bi se z njim nekoliko porazgovoril in zvedel morda stvari, ki bi mu utegnile koristiti.

Sprejel ga je najvljudneje ter se je opravičeval radi nadlege. Nič mu ni prikrival svojih odnošajev v zadnjih borbah. Povedal mu je celo marsikaj, kar ni bilo znano mlademu plemiču dotlej. Naposled mu je naravnost naštel osebe med vojaštvom, ki odkrito delajo, da bi se čim prej pričela vojna.

«Ne vprašam vas kot vojaka», nadaljuje Mocenigo, «marveč kot razboritega človeka, ki ima o stvareh svoje samostojno mnenje: kako je z delovanjem vojne stranke?»

Plemič je videl, da je vprašanje često splošno in je brez ovinkov povedal, da se gibanje za vojno bolj in bolj širi, ker živi Sere-nissima od Levanta.

«Torej je vojna potrebna?» vpade Mocenigo.

«Nisem dejal tega!» odgovarja plemič. «Zgodovina ima tudi zmote. Ena vojna pa itak ni veliko in navadno tudi ne odloči. Ogromnega bogastva, fevdov v Egejskem morju in v Mali Aziji ne bomo dali prostovoljno iz rok. Bili se bomo zanje proti pol-mesecu in proti konjskim repom. Ni jih namreč še dovolj, kar so jih navozili naši predniki v zadnjih treh stoletjih v doževo palačo.»

Plemič je dobre volje in se šali.

«Serenissimi more vstati nova doba le z zapada!» ugovarja patricij.

«Nič ne de!» zavrača Vendramin. «Prej se bomo bili na vzhodu! Človek je majhen in kratkoviden. Zato poskuša. Ali je prav ali napak, vidi nazadnje. Pozneje bomo že lahko povedali, ali je bila vojna zmeta ali pomota, če hočete! Pomoto itak napravi vedno en sam: tisti, ki izgubi vojno!»

Plemič se smeje in Mocenigo tudi. «Ali se vam ne zdi», nadaljuje patricij, ki je imel vprašanja že pripravljena, «da napravimo pomoto, če vojno tudi dobimo?»

Plemič ni utegnil odgovoriti, zakaj vstopili sta Mocenigova žena in hči. Vstal je ter jima šel naproti. Patricijka ga je takoj pričela karati, zakaj ga ni že toliko časa k njim. Neva pa je hotela vedeti, zakaj ni prišel na ples v gledališče. Golja je bil ostal tedaj skoro do jutra.

«Vem!» pravi Vendramin. «Zelo ste se zabavali.»

«Gotovo vam je pravil Golja sam?» poizveduje nedolžno Mocenigova hči.

«Sam mi je pravil», odgovarja plemič naravnost in ji gleda v oči. Nekoliko je pobledelela, a se je hitro premagala.

«Morda pojdete z nami na Murano?» je vprašala ravnodušno. «Napravili bi o priliki lov na močvirnice na lagunah!»

Plemič je vabilo odklonil. Čutil je, da Nevine besede niso odkritosrčne in na jeziku mu je plesalo vprašanje, zakaj je Goljo svarila pred njim.

«Postreči vam vendar moramo nekoliko», se je izognila patricijeva hči vprašanju in je odhitela iz sobe. Gospa pa je sedla v naslonjač in pričela izpraševati, kako je z vojno.

«Ali so že znamenja, da se prične? Živimo čisto zase zadnje čase in ničesar ne zvemo!» je govorila počasi, kakor da so to čisto brezpomembne stvari.

A plemič je bedel in se ni izdajal. Videl je marsikaj v uradih, pa to je bilo pri njem zapečatenost s sedmimi pečati. Tudi navidez nedolžno poizvedovanje done Mocenigove ni razvezalo niti ene onih skrivnosti, ki jih je čuval zase. Rajši se je šalil, kako naglo da so se pokazali jastrebi na obzorju, v skrbah, da ne bi bili zadnji pri vojaških nabavah. O tem se ni govorilo le za ozidjem poveljstvenih palač, ampak tudi že po vsem mestu. Niso bile torej nikake tajnosti več.

Mocenigo sam je sicer pričel pripovedovati o primerih, ko so se izdajale velike tajnosti ljudovlade, posebno po poslaništvih, ter je omenil, da so si nekateri pridobili na ta način velika bogastva. A videl je, da je plemič kratkih besedi. Zato je rajši zasukal pogovor na posledice vojne, če bi res prišlo do nje. Marsikaj bi se moglo zgoditi, česar si danes niti predstavljati ni mogoče!

Plemič je postal pozoren, a besedo je hkrati prevzela patricijka. «Res je», je poudarila, «posebno malo plemstvo je vedno bolj nezadovoljno in izhaja vedno težje. Pa saj to veste sami!»

«Malo plemstvo ne pomenja nič več in tudi nikdar ne bo pomenjalo!» pove Vendramin naravnost. «Včasih se ni hotelo lotiti nikakega dela, češ, da je neprimerno in nedostojno zanj, zdaj se pogreza v sramoto z dvomljivimi posli. Peča se z zvodništvom, trguje z dekleti, izdaja seje v javnih službah, poneverja, skratka, pogreza se v blato in propada!»

«To je ostra obsodba! Nisem še čul slične!» pravi patricij. «A skupno s popolani, s preprostim ljudstvom, bi utegnili dobiti vse drugačno moč!»

«Da, če bi se zganelo in dvignilo gospodarsko!» pritrdi plemič. «Če bi postalo podjetnejše, borbenejše! A to se ne zgodi čez noč!» «Tako bi lahko prišlo do pomena», preseče patricij; «sposobne može ima v svojih vrstah! Po teh bi se lahko povzpelo do vpliva in moči!»

Vendramin čuti, kam meri Mocenigo. Ve, da ga smatra za bojovníka malega plemstva in da računa z njegovo častiželjnostjo.

«Recite mi», pravi patriciju zvito, «kako si predstavljate prav za prav ojačenje plemstva?»

«Tako, da se pridruži eni ali drugi stranki, da se odloči za vojno ali proti njej!» odgovarja naglo Mocenigo.

«Saj se pridružuje», meni Vendramin; «onemu se pridružuje, ki mu zna več obljubiti.»

«Zganiti bi se moralo, z ljudstvom seveda, da dobi delež na vladi!» razlaga patricij.

«To bi bile resne stvari!» pravi plemič. «Za časa Boemonda Tiepola se je bilo zganilo!» dostavlja sarkastično. «Kako se je takrat končalo, vam je znano.»

Mocenigova hči je prinesla v sobo peciva in vina, stopila k materi ter se oprla na nje naslonjač.

«Za časa Tiepola je bila stvar drugačna», ugovarja patricij odločno. «Tedad je hotelo malo plemstvo samo voditi ljudovlado! A to je blazna misel, zapomnite si: blazna! Velikih hiš in starega plemstva ni mogoče odstraniti z vlade. Če bi se zgodilo to, bi propalo vse, tudi ljudstvo! Gorje Serenissimi, če bi ne bilo teh moči na vladi! Sodelovati pa, sodelovati bi moralo malo plemstvo v ljudovladi v svojo korist in v korist vseh! Nikdar ni bil čas za to tako primeren, kakor je sedaj. Seve, sodelovanje bi si moralo pridobiti pri eni ali drugi stranki!»

«Govorite z menoj kot z odposlancem tega plemstva!» se smeje Vendramin.

«Zakaj ne bi govoril tako», pravi dona Mocenigova, «saj ni med njim uglednejšega moža nego ste vi!»

«Preveč časti! Nisem je vreden, gospa!» se brani plemič in se šaljivo prikloni.

«Imajo še druge može», pravi patricij, ki ne mara, da bi plemič pričel s šalami, «a vaša beseda tehta med njimi največ!»

«Prosim!» seže plemič Mocenigu v besedo. «Jaz sem v službi ljudovlade in bom storil to, kar bo ljudovlada zahtevala od mene. To je tako enostavno, da bolj ne more biti. Za vojno ali proti vojni — to ni moje vprašanje!»

«Ni res! Kot mož morate slediti svojemu prepričanju! Zakaj bi ne bili javno proti vojni, če pravite, da je zmota? Zakaj bi ne bili proti zmoti?»

«Ali ste vi proti vojni?» vpraša nenadno plemič.

«Kakšno je to vaše vprašanje?» se čudi patricij. «Ali ne govorite resno?»

«Ali je vojna, ali je ni, to je danes za vas enako, mislim!» pravi Vendramin.

«Kako to?» hoče vedeti patricij.

«Zemljišča ste kupili! Iz trgovine ste vzeli denar!»

«Kaj pa javni blagor?» se zavzema Mocenigo. «Ni vojna lahko strašna nesreča za ljudovlado? Ali nismo dolžni misliti predvsem na to?»

Dasi patricij zavrača plemiča, vendar se čudi njegovemu bistremu pogledu. Stvari so res dozorele tako daleč, da mu ni bilo

več za to, ali pride do vojne ali ne, ampak za vse drugo. Mogočni možje v vojni stranki so hoteli potisniti njega in njegove somišljenike od državnega krmila in le v tem je bilo sedaj bistvo borbe. «Vidite!» pravi plemiču. «Združiti moramo vse zdrave sile, ki hočejo red in blagostanje, da ne pride povodenj čez nas! Zato sem želel danes govoriti z vami. Kriza, ki jo preživljamo, se bo naposled razvozlala. Tako ali tako, toda razvozlala se bo! Kaj pa, če se razvozla v naš prilog? Tedaj bomo vedeli, kdo je šel z nami, kdo nas je podpiral!»

«Oho!» vzklikne plemič ter se ponosno vzravna. «Je to grožnja? Ali ne veste, da je smešno, če mi grozite?»

«Nikakor ne grozim! Poznam vas. Mladi ste, zmožni, hrabri in pot vam je odprta daleč. A od vas je odvisno, od vaše uvidnosti, če jo boste napravili hitreje ali počasneje. Priti kdaj v starosti na važna mesta v ljudovladi itak nima več pomena!»

Vendramin čuti, da govori Mocenigo kot njegov gospodar, in ponos v njem se upira.

«Ali z bičem, ali z ovsom!» pravi trdno. «Kako in kje bom končal, to je danes vseeno! Naj gre, kamor hoče! Svobodnejši sem nego marsikdo, ki lahko odloča o mojem službenem mestu!»

Plemič je govoril jasno in Mocenigo je pobledel. Uvidel je, da ne doseže od Vendramina ničesar. Dobro bi ga bil plačal, če bi mu hotel donašati iz poveljstva vesti o pripravah za vojno, in še bolj bi mu bil hvaležen, če bi vplival na malo plemstvo ter ga pomagal vpreči v voz stranke, ki je bila proti vojni.

«Ponosni ste, to sem vedel že kdaj!» pravi patricij ledeno, zakaj Vendraminove besede so ga razžalile. «Ponos je last mladosti. Toda ne zabite, da se gode stvari, ki so nevarne!»

Mocenigo je dvignil prst in gledal plemiča, kakor da ga hoče pritisniti na kolena.

«Ne zabite», nadaljuje patricij, «kako so se končale zadnje veslaške tekme!»

«To meni ni mari, če je mari vam!» vzkipi Vendramin. Toda Mocenigo ostane mrzel kakor kamen in ne čuje plemičevega ugovora. «In ne zabite», nadaljuje z istim ledenim glasom, «da so te dni pripeljali mornarje radi upora in poboja v temnice!»

Plemič plane kvišku, poln ognja in jeze.

«Ali se zavedate, kaj govorite?» kipi iz njega.

«Tega ne zabite!» ponavlja patricij mrzlo. «Drugega vam nimam povedati!»

«Tudi vi ne zabite, kaj ste danes govorili!» sikne plemič in odhiti iz dvorane brez pozdrava. Razburjen stopi v gondolo, ozre se okrog, ali mu kdo ne sledi na skrivaj, privije ovratnik in ukaže

voziti po takih ulicah, ki so le poredkoma zašli vanje ljudje iz gosposkih predelov Benetk. Kakor s plamenom gori in divje misli, kaj bi storil. Zaveda pa se bolj in bolj, da je onemogel in brez moči in da mora prenesti patricijeve udarce, ne da bi jih danes vrnil. Le maščevanje prisega, prepričan, da napoči njegova ura.

6.

Zadnji dnevi svečana so bili čudovito lepi. Mrzli vetrovi s kar-nijskih gora so prenehali, kakor bi bil čarovnik segel s svojo roko v ono stran, nad lagunami je zasvetilo mlado solnce, polno zdravja in prelesti. Palače so odprle na stežaj vse duri in okna, da že zaveje vanje to zdravje, da se po mračnih mesecih mraza in vlage spet zasveti luč v dvorinah in na dvoriščih pod zasenčenimi oboki. Novo življenje je dahnilo skozi mesto, prelive so se zbudili. Benečani so vreli na ulice, na trge, povsod je prekipevala radost, da je mogoče spet pod široko nebo, pod njegovo sijajno modrino.

Ko se je Golja najmanj nadejal, je prejel sporočilo, s katerim mu je Neva naznanjala, da je bolna in da biva na Muranu. Očitala mu je, da se ves čas od onega večera v gledališču ni oglasil pri njih, dasi ga je tolikokrat pričakovala. Če bi jo hotel obiskati, naj popraša po Mocenigovi vili. Zdravnik ji je ukazal iz mesta, vsaj za nekaj tednov. Če bo tako toplo, ostane na otoku, sicer bo morala na jug, morda v Dubrovnik.

Bolna? Golja se je prestrašil. Nekaj tednov je ni videl, a večkrat je bil med tem nameril korak tja, kjer je upal, da jo sreča. Da bi šel k nji na dom, ni bilo mogoče. Ono hladno slovo mu je branilo, ponos mu ni dal. Preživio je začutil, da je vsa njena prijaznost le milost. Prepad, ki ga je videl med njo in seboj, se je poglobljaj, čim bolj je želel k nji, čim bolj jo je pogrešal. Zato ga je zdaj njeno vabilo vzradostilo, kakor ga je zaskrbelo nje bolezen. Pozabil je, kar je bilo padlo med njiju, in sklenil je, da jo obiše še isti dan.

Na otoku mu ni bilo treba iskati. Mocenigovo vilo so vsi poznali, saj je bila najsjajnejša med muranskimi dvorci. Golja je že večkrat slišal o nji, a si ni mogel misliti, da bi imel patricij tu tako graščino. Tu se je šele videlo, kdo je prav za prav Mocenigo, v beneški palači ni bilo tako očitno. Patricij ni rad kazal svojega bogastva. Le če ga je kdaj napadla želja, da bi pokazal, kaj premore, je povabil tu sem družbo prijateljev, umetnikov, častnikov, da so si ogledali ves sijaj. Grad je bil zdaj prenovljen. Dvigal se je na vzvišenem obrežju nad lepim, naravnim zalivom. Za gradom se je širil obširen park z gospodarskimi poslopji in popolnoma v ozadju je bil ogromen venec drevja in južnega zelenja.

Golja se je zdelo nemogoče, da je kdo sam gospodar tolikega bogastva. Ali je mogoče, se je vprašal, da zbere en sam vso to neizmerno vrednost? Če bi vse to znašala skupaj stoletja, nešteti rodovi, bi bilo še pojmljivo. Toda če kdo sam pridobi, mora človek strmeti, kako se je to zgodilo. Majhen in neznaten se je čutil spričo vsega tega bogastva poleg patricijske rodbine, poleg Neve, h kateri ga je zanesla usoda. In vse je le majhen del, je pomislil, kar leži Mocenigovega zlata širom ljudovlade! Tesno mu je bilo pri srcu, ko je stopal po stopnicah iz pristana, nekaj mu je pravilo, da nima ničesar iskati tu. Vse siromaštvo njegove mladosti mu je nenadoma stopilo pred oči ter mu je hromilo korak.

S prve terase, ovite z nizkim zelenjem, z zgodnjim, pomladnim cvetjem je prišel na drugo, peščeno, z ribnikom in vodomatom, in od tod do marmornatega stopnišča v grad. Vprašal je, kje je Mocenigova hči, in povedali so mu, da je na drugi strani, v prekosolnčju za gradom.

Golja je šel okrog in iskal besed. Čutil je, da mu bo nekoliko mučno — po onih zadnjih dožitkih, če bo sam s patricijevo hčerjo. Na drugi strani grada je bila terasa podaljšana ter zaprta nad morjem z balustrado iz rezanega kamena. Deloma se je nad njo vzpenjal latnik, deloma pa je bila odprta solncu. Še nekaj korakov, in Golja je uzrl dvoje gospodičen, ki sta sedeli v nizkih naslonjačih na solncu ter zrla na morje, ki se je širilo spredaj v nedogled, na levi pa do slikovitih gruč beneških palač, ki so se objemale s cerkvami, ž njih kupolami in stolpi.

Pozdravil je glasno. Ozrli sta se, vstali druga za drugo in mu šli naproti.

«Marcela!» je predstavila Neva svojo prijateljico. «Morda se je še spominjaš z onega prvega večera!»

«Seveda se vas spominjam!» pravi Golja in se pokloni Marceli.

«A kako je s tvojim zdravjem?»

«Mogla bi umreti, ne da bi te bila videla!» pravi Neva ter obvisi z očmi na njegovem zdravem, lepem obličju. «Ali si se me spomnil kdaj vse te dolge dolge tedne?»

«Seveda,» se vmeša Marcela veselo, «vselej se te je spomnil, kadarkoli je pogledal kako lepo Benečanko na trgu sv. Marka, na Piazzetti, na Ponte di Rialto in na vseh drugih krajih, že sam dobro ve, na katerih vseh!»

S šalami so prišli do klopice in sedli. Dekleti sta vzeli Goljo v sredo ter se šalili, da je treba posebno počastiti redkega gosta, ako hočeta, da se spet kdaj pokaže.

«A povej mi že, Neva,» pravi Golja, ki ga skrbi, «kako je s tvojo boleznijo?»

«Saj mi niti odgovoril nisi! Si mi povedal, ali si se me spomnil kdaj?»

«Neštetokrat!»

«Laže!» se vmeša Marcela. «Ali ne vidiš, kako je spreten v tem?»
«Tudi jaz sem se tolikokrat spomnila onih tvojih besed. Mislila sem, ali so pač resnične in ali jim je verjeti.»

«Ubožica!» obžaluje Marcela. «Ali še ne veš, kako dober kup so njegove besede? Te je morda kdaj obiskal po onem večeru v gledališču?»

«Kako naj jo obiščem, ko pa ne vem, sem li dobrodošel!» se brani Golja.

«Izvrsten izgovor!» zavrača Nevina prijateljica. «Kaj pa vse promenade? Pred baziliko, pred Zecco, na Rialtu in drugod?»

«Upal sem, da jo srečam!» pravi Golja odkrito, kakor da bi se dekle ne šalilo.

«Katero?» se smeje Neva. «Povej, katero si upal srečati!»

«Res nisi bila nikdar zunaj? Si bila tako zelo bolna?» izprašuje Just ter jo opazuje. Nekoliko je shujšala in rdečice ni bilo nikaké na njenih licih. Oči pa so bile globlje kot ponavadi.

«Nikdar ne, vendar ni bilo tako hudo!» pravi Neva resno. «A povej mi že, ali veljajo tudi še danes tvoje besede, ali veljajo še vedno?»

«Kakor tedaj,» pravi Golja, «in še bolj nego tedaj!»

Prijateljica se nič več ne vmešuje, vstane in gre k balustradi. Nekaj časa zre preko morja, nato pa odide, in Golja in Neva ostaneta sama.

«Pogrešala sem te! Nikdar te še nisem tako pogrešala!» pravi patricijka. «Tolikokrat sem poslušala, da li se ne čuje tvoja stopinja v veži, po stopnicah! Zdaj zdaj te uzrem na stopnicah, sem menila, zdravega, lepega, silnega! Ni te bilo. Samo spomini so me tolažili.»

Neva se je odela po ramah s snežnobelo ruto, okrenila se in naslonila na ono stran, kjer je sedel Golja. Motno so ji sijale oči in na ustnih je nekaj podrhtevalo.

«Proti večeru je bilo najtežje!» je pripovedovala. «Če me ni mučila mrzlica, so me spremili v veliko dvorano in tam sem sedela pri oknu ter zrla za tonečim solncem. Preživljala sem vnovič vse najine lepe trenutke, ono prvo noč, ko si bil povišan, oni polnočni sprehod, ono pot iz Trevisa in potem vse, vse, kar je bilo opojnega! A tebe ni bilo. Ponosen si se šetal po najlepših trgih in ulicah in si občudoval krasotice.»

«Tebe sem iskal. Vsak trenutek sem menil, da te srečam kje. Nisem vedel, da si bolna. Sicer bi bil prišel k tebi, četudi brez dovoljenja.»

«Ni te bilo,» ponavlja Neva, «in tedaj se mi je zdelo, da nimam moči, s katero bi te privezala k srcu. Jasno mi je postajalo: ko si z menoj, se sklanjaš k meni, ko odideš, mine vse kakor sen. Ko si daleč, ti nisem nič več, tvoje srce je zdravo, je prosto.»

«Neva!»

«Daj, da ti povem! Pri oknu sem čakala, da je prišla noč. Tema je legla v dvorano, a jaz nisem hotela luči. Še kamin sem ukazala zagriniti, da sem bila bolj sama. In čim tišja je rastla noč, tem bolj sem tonila v svoje misli. Ah, ko bi imela napoj, da bi ti ga dala! Da bi te nikdar ne mogla omamiti druga ženska! Kakor Kirka, čarovnica, bi te hotela osvojiti, da bi nikdar več ne mogel iz mojih rok! A ti si bil daleč in nisi videl mojih solz. Da, solz, zakaj polno slutenj mi je zalilo srce. Slutnje in bolečina! Ti ne veš, kaj je otožnost, če leže na človeka! Iz spanja sem se zbudila sredi noči in bilo mi je, da bi jokala. Prvi svit je pritipal do oken in čim svetlejši se je obetal dan, tem otožnejša sem postajala. Same sebe nisem več razumela, tiho in iz dalje me je vabila smrt. Kdaj in kako je prišlo to, sama nisem vedela. Takrat sem si tudi stavila vprašanje. Veš, kakšno? Ali bi mogla midva biti srečna? Tudi rešila sem si ga. Veš, kako?»

Golja ji je skušal čitati v očeh, začuden in nemiren.

«Ne boj se!» je hitela Neva. «Bilo je v boleznih. Mati je kmalu opazila mojo nenaravno otožnost ter mi je oskrbela družčino. Tudi Marcelo je mama klicala, prav zato, ker je vesela in šaljiva. Naglo se je zboljšalo. Ko je pojenjala mrzlica, je pričela izginjati tudi melanholija. Ni še prešlo popolnoma, a tu se čutim vsak dan bolj čilo.»

Golja je poslušal in mislil o boleznih in o Nevinih besedah.

«Oslabela si, zato te misli! A zakaj mi nisi sporočila, da me čakaš? Zakaj so pretekli tedni in si molčala?»

«Ti nisem sporočila?»

«Po dolgem času! A zakaj ne prej?»

«Preiskušati sem te hotela!»

«Ne, tehtala si!» zavrne Golja.

«Tehtala? Kako to misliš?»

«Saj si povedala! Spoznala si, da bi ne bila srečna. Tudi danes si prepričana o tem, a mi zatajuješ in prikrivaš!»

V Golji se je spet zbudil oni glas, ki ga je čul kakor odmev, ki ne izzveni.

«Vem, uprl sem oči visoko in zdaj me slepi in skeli!» je dejal.

«Motiš se, med nama ni prepada, ki ga hočeš videti ti. To Močenigovo bogastvo nama nikakor ne more biti ovira, če te ljubim. Če bi bilo, bi ne mogel biti gost v Močenigovi hiši.»

Golja je strmel, Nevine besede so padale kakor blažilne kaplje v skrito rano.

«Pa praviš, da bi ne mogla biti srečna! Kaj naj to pomenja?»

«Saj sem rekla, da je bilo to v bolezni. Ni v bolezni vse drugače? Niso bolne tudi misli? Zdaj se mi zdravje vrača in temne misli beže. A povej mi, ali tvoja mati kaj ve o vsem tem?»

«Nekoliko. Prav za prav sluti!» odgovarja Golja v zadregi.

«Zakaj ji nisi povedal?»

«Kaj naj povem materi?»

«Molči. Pa bo prišel dan, ko bo izpregovorila sama.»

Zrla ga je nepremično, z motnimi očmi, in zdelo se mu je, da se mu neprestano umika, da mu nikdar ne odkrije vseh svojih misli.

«Pustiva to, ni ti prijetno, vidim!» pravi Neva. «Pojdiva si rajši ogledat park! Saj ga še nisi videl!»

Vstala je in ni čakala Goljevega odgovora. Poklicala je prijateljico in z Marcelo se je vrnilo vedrejšje razpoloženje.

Park se je komaj začel dramiti. Južno zelenje, pinijske in macesnove sicer vso zimo niso nič spremenili, a drugemu drevju in grmovju je solnce že izvajljalo prve brsti. Toplo se je vilo okrog njih in jih božalo, da so se sočile in napenjale. Le še tanke mreže so se risale po belih stezah, koder je prej ležala sivina zimskega neba. Kamor se je ozrlo oko, je mirno gorela luč in v njej sta se zimzelen in lovor otresala svoje mračnosti. Prvi klici ptic so se tipajoče oglašali s tal in iz višin. Vseokrog je vstajalo in vabilo človeka iz mračnih misli. Klicalo mu je, naj ne grebe vase, naj se rajši ozre v vso to mlado radost, v življenje, ki je spet kipelo iz večnih, neusahljivih virov.

«Pojdimo najprej do ribnika!» pravi Neva, ko ne vedo, kam bi krenili najprej.

«Mimo stolpa!» dostavlja Marcela.

Na desni strani se je dvigal grič, na katerega so se vile strme stopnice. Tu in tam je bil celo kratek predor, umetno zgrajen in pokrit z zemljo. Po griču je rastlo različno drevje in se je včasih odprlo, da si videl na morje, ki se je dvigalo vedno višje, dokler se ni združilo z nebom samim.

«Ni pusto tod?» je vprašala Neva.

«Ali misliš radi nas?» se šali prijateljica. «Drugače ni pusto. Drevje si pošumeva, ptički se menijo in sapice se love. Le ko smo se jim pokazali, smo vsem pokvarili zabavo!»

«Kaj smo res tako dolgočasni?» vpraša Golja.

«Dolgočasni in čemerni!» pravi Marcela in preti častniku s prstom. «Upala sem, da bo vse naše od radosti, ko pridete vi!»

«Pretite mi, ko sem komaj prišel,» se brani Golja. «Mislim, da ni treba. Poznam Benečanke!»

«Da so preveč prizanesljive?» vpraša Neva.

«Da so gospodarice v Benetkah!»

«Pazite se!» svari Marcela.

«Ni pomoči, take je pač ustvaril Bog», nadaljuje Golja. «Drugod moški ukazujejo, v Benetkah je narobe: moški morajo lepo ubogati!»

Polagoma so dospeli do stolpiča iz rezanega kamena. Gledal je iz zelenja in dajal ob nevihtah nekoliko zavetja. V njem ni bilo mnogo prostora, pred njim pa se je odpiral nenavadno lep pogled na vse Benetke, ki so rastle iz morja kakor čudež in blestele v mladem solncu.

«Kakor kraljica!» je vzkliknil Golja. «Šele od tu se vidi vsa lepota!»

«Od tu še», je odvrnila Neva. «A vse dalje kot lepota sega moč. Samo ta se še čuti iz dalje!»

«Tudi moč je lepota!» je menil Golja.

«Ne vedno. Več jih je prišlo v Benetke z gnevom v srcu radi njih moči, kot pa z željo, da bi videli njih lepoto!»

«Res je!» je priznal Golja, ki se je spomnil, kako je trepetal, ko je gledal obglavljenje uskoškega poglavarja. Začudil se je, kako naglo je čas zabrisal njegovo grozo. «Na Piazzetti ni najmanjše kaplje krvi, in vse mesto sije v solncu. Gnev in sovraštvo menda ne zmanjšata lepote, in kar je najbolj čudno, tudi kri je ne zmanjša!»

«To je odvisno od človeka», meni Neva. «Pozabiš, da si videl na Piazzetti kri, pozabiš, da so palače zgrajene s solzami, pozabiš še mnogo drugega. Vse pozabiš! Lepota in njeno zmagoslavje pa ostane!»

«Ker je lepota stvar záse!» modruje Golja.

«Ne vem! Pokazala bi ti dekle, ki je nenavadno lepo. A če bi zvedel o njenem življenju, bi se obrnil od nje!»

«Oho!» se smeje Marcela. «Zdaj sta že pri ženski lepoti!»

«Pri moških je ni!» ugovarja Neva. «Saj vemo, kako živijo. Vse blato preblodijo. Poglej samo beneško mladino! Čim plemenitejša je, tem bolj je pokvarjena! Razsiplje, divjá, živi sramotno, krade, ubija, gnila je do mozga!»

«Tudi med plemiči je lepih ljudi!» preseče Golja. «Videl sem na morju in v bojih.»

«Ti ne poznaš sveta!» zavrača patricijka. «Koliko pa je danes patricijskih sinov, ki bi imeli kak poklic? Ali potuje še kateri? Se bori z morjem in z njegovimi nevarnostmi? V Benetkah je lepše. Zato so kar doma in žive v vseh strasteh, ki so mogoče!» «Da, žalostno je, a resnično!» nagaja Golja. «Edina rešitev je, da si moški vzamejo ženske za vzgled. Pametne ste, poštene, skromne, ponižne, skratka: vse lepe čednosti so doma pri vas! Kolikor slabši so moški, toliko boljše so ženske!»

Neva in Marcela pa mu ne dasta govoriti. Obe hkrati vzkripita, češ, da je vendar velika razlika med življenjem žensk in moških v Benetkah in da je Benečanka sužnja.

«Če tudi kateri upravičeno kaj očitajo, ali niso krivi moški sami?» ugovarja patricijka. «Ima ženska svojo voljo? Kakršno hočejo moški imeti žensko in kakršno so napravili, taka je. Zato tudi nimajo pravice, kaj očitati!»

«V svetem pismu je drugače», se šali Golja; «baš narobe!»

«Tudi tam je, kakor so hoteli moški!» zavrača Marcela.

«Vsi ste si edini, kadar nas ponižujete in sodite!» očita patricijka. «In vse vam pride prav, še sveto pismo, kadar opravičujete in pokrivате lastne grehe!» pristavlja prijateljica.

Med prerekanjem, zdaj resnim zdaj šaljivim, so prišli do mosta, pod katerim je šumel potok, in za njim, skrit v gosto, bujno grmičje in drevje, se je raztezal ribnik. Sredi ribnika je bil otok, zaraščen z vodnimi rastlinami in z nizkimi palmami. Komaj so stopili na breg, že jima je priplavala dvojica labodov naproti. «Bianco!» je klicala Neva in z roko pozdravljala prvega. Pohitel je k nji, radostno vil s svojim belim vratom in prhutnil včasi s širokimi krili. Patricijka se je pripognila k njemu ter mu drobila kruha, ki ga je bila prinesla s seboj.

Stali so ob vodi in pomišljali, kam naj krenejo. Z druge strani izza ribnika se je belilo gospodarsko poslopje.

«Zakaj pa si ne bi ogledali te hiše?» popraša Golja.

«Ker straši v njej!» se šali Marcela.

«Straši? Prav zato bi si jo rad ogledal!»

Marcela se mu smeje.

«Podnevi ne straši nikjer. Pojdite ponoči tja, če si upate! Eno noč ostanite, pa pridete iz nje s sivimi lasmi, če sploh še pridete!»

«Pojdimo v zaliv!» sili Neva.

«Kako pa so nastale govorice, da straši?» vprašuje Golja. «Kak vzrok bo že!»

«Pred leti so našli v bližini hiše zabodenega mladeniča. Neko jutro so ga našli», pripoveduje Marcela.

«Tedaj še nismo bili gospodarji dvorca», pojasnjuje patricijka.

«A zakaj so zaklali mladeniča?» pozveduje Golja.

«Nikdar se ni zvedelo, ostala je skrivnost», pravi Marcela. «Nesrečnež je bil mrtev in kaj bi potem trpeli še živi?»

Golja pogleda dekle, ker ne ve, kako naj si razloži zadnje besede. «Pa kdo je bil tedaj gospodar graščine?» pozveduje, da bi odgrnil vsaj robček zavese.

«Takega dvorca ne more imeti vsakdo», odgovarja Marcela. «Pa to je postransko. V vili je običajno bivala ena najlepših beneških plemkinj.»

«Poročena?»

«Poročena. A se je rada igrala z moškimi», pojasnuje Marcela. «Torej je mladeniča zabodel njen mož», modruje Golja. «Iz ljubosumja!»

«Govorili so drugače. Krasotica je bila kruta ženska.»

«Da bi sama naročila?» osupne mladeč.

«Ni se nikdar zvedelo. Le dvorec je bil kmalu potem naprodaj. Morda je koga težila vest!»

Marcela je obmolnila in tiho so šli iz mračnega zatišja.

Pred njimi se je odprl obsežen cvetličnjak, zavarovan od dveh strani z visokim zidom. Vse je cvelo v njem. Kakršnokoli cvetje si želel in kakršnokoli barvo si iskal, vse je bilo najti tukaj. Tudi to cvetje je živo pričalo, kako daleč je segal beneški lev. Beneška moč ni našla le egiptovskega in berberskega žita, tkanin iz Damaska, perzijskih in indijskih dišav, maloazijskih kovin in dragih kamenov, poiskala je tudi ciprske zvončnice, carigrajske tulipane in arabski kaktus ter je okrasila z njimi domove osvajačev. Kakor sužnje k veslom, je pripela to daljno cvetje na lagunska tla in mu je dala namesto gorkega juga nekoliko vklenjenega solnca v zameno, da bo večalo patricijski sijaj in svojim gospodarjem razveseljevalo oči.

Golja je strmel, ko sta mu Neva in prijateljica razlagali posebnosti in domovino tega ali onega cveta. Nekatero rastline so imele nenavadno visoko ceno, ker so bile redke, in vrtnar, ki je pazil nanje, je natančno vedel, v katerih beneških vrtovih jih je še najti. «Dolgočasiš se, ne li?» je dejala Neva Justu, ko sta z Marcelo ogledovali vsak cvet posebej ter prekladali in popravljali posamezne posode. «Potrpi, takoj stopimo dalje!»

Golja se ni dolgočasil. Dovolj mu je bila bližina dekleta, ki ga ni videl že toliko časa. Opazil je vsak njen gib, vsako njeno kretnjo in čudil se je, kakor da jo danes vidi prvič. Marcela ni bila pri delu nič manj spretna. Tudi njeni gibi so bili prijetni, da se je Golja naslajal ob njih. Nikdar ni mislil, da bi ne bilo Benečankam

vse to prirojeno, ampak da so se patricijke ure in ure vežbale in izpopolnjevale pred zrcali.

«Večkrat sem v cvetličnjaku», je pojasnjevala Neva. «Opazila sem, da me delo še najprej razvedri. Kadarkoli mi je glava težka, se zatečem semkaj.»

«Ubožica,» se posmehuje Marcela, «ko pa imaš toliko skrbi!»

Šli so še navzdol k morju, kjer je bil majhen pristan, okrog in okrog obdan s stopnišči iz rezanega kamena, z balustradami in rožnim grmičjem. Ogledali so si vse, nato pa so se odpravili v vilo. Na verandi je bilo že vse pripravljeno, da pogoste Goljo.

«Če se mu zameriva danes, ga gotovo ne bo več na Murano», se je šalila patricijka. Spominjala se je, kako je mladi častnik izostal nekaj tednov, ker je bil užaljen njegov ponos.

«Saj ga itak ne bova več videli tukaj!» je menila Marcela. «Postreziva mu, da nama vsaj ne bo mogel česa očitati!»

«Prišel bom spet, kakor hitro mi bo mogoče!» zatrjuje Golja.

«Ne verujeva, sodili bova po dejanjih», zavrača Marcela. «Hitreje se boste naveličali poti, kakor si mislite! Tam poleti bi že še prišli, ko se pol Benetk preseli na Murano, toda sedaj!»

«Videli bosta!» zagotavlja Golja.

Solnce se je nagibalo, in na verandi so se prelegale dolge sence. Zapad je rdel, z vlago predvečernih meglic so se v dalji povijale gruče beneških palač, zastražene od kupol in zvonikov. Dnevna luč se je pričela poslavljati. Golja pa je sédel v gondolo s trdnim sklepom, da pride zopet semkaj, ko bo le utegnil.

Dolgo sta mu z brega vihteli Neva in Marcela robca v slovo, presrčno in brez nagajivosti, kakor pozdravljamo dragega človeka, od katerega se le težko ločimo. Dolgo sta ga pozdravljali, dokler se nista njuni postavi zlili v eno z večernim drevjem.

(Dalje prihodnjič.)

SVIDENJE

FRAN ROŠ

To so oči še tiste kot nekdaj,
le da so mirne bolj in bolj globoke,
izmerile vsa brezna so, plitvine,
izjókale vso bol v te mehke roke.
Zdaj sijejo najlepši svoj sijaj
in v njem le odpuščanje za vse zlo je
in v njem tako veliko je ljubezni,
da z drobcem njenim vse življenje svoje
bi si razžaril. O, bogat sem zdaj.

V SUNCU

DRAGUTIN M. DOMJANIČ

TIČICA I JA

Kukmica mala na glavi,
Drobni koraček sim, tam.
Ali kad krila raširiš,
Čisto pod nebom si nam.

Tam je za vsakoga sunca,
Tam je veselja za vse.
Briga te, kaj je tu dole,
Gdo ti tam gore kaj sme?

Vsejedno, kaj si ti mala,
Tvoja popevka zvoní.
Dalko čez brege i dole
Če te nit videti ni.

Kukmica tebi na glavi,
Meni na vrhu škrlak.
Kaj nas je briga za druge!
Pak si popevamo tak.

OBLAČEK

Travniki ravni su v suncu.
Ziblje, pregiblje se trava.
Beli, pozlačen oblaček
V plavomu nebu si plava.

Dole putujeju doli,
Rudaste šume šumi ju,
Ceste se žuriju nekam,
Leta gorice želiju.

Cvetje budi se i cvete.
Snočka još v listu je spalo.
Mali oblaček odhaja,
V suncu topi se pomalo.

Beli i zlatom zarubljen,
V plavomu nebu on zgine —
Lepo je čas samo živeti,
Če se tak v suncu pogine.

DRAGUTIN M. DOMJANIČ

SKICA — B. BORKO

1.

Pesniškemu delu Dragutina M. Domjaniča bi mogli očitati, da ni sodobno. Njegovi osnovni elementi so: senzibilnost, sanjarstvo, beg od realnosti, asocialnost. Oblika je izbrušeno artistična. Teh elementov ni v našem času. Nova poezija je prepojena z življensko energijo; nje ne spremlja imaginarna «muzika sfer», marveč divji ritem prevratov. Današnja poezija je refleks podzvesti, zato je vzburkana in na videz kaotična. Njena beseda je bolj dražilna in opojna nego tolažilna in pomirjevalna.

Poezija Dragutina M. Domjaniča bi bila s tega vidika «stara». Ali tak očitek ne zadene bistva lirike. Njena naloga ni, da za vsako ceno verno odraža svoj čas. Mogoči so vsi stili poleg prevladujo-

čega. Prava lirika bodi zvesta edino-le pesnikovi osebnosti. Od nje zavisi, ali in kakšno podobo bo dala svojemu času. Dragutin M. Domjanić roma skozi naš čas, z očmi, ki najrajši zro v minulost. Z dušo, ki najrajša sanja. Hodi kot tujec po svetu, ki nima ušes za njegove najbolj odbrane besede. V brutalnem kipenju sedanjosti je njegova poezija romantika in sentimentalna idila. V nji je tiha intimnost starih, dragih spominov, mirna, neskalska lepota dragocenih miniatur. Tako se skloniš k šopku vijolic ali čitaš davno antično zgodbo izza časa, ko so ljudje še verovali v stare bogove.

Kakor hrvatska moderna sploh, je bila tudi Domjanićeva poezija koncem devetdesetih let in na začetku 20. stoletja pod vplivom francoske simbolistične in impresijonistične lirike. Tudi njo je oprašil pelud dekadentskega nastoja. Ali Domjanićeva senzibilnost ima globočji izraz: je podedovana in vsrkana v okolju, ki je bilo še polno nesodobnih elementov. Domjanićeva pesem ni po svojem duhu buržoaska, kakor so n. pr. pesmi njegovih vrstnikov M. Begovića, M. Nikolića in drugih. V nji je skrita zadnja, agonična, vse odpuščajoča nežnost stare izživete kulture. Iz nje govori v rodovih kultivirana odbranost.

Dragutin M. Domjanić je potomec hrvaškega nižjega plemstva. Plemič v poeziji kakor R. M. Rilke, zato tudi tako sanjav in nežen. Še njegov oče in ded sta živela v ožjih spominih na baročno kulturo. Videla sta naglo propadanje hrvatskega fevdalizma in dekadenco vsega, kar je bilo odbrano po Horacijevem: *Odi profanum vulgus...* Zagorsko plemstvo je bilo še v prvi polovici 19. stoletja nosilec regionalno pobarvane, s poslednjimi krči umirajočih izpolnjene romantike. Njegova senzibilna prefinjenost je bila i smešna i tragična. Turgenjev je v studiji o Hamletu in donu Quijottu dobro opozoril na značilno lastnost vseh izrazitih človeških tipov, da so hkrati smešni in tragični. Take, ne toliko originalne kolikor izrazite plemiško-dekadentne tipe, je podal v svojih povestih in romanih Šandor Gjalski. In četudi njegov kritik I. Nevistić podčrtuje smešno, netragično usodo teh večno o preteklosti sanjajočih, lenih in zapravljivih zagorskih plemičev, se nam vendar zdi, da je bil v tej smešnosti kos donkihotske tragike. Vsak umirajoči družabni sloj se vidi nastopajočemu razredu smešen, dasi utegne biti v socialnem umiranju toliko tragike kot v individualnem, če je samo umiranje tragično. Dragotinu M. Domjaniću je bilo dano, da ohrani v svoji poeziji vonj te smrti, nje melanholične privide, njeno vročično sanjarstvo. Gjalski je doumel socialno umiranje zagorskega plemstva epično in je ustvarjal epigonsko blede junake. Domjanić je občutil zaton

hrvatskega fevdalizma lirično, kot čuvstvo, sliko in ton, zato je naravnejši, izvirnejši in intimnejši. Zbog tega ima njegova poezija tudi ondi, kjer se zdi, da je subjektivni moment docela izločen, v njegovih kajkavskih slikah («kipci»), transcendentalen vonj mirnega, idiličnega sveta in sladko naivnost zagorske domačnosti — vonj v plemiških domovih dozorele romantike.

2.

V osebnosti Dragutina M. Domjanića je tedaj determinirano prav tisto, kar je vrelec pesniške sile: čuvstvenost. Pesnikova čuvstvenost je preobčutljiva; v njeni razneženosti zaznavamo dediščino prednikov (pesnikov ded je pisal latinske verze) in elemente umirajočega socialnega osredja, izpolnjenega s tradicijami in z odbrani kulturnimi vplivi. Ta glasnik minevajočih lepôt, pesnik večera socialne dobe, ki tone brez nadeje v novo jutro, je dobil skoroda naravno pravico, da ubira melanholične strune. In zares je osnovni ton Domjanićeve lirike globok, otožen moll. Praviloma je pesnik samo takrat uporniškega duha, če je zrasel v okolju, ki je ionizirano po mladostnem, neizživetem elanu prebujenega ali prebujajočega se družabnega razreda. Domjanić pa je preživel za pesnika najvažnejšo dobo v starih zagorskih graščinah, med ljudmi, ki so vsi čutili tragiko zatona. V biografiji na koncu njegove prve pesniške zbirke «Pjesme» čitamo: «Ta sredina brez mlade moške energije, navdihnjena z nemško romantiko, s spomini na fevdalne čase in z bojaznijo pred bodočnostjo novega časa, je udarila v prekrasnem kraju našega Prigorja pečat Domjanićevemu življenju in poeziji.»

Zbirka «Pjesme», ki vsebuje pesnikovo liriko nekako do leta 1910., je njegov najizrazitejši dokument, zakaj poznejša kajkavska idilična poezija se nam vidi le pozni sad resignacije po boju s silami, ki so v tej knjigi v konfliktu s pesnikovo občutljivostjo in imaginacijo. Že sama razdelitev pesmi je značilna. Zbirka obsega šest delov, izmed katerih so posebno pomembni naslovi: «Život», «Minula proljeća» in «Sanjarije». Pesnik skuša doumeti in občutiti življenje, nato pa razmišlja o minulih pomladih in se udaja sanjarenju. «Kanonijer» je zbirka pozne trubadurske poezije. Pesnikovo umevanje življenja je na prvi videz pesimistično. Ali to umevanje je bilo premalo racionalno, da bi bilo privedlo k titanskemu obračunu z življenjem, kakor ga srečujemo v poeziji S. S. Kranjčevića. Vzlic pesimistični izpovedi v pesmi «Ridi Pagliaccio», v «Životu» in v «Tajni», je Domjanić v odnosu napram življenju bolj melanholik kot pesimist. Pesimizem — to nam potrjuje splošno znana izkušnja — izvira vedno iz umstvenega

spoznanja in je rezultanta doživljene ali v mislih izkonstruirane življenske filozofije. Melanholičen odnos je drugačen: v njem drhti žalost za minulim ali minevajočim, bolešno spoznanje ničemernosti sveta, nenasičeno hrepenenje za nedosežnim; iz njega čutimo rahlo bolešni odpovedi in podzavestno težo neizživetega ali slabo izživetega življenja. Pesimističen življenski nazor je sad izkušenj, posledica razočaranj z naivnim realizmom, medtem ko je melanholija mirna bolezen čuvstev ali zagrenelost romantično nastrojenega duha. Tak melanholik je Domjanić. Manjka mu vere v življenje, kakor je nedostaja vsem, ki so predestinirani, da s svojo preobčutljivo dušo izražajo propadanje kakšnega socialnega sloja ali kulturnega tipa. Boli ga razočaranje, ne more se prilagoditi brutalnim zahtevam življenja, zakaj:

Srcem sam uvijek ostao diete,
uviek, ko pauk sitne si niti,
pleo sam maštom koprenu tanku,
htio sam žića beznadje skriti.
Strgaste nju, okružiste mene
borbom za kruh bez milosti gadnom,
i jer sam isko značaj bez sjenke
sanjarskom ludom zvaste me jadnom,
a dok za uzori kleco sam viek,
vi ste digli još časniji tek.

Posledica tega je nemir in pesnik kliče svetu: «Dajte mi smirit se, bilo ma gdje!» Včasih se mu zahoče življenja za vsako ceno; v takih trenutkih kliče n. pr. «Amo šampanjca» in s tipično resignacijo dobe Ludovika XVI., ki je zamirala v zagorskih plemiških kurijah stoletje kasneje, nagiblje k ustnam čašo užitka:

Pjena je slatka — kad blizu je talog,
uviek je doba još razbiti čašu!

Življenski problemi ostanejo pri pesniku nerazrešeni; njegov ideal se premakne v imaginarnost:

Al vjerujem u dalek ideal,
pa makar ga i onda istom nešo,
na nepoznati prekogrobni žal
kad jednom stupim...

Svoj odnos do življenske stvarnosti uredi pesnik z mirnim poklicnim delom in s pesniškim stvarjanjem, ki mu dovoljuje kult lepote, odbranosti in ukusa. V pesmi «Plemkinji» čutimo to aristokratsko izoliranost mladega Domjanića:

Jer ti se gnjušaš ko i ja
od svake duševne prostote.
Ti ljubiš plemstvo čiste misli
i vječne bestvarne ljepote,

ti mrziš svet, što znojnomo rukom
prinosi žrtve boštvu tiela
i trga smjeloj misli kreljut
i tihoj sanji krilca biela —
ti mrziš svet taj ko i ja.

Pesnikova nemoć in neoboroženost v boju z življenjem je posledica dejstva, da pesnik tega življenja sploh ne razume. Značilna, dovolj znana poteza vsake romantike. Od nje poteka prednost, ki jo ima pesnik pred onimi, ki mislijo, da razumejo življenje. Pesnik vodi svojega čitatelja proč od stvarnosti, v zaslanjene pokrajine, v prirodo, ki je osvetljena z njegovo lastno, kakor mesečina mehko dušo, v kraje, kjer ni čutiti trušča in nemira vsakdanjega življenja; kjer ni večne pristude nad človekom. Ne analize življenja, ne razpečatenja njegovih skrivnosti, ne boja s svetom, četudi boja s prezirljivim posmehom na ustnah — marveč sanj in utehe se hoče pesniku. Po prvih krizah in spopadih postaja njegova poezija čedalje bolj prosta vsake meditativnosti, dokler se ne zjasni v vedrino popevke, ki se po barvi in tonu, po preprosti govorici približuje narodni pesmi.

V zbirki «Pjesme» prevladujeta senzibilno doživljanje prirodnih nastrojev in trubadursko sanjava erotika. V ljubezenski liriki («Minula proljeća») drhti sladka naivnost. Kakor galeb, ki si zaželi morja, leta pesnikova misel k ljubici; rad bi jo videl kot ciklamo in sebe kot sapico, ali pa se sklanja k nji kot zlati žitni klas k rdečemu maku. V to blago iskanje ljubezni se vlivajo spomini, zdaj svetli zdaj mračni: cvetoči glog, vonj akacij, ki zaveje čez samostanske zide, žitna polja, senožeti, vse pripoveduje o tem, kar je bilo in o koprnenju po tem, kar ni moglo biti. V to erotično liriko vplete pesnik tudi Kettejeve verze:

Uzalud mi, uzalud sve,
zaboravit ne mogu ne!

V «Kanonieru» se izgublja v svetu pravljič. Sanjari o romantični ljubezni s plemkinjo ob jasminovem grmu, o daljni deželi cvečotčega lotosa, o davnih markizicah, o starih gradovih, kjer so

stare gitare sa malo još struna,
mrki portreti na ruševnom zidu,
satovi drevni, što jedva još idu,
sumračna soba, sva šaptanja puna.

To je odmev zdavnaj minule noblese in galanterije, poezija grajskih parkov, njih nasadov, vod in kipov, odblesk sveta, ki se zrcali v pesnikovi duši napol resničen napol imaginaren: svet polrealizma in polromantike kakor na Böcklinovih slikah. V «Sanjarijah» se zopet spominja minulih lepot in doživetij, ki so za-

pustila v duši grenko sesedlino otožnosti in spoznanja, motri prirodo v njenih izpremenljivih nastrojih in očituje ponos proti svoji Gospej kakor naš Kette:

Poniziti se ne znam ja,
pred čovjekom još nisam kleko
i zadnji zbogom nisam Vam,
ne, svojem snu sam rekô.

Povsod tedaj minulosť, sen, potreba pozabe in utehe.

Njegova priroda («Slike in pričanja») je baročno pestra in oživljena z mitološkimi bitji; nekatere slike spominjajo olimpsko vedre poezije Vladimira Vidrića. Šumenje vetra nad jesensko ravnico, prihod noči na žitno polje, tema na jezeru, svitanje poloblačnih juter, minljiva nežnost cvetočih dreves — ti in podobni motivi so v skladu z melanholičnim tonom, ki se oglašja na vsej klavijaturi pesnikovih čuvstev.

Čeprav ima Domjanić dokaj pesmi s pomladnimi in poletnimi motivi, je vendar v njegovi poeziji največ jesenskih barv: temni oblaki in rumeno listje, ki šumi v vetru, simbolizira pesnikovo prebujenje iz sanjarenja, kjer je gledal s v o j o prirodo, reflekse lastne duše na spečih jezerih in tihih gozdovih z Driadami. In kakor koračnica pošasti se nam zdi pesem o jesenskih meglah:

Idu već magle sa pokajnim ruhom,
spuštaju teško nad strni se suhom.
Sive su usne, a sliepo im oko
mrtvo, u očnice skrito duboko.
Idu ko sablasne vojske bez zvuka,
prekrivši polja, što puna su mûka.

Ob tem «marche funèbre» jeseni je tako tiho, «da šutnju je čuti». In resignirano veli pesnik:

Zastri sva okna, to jesen sad ide,
mogle bi magle da dušu nam vide.

3.

Po krčevitih krizah senzibilnosti, po znosnem premirju med realnim življenjem in deželo pesniških sanjarij, nastopa doba, ko Domjanić zapusti markizice in grajske parke, ko se na videz odpove tudi svojim melanholičnim goslim — les sanglots longs des violons de l'automne (Verlaine) — in ubere strune docela nanovo. Tu se začena njegova kajkavska poezija, ki je zbrana v dveh zbirkah: «Kipci in popevke» (leta 1917.) in «V suncu i senci» (1927). Njegov preokret od aristokratske snovi k pesništvu, čigar plebejstvo je dovolj označeno s tem, da je zloženo v narečju, ni tako nenaraven kot se vidi na prvi pogled. Tudi tu je v prvi

vrsti odločil pesnikov psihološki odnos napram vsakdanji okolici. Domjanić čuti, da je dokončno propadla zagorska romantika in da tempo modernega življenja neizprosno ruši zadnje trhle sledove fevdalizma. V hrvatskem svetu se je popolnoma uveljavil meščanski živelj, čigar literarni izraz sta bila i realizem i moderna. Ostanki nekdanj vladajočega razreda so potisnjeni v vrsto inteligence z državnimi in svobodnimi poklici; obračajo se med dvema socialnima kamenoma: meščanstvom in kmeti. Meščanstvo se vda je čedalje bolj pohlepu po materialnih dobrinah in se toli naglo prenavlja, da ne more razviti čuta za tradicionalne vrednote in za notranje, duševno uživanje življenja. Iz njegove nasičene atmosfere zamika pesnika nazaj k naravi. Sem ga zvabijo tudi spomini na mladost. Tu je še svet idil, svet od moderne civilizacije nepokvarjenega ljudstva z njegovim spoštovanjem tradicij, z njegovo vero, z njegovim socialnim cenzusom. Pesnik občuti silneje nego kdaj poprej vonj domačnosti, sladki dih zagorske zemlje, lepoto pokrajine z gozdnatimi gorami, s prikupno konfiguracijo podgorskih tal, z vinorodnimi griči, z nekam miniaturnim in hkrati toplim značajem vasi in cerkva s številnimi stezami in cestami.

Ta pokrajina ima «staro hrvatsko dušo», — to je Matoševa «dobra, poštena Kroacija». Domjaniću je ta tip hrvatstva čuvstveno najbližji, saj ga spominja starega plemstva, ilirizma in leta osem in štiridesetega. V poudarku regionalne zavesti vidi protest zoper barbarski tank nivelizacije, zoper prodiranje materialistične civilizacije; hkrati pa mu regionalizem poenostavlja poezijo in jo vrača k ljudstvu, kjer še cvete idilična preprostost in naravna srčna toplota.

Tak psihološki razvoj si zamišljamo ob prelomu Domjanića — aristokratskega trubadurja in Domjanića — kmečkega poeta. V jedru je tudi njegova nova poezija zgolj beg od realnosti in sanjarsko doživljanje; tudi ta kmečka idilika je sad pesnikove senzibilnosti. Brez dvoma pa so se tej psihični potrebi pridružili še vnanji vplivi. Literarni regionalizem se je zagledal zlasti v francoske vzore, saj je bil A. G. Matoš prinesel iz Pariza novo, impresijonistično promatranje pejzaža in ljudskega življenja, bolj ali manj zakrinkano novo romantiko in je sam opeval v arhaističnem sonetu stari Grič, krv Ilira in solzo Matije Gupca:

Ta žuhka suza, slatka kao kaj.

Sladki «kaj» je zamikal Domjanića, išočega ton in barvo hrvatske starine — zagorsko z vinsko trto ovito Romantiko —, imel pa je odmev tudi sicer; Matošev učenec in tovariš pesnik Ljubo

Wiesner je osnoval revijo «Grič», ki je bila — žal le kratko časa — prvi organ artističnega regionalizma. Domjanić se je vrhu tega mnogo bavil z rusko in slovensko poezijo. Izmed nemških pesnikov mu je bil najbližji Heine — odtod elementi nemške «Lied» v njegovi kmečki poeziji —, izmed francoskih pa Verlaine, zopet mojster v slikanju čustev. Slovenska in ruska poezija ga je utegnila ogreti za melodiko, ki jo dajejo verzom moške rime, ki jih je v kajkavščini izdatno več nego v štokavščini.

Vi ne zamerite, da reč mi ni tak fina,
Da ja Vam pišem tak, kak doma se spomina,
Tak mislim ja navek, ja nisem rad v paradi,
I znam, taj jezik naš Vi imate tak radi.

Tako se začena v zbirki «Kipci in popevke» pesem, ki v nji opeva mesec rožnjak (slovenski rožnik) in pravi o maju, da

..... to ime vučeno
Nam čisto strajnsko je, je l' zmislil Vas na kaj?

V vsem: v govoru, v imenih mesecev, v zagorski prirodi, išče pesnikovo čustvo, žejno pozabe in idile, domačnost. Domačnost upija vase vizuelno: odtod predvsem Domjanićev pejzaž, ki ima po navadi vinograde (torej hribe), številne ceste in steze (beseda put, putevi se pri njem zelo često ponavlja in res je Zagorje izprepleteno z mnogimi stezami, ker je gosto obljudeno), potem cerkve in kapele, jagnedi ob cestah, kmečke hišice («starinske, z visokimi krovi») prisojna pokopališča, stare graščine, vrtove in travnike s cvetlicami, gozdove in njive. Domačnost je v ubrani celoti vsega tega, v «kipecu», ki se zazrcali v pesniku, v skrivnosti idiličnega nastroja, v individualiteti pokrajine. Dalje zaznava domačnost s sluhom: čuje popevke fantov in deklet na vasi in med trtami, uživa v petju ptičev, ki tudi pojo «drugače» ko drugje. Stari rekvizit vseh lirikov se pri Domjaniću zlije z individualiteto pokrajine in ga ne moremo ločiti od pesnikovega Zagorja. Sem gredo glasovi procesij, poezija jutranjih maš in muzika zvonov nad brdi, ki še bolj zveni iz zagorskih pejzažev Ljube Wiesnera in Zvonka Milkovića. Naposled je v tej domačnosti mnogo vonja. Vonjajo stare reči po dragih, davnih spominih, diše cvetlice («Glicinije pak se zaplavile i slatko dišeć me pozdravile» itd.), vonjajo jutra in večeri; dekletom diše nedri po cvetlicah, prst vonja in vsa pokrajina je polna vonja... Najsilnejši so, kajpa, vizuelni efekti, ki so najbolj v skladu s pesnikovim artizmom. Domjanićeve kajkavske pesmi so ali popevke (pesmi nastroja) ali pa kipci (slike, imaginistična poezija).

V izražanju nastrojenja je poln mehkobe in iskrene sentimentalnosti, ki jo zaznavamo v tej poeziji kot dano dispozicijo. V

slikanju prirode ume s preprostimi sredstvi narisati podobo, ki se ji da še težko kaj dodati. Citiram začetek pesmi, ki v nji opeva mesečino in ki pričuje, koliko pripomore pesniku k melodijoznosti kajkavska, tako rekoč slovenska poetika:

Spi jalšina.	Na te črne,
Mesečina	Oštre trne
Tenko tkanje tke	Sipa svetli cvet,
I med breze	Pak te pela
Riše steze,	V bela sela,
Po njih senja pè.	V čudni tihi svet.

Samo v gori
Tam med bori
Kut je mraka pun.
Tam na malih,
Kmičnih valih
Bel se ziblje čun.

Takih kolorističnih motivov, ki združujejo v sebi mimo barve še melodiko besede in dinamiko dogajanja (sanja, ki hodi po stezah itd.), je v Domjaničevi liriki vse polno in ji dajejo osobit čar, ki obstoji iz dveh efektov: preprostega in blagoglasnega izraza in obilne barvitosti. Vzorna pesem v tem pogledu je tudi »Medjimorska« v »kipcih in popevkah«, ki opisuje s klasično preprostostjo narodne pesmi in hkrati z rafinirano čuvstvenostjo moderne poezije dekliško in fantovsko kljubovanje ter polaga v medžimurski pejzaž s cvetočo ajdo dražestno ljubezensko komedijo:

Kakti srebro hajda cvete,	Čez hajdinu steza vodi,
K njoj se pašči drago dete,	Po njoj duša moja hodi,
Hajda jošče zrela ni	Kaj ti dobro puta znaš,
Da bi mogla žeti ti!	Da ne zajdeš v glibi šaš.

Vre i zvezda se zažiže,
Dalko je do tvoje hiže,
Komaj joj se vidi dim,
Hodi, pucek, rajši sim.

Fant vabi dekle in gleda bele oblake, ki »išče si pajdaša vsaki«, ali dekle je »strašno gizdava duša« in gre mimo: bržčas k drugemu.

Ali kad bu hajda zrela,
Kad buš pak se verit štela,
Bum škrljak na vuho del,
Ne bum te nit poznat štel!

V teh pesmih srečuješ mimo slik, ki se jim pozna konstrukcija, verze, ki se nam vidijo lirično tako čisti in dozoreli, kakor da bi nastali v mesečnih nočeh daljnega vzhoda, ko je največji mojster Li-tai-pe popival s svojo senco in z luno. Nekatere pesmi so tako

primarnolirične, da so brezčasovne. Zdi se mi, da bi utegnila biti pesem «Ciklame, krvave ciklame» — vsaj v treh, štirih kiticah — tako čist refleks svetovne vojne, kakor so pri Li-tai-peju spomini na boje z barbari.

I došla je noč ili žalost
Na nebo i zemlju i na me
I videl sem vsigde po svetu
Ciklame, krvave ciklame.

Druga zbirka «V suncu i senci» (1927) ima nekaj še popolnejših pesmi in je po svoji opremi in notranji intimnosti pravi brevir čiste hrvatske domačnosti, ki je v nji našel ta pesnik zašle kulture, eden poslednjih vitezov in trubadurjev, pokojno pribežališče pred razrvanim, vzburkanim časom.

Tu brat mi je vsaki,	I srce mi greje
Tu doma sem taki,	I z menom se smeje
Pogodit bi mogel i speć.	I v žalosti plače takaj.
Poznati su puti,	Em nikaj ni slajše,
Tu vsigde je čuti	Ne čuje se rajše
Ljubljenu domu mi reč.	Neg dobri i dragi naš kaj.

V tej poeziji pa je tudi mnogo nastrojev, slik in podrobnosti, ki so pretesno zlit s pokrajino, ki jo pesnik opeva, in z dušo njenega ljudstva, da bi človek, ki tega intimnega odnosa ne pozna, občutil vse odtenke. Tu omenjamo n. pr. motive iz starega Zagreba. V njih sta dva tona: eden, ki se z drhtečo ljubeznijo klanja vsemu, kar je v teh zakotjih starega, in drugi, ki izvira iz nerazpoloženja nasproti negaciji te ljubezni in prvega samo bolj akcentuira. Iz teh motivov veje dih Zagreba, ki ga je v današnjih dneh vedno manj — Zagreba-Griča, tega simbola regionalne zavesti, barijere domačega življa, priče nekdanjih, romantiku lepih časov. Tu je domena hrvatskih patricijskih rodbin, ki propadajo kakor vse, kar ne more korakoma s časom. Dočim Domjanić opeva njih spomine in svetle vizije, jih Miroslav Krleža secira s proustovsko analizo.

4.

Po obliki je Domjanićevo pesniško delo artistično. Z verzom ima spoštovanje parnasovca; pravilne strofe, eleganten, gladek ritem in blagoglasni stiki očitujejo, da je pesnik ubran v samem sebi. Vers liber je v Domjanićeви poeziji neznan pojav. V vsem čutiš nekako vnanjo korektnost, ki je v skladu z notranjo vsebino. Domjanić tudi ne piše sonetov; tu in tam zadene ton lirične balade ali romance. V štokavskih pesmih ga izda zdaj pa zdaj kak kajkavski naglas, ki pa ga je postavil pesnik po vsej verjetnosti

namenoma, da doseže večje blagoglasje. Domjanić ljubi muziko pesniške besede in je v tem pogledu najbližji moderni, čeprav stoji sicer sam zase in si ne da prilepiti šolske etikete «modernist». Z oblikovne strani ni prinesel Domjanić v poezijo nič novega, k večjemu le strožje spoštovanje forme in večjo eleganco ritma; upeljal pa je to posebnost, da upleta v nekatere pesmi ruske in slovenske verze. Tako ima tudi v kajkavski liriki slovenski refren po O. Župančiču:

Dojdi, ves svet bu sad spal,
Nigdo za nas ne bo znal,
Nigdo nam tajnu ne sluti.

Tiho prihaja mrak,
Plah je njegov korak,
Ni ga čuti.

Sploh je imela slovenska moderna lirika precejšen vpliv na Domjanićevo kajkavsko liriko. Tako ima motive, ki jih radi opevajo tudi naši poetje, zlasti Kette in Aleksandrov, marsikje se čuti pokrajinska sličnost (Zagorje in Dolenjska ter Štajerska!) in duševna sorodnost, ki je brez dvoma zlasti v krajih ob Sotli, v Medžimurju in v vzhodni Štajerski zelo tesna.

V Domjanićevem hrvatsko-kajkavskem svetu so popularne slovenske pesmi in melodije in če postavimo na tehtnico še sorodnost besednega zaklada in akcenta, imamo v tej kajkavski liriki napol slovensko napol hrvaško pesem. Dejali bi pa, da je njen značaj bližji hribovsko-vinogradniškemu tipu slovenstva nego ravninskemu tipu hrvatstva. Potemtakem je Domjanić s svojo kajkavsko liriko v nekem zmislu tudi slovenski poet, dasi nam je sicer izvor njegove poezije, ki ga vidimo v romantični senzibilnosti poslednjega trubadurja hrvatskih viteških časov, po svojem socialnem in kulturnem jedru tuj.

POVRATEK K IMPRESIONIZMU V POEZIJI

S T. L E B E N

d Baudelairea v evropskem pesništvu ni bilo samoniklega preloma v novo smer. Simbolizem je sicer v letih 1880.—1890. nastopal sila bojovito in revolucionarno, rušeč temelje klasične in romantične poezije, vendar ga kljub vihnemu in prekucuškemu nastopu ne moremo smatrati za prelom, ker je v bistvu le logično-razvojno nadaljeval in izpopolnil vse ono, kar je bila pripravila romantika z Lamartinom, Vignyjem, Mussetom in Hugojem in kar je končno bolešno mogočno poglobil Charles Baudelaire s svojo edino pesniško

zbirko «Les Fleurs du mal». Mladina je v letih 1870.—1880. z neutešljivo strastjo čitala in podoživljala Baudelairea in iskala v njegovih čudovitih «Cvetkah zla» potov in sredstev za lastno pesniško izražanje. Zato so simbolisti zapisali na svoj bojni prapor pred vsemi drugimi Baudelairevo ime, čeprav sta njihova velika in neposredna mojstra Verlaine in Rimbaud. Baudelaire je temeljni kamen, na katerem stoji pol stoletja francoske in evropske lirike. Po vsebini in tehniki verzov so vsi simbolisti le Baudelairevi učenci. Brez dvoma pa so se šele simbolisti jasno zavedeli in v globino spoznali veličino in novost Baudelaireve lirike. Niso pa prelomili z njo, le izpopolnili so jo, izbrusili, izkristalizirali in zlasti rahlo in občutno izoblikovali do popolnosti vse ono, kar je v njej boleznega, blodnega, sanjavega, nerazumnega in naposled halucinatoričnega. Dočim stoji Baudelaire še na meji med razumskim in zgolj čuvstvenim, so simbolisti odločno obrnili hrbet vsej retorični poeziji, vsakemu poskusu logičnega tolmačenja človeške notranjosti. V logično se nizajočih podobah lahko tolmačimo le svet zunanjih pojavov. A simbolistom je ves ta svet brezpomemben sklop varljivih podob. Edino resnični svet je svet naših notranjih prividov. «Tam kjer vidi bedasti vsakdanji razum ob puščobnem bregu kanala krčmo» — zatrjuje Rimbaud — «vidim jaz mošejo ob blesteči reki». Le taki prividi so vsa resnica našega najglobljega življenja. V tem nadnaravnem in edino resničnem svetu prividov pa umska logika nima ničesar iskati. Ta bajni svet živih sanj ima svoje lastne zakone, ki jih poet sicer ne razume, a jim sledi po neki tajni nujnosti, prav kakor se nam v snu brezveznost naših sanj zdi naravna in nujna. V takem pojmovanju sveta in življenja je zakoreninjena vsa simbolistična poezija od Verlainea do Mallarméa. Ves simbolistični prevrat v izraznih sredstvih poezije je le logična posledica tega svetovno življenjskega nazora. Vsakdanja govorica in besede v svojem navadnem, vsakdanjem pomenu morejo izraziti le varljive, malo zanimive podobe banalnega, plehkkega življenja, ki je samo videz. Čarobnemu in edino resničnemu svetu notranjih prividov pa je treba nove govorice, novih izraznih sredstev, treba je predelati vsako besedo posebej z novo «alkimijo». Tako se spremeni beseda v skupino zvokov, v melodijo: beseda pomeni nekaj le po zvoku svojih glasov, a nič po svojem logičnem zmislu. Vsa Rimbaudova poezija n. pr. je le brezmejen, umsko nerazumljiv svet notranjih sanj, izraženih s sonornimi zvoki posameznih glasov:

A črn, E bel, I rdeč, U zelen, O višnjev,
nekdanj se, zvoki, zmenim vam o svojstvih tajnih.

Simbolistična poezija je temna, ogiblje se jasnosti, včasih celo zavedno tone v nejasnost, kajti poetične emocije so nedoločne, polne neizraznih zanosov, nejasnih možnosti in komaj slutenih skrivnosti na dnu duše.

Simbolisti so bili entuziasti. Polni gorečnosti so se oklenili sveta svojih sanj in prividov in z neizmernim preziranjem so zrli na dejanje in nehanje buržujev. V svojem pesniškem zanosu in v svoji veri v pesniško edino realni svet temnih ganotij so bili povsem odkritosrčni. Večina izmed njih je to vero izpričala z lastnim življenjem. Zgodovina poezije nikdar prej ni poznala toliko čudaških in zagrizenih bohemov kakor v dobi simbolizma. Toda prikradla se je trudnost v ta tesni, težko dostopni svet simbolistične poezije. Vzduh je bil pretežno opojen, preomamen, presvečan tudi in pretesnoben naposled. Tedaj se je sredi med simbolisti pojavil Jules Laforgue, nihilist simbolizma. Na nemškem dvoru, kjer je bil lektor cesarice Avguste, se je seznanil s filozofijo Hartmanna in Schopenhauerja. Ni pretrgal s simbolizmom. Tudi on išče nenavadno in nevsakdanje, tudi ritem njegovih poezij je plod povsem muzikalične inspiracije; v besednem zakladu se skrbno izogiblje izrazov parnasa in romantike. Njegove pesmi pa so prinesle v simbolistično liriko nov element: jedko, pesimistično ironijo in obenem odpoved vsaki dostojanstvenosti, vsaki vzvišeni resnosti. Ta ironija in ta trpka razbrzdanost, v čudnem nasprotju z muzikalično nežnostjo verzov, sta plod skrajnega pesimizma. Če je simbolistom prvih let le ves zunanji svet, kakor ga vidijo praktični ljudje, velika prevara, pa je Julesu Laforgueu vse življenje, tudi notranji svet sanj in prividov, le kruta fatalnost in neizbežna iluzija, ki se v svoji ničevosti v ničemer ne razlikuje od ničevosti zunanjega sveta. Vse je le igra krutih in slepih naključij. Potem pa je za poeta vseeno, ali opeva otožnost porumenelega listja, ali Ofelijo, «lilijo, ki jo nagiblje veter nad jezerom blaznosti», ali pa solnce, bledikasto «kakor pljunek v beznici». Vse je le iluzija in poet ve, da je iluzija. Zato mu ne ostane drugega kakor resigniran pesimizem. Laforgue noče izbirati med iluzijami; z enakim, vedočim sarkazmom bo pesnik sprejel katerokoli iluzijo, ki se mu ponudi, ono, ki izraža njegov stud, kakor ono, ki ga za hip zvabi v svet sanj. Isto vrednost imajo zanj prividi plehkega in sirovega življenja, kakor kozmogonične sanjarije, vse pa brez vsake dostojanstvenosti, brez ozira na zakonik okusa, brez bojazni pred sirovim, blaznim, nesramnim in

grotesknim, brez ozira tudi na slovnico in besednjak. S pesniškimi zbirkami *«Le Complaintes»* (1885) in *«L'Imitation de Notre-Dame-la-Lune»* (1886) je Jules Laforgue ustvaril nov ironičen, spletničen, humorističen, skratka dekadenten simbolizem, ki pa ni prelom, marveč le korak dalje v onem simbolizmu, ki je kalil že v *«Cvetkah zla»*. Poleg Verlainea, Rimbauda in Mallarméja, ki so vsak s svojo osebno nianso in s svojim spremstvom oboževalcev in posnemovalcev viški in mojstri simbolizma, je treba kot zadnjega postaviti še Laforguea; s svojo do skrajnosti pesimistično, a vendar nekako nagajivo se poigravajočo ironijo je močno vplival na znaten del mlajše generacije poetov in tvori most in prehod med svečanim, resnim simbolizmom ter *«pitijsko»* poezijo kubistov, dadaistov in surrealistov.

Vse te bolj ali manj trdne skupine ter šole kubistov (Apollinaire, Jacob, Salmon), dadaistov (Tzara, Goll, Aragon, Picabia, Birot, Ribemont-Dessaignes) ter surrealistov (Breton, Soupault, Eluard, Delteil, Arland) so nastopale bojevito in revolucionarno, pobijajoč druga drugo in napovedujoč vedno znova popoln prerod poezije. Kdor pa si ogleda поблиže programe in manifeste teh skupin ter poetične produkte njih predstavnikov, opazi, da so te skupine v bistvu le skrajni odtenki do zadnjih vsebinskih in formalnih možnosti pritiranega simbolizma, predvsem dekadencega simbolizma Julesa Laforguea.

Da tičita kubizem in dadaizem globoko v simbolizmu in preko tega v romantiki, za to priča že kult, ki sta ga ti dve skupini izkazovali Aloysiusu Bertrandu ter Isidoru Ducasseu, s pesniškim imenom grof Lautréamont, ki sta oba živela in pesnila globoko v XIX. stoletju. (Bertrandova zbirka pesmi v prozi *«Gaspard de la Nuit»* je izšla leta 1842., Lautréamontova zbirka ritmične proze *«Chants de Maldoror»* pa leta 1869.). Svojega neposrednega idejnega predhodnika pa ima kubizem v Julesu Laforgueu. Laforgueu je bil ves svet in vse človeško dejanje in nehanje le iluzija brez vsake vrednosti. Ker si je bil kot poet svest, da je vse, kar mu nudi zunanje in notranje življenje, le prazen videz, le bežna, a nujna prevara, ni izbiral med mudečimi se trenutnimi vtisi, marveč je brez ozira na logično vez, okus in gramatiko oblikoval, kar mu je pač prišlo pod roke. Dno tega je bil skrajni pesimizem, ki pa se ni zil v težko, duhomorno žalost in obup, marveč — Laforgue je bil Francoz — v neko jedko, dostikrat cinično, na videz pa brezskrbno, fantastičnosti in humorja polno ironijo. Zanj in še v večji meri za njegove učence kubiste in dadaiste je vedno

veljalo romantično načelo: *Epatez le bourgeois!* Kubizem in dadaizem sta to svetovno življensko naziranje le še dosledneje izvedla.

Prve lirične manifestacije kubizma (okrog leta 1910.) niso bile dosti več kakor izlivi bujne, zavedne fantastike, stopnjevane do mistifikacije, ki naj draži solidnega, trezno mislečega in do vratu v vsakdanje realnosti zakopanega buržuja. Kubizem je bila skrajna posledica, ki se je v njej izživiljalo zakrknjeno sovraštvo simbolistov do vseh pravil in spon. Sklonjeni nad mistično kraljestvo svojih duš, prisluškujejo Apollinaire, Jacob, Salmon skrivnostnim glasovom in jih izražajo, kakor jih pač zaznavajo, ne meneč se za kakršnakoli pravila, logična ali poetična. «V stari Grčiji se je sklanjala Apolonova svečenica Pythia v delfskem svetišču nad podzemsko razpoko, iz katere so se dvigali opojni hlapovi. Tako je postala deležna zamaknenja in jecljanja, ki se je v njem razkrivala prihodnost. Brezzvezne besede so vrele iz njenih ust. Svečeniki so malo uredili ta kaos in njihovi verzi so nastopili pot v grški svet kot delfska prorokovanja. Iskali so resnice v sveti opojnosti; podzavestno je kraljevalo nad razumom in celo nad čuvstvi. Taki izreki grške Pythije so se zopet pojavili v kubistični poeziji. Ni poet, ki vodi in ureja svoje vtise, marveč vtisi mu potisnejo pero v roko in ga vodijo, kakor jih je volja. Razum in zavedno čuvstvo ne igrata nikake vloge.» (Forst-Battaglia).

V tretjem vojnem letu se je pojavil dadaizem, ki se od kubizma v bistvu ne razlikuje. Le še bolj nihilističen je, še prevratnejši, še dekadentnejši. Rumun Tristan Tzara, ki je leta 1917. v Cabaretu Voltaire v Curihu zbral okrog sebe najnaprednejše poete entente in centralnih držav, je podal sledečo definicijo dadaizma: Razum ima prihodnost Dada nima prihodnosti Razum je manj Dada je Dada (skrbno se izogiblji ločil!). Princip dadaistične poezije: napišite na listke neko število besed, zmešajte jih in stresite ter jih dajte v tisk v zaporednosti, ki jo je določil slučaj! Hrupno-anarhično naziranje sveta in življenja torej. Popoln in skrajn nihilizem v literaturi. Razdejanje vseh vrednot z zasmehom, s hrupom, s predrznostjo, z burleskno mistifikacijo drugih in nazadnje sebe samega. Kolikor so predstavniki dadaizma ostali zvesti svojemu programu, je seveda drugo vprašanje, ki nas tu ne zanima. Vsekakor pa so dadaisti pritirali Laforgueovo romantično ironijo in cinični pesimizem do skrajnosti in jo izvedli ad absurdum, kakor bi bili hoteli v očeh klasicistov osmešiti do skrajnosti prav oni simbolizem, iz katerega

so izšli in katerega farse in bohemske virtuoznosti so le ponavljali v moderni inscenaciji.

Dadaizmu slične poteze kaže «surrealizem», njegov neposredni dedič. Ker še ni prikipel do vrhunca in ker njegovi predstavniki s celo vrsto notranjih in zunanjih preprirov stoje v ospredju javnosti prav v zadnjih letih, še ni mogoče dokončno reči, kje bo pristal. Le toliko je za sedaj gotovo, da s kubizmom in dadaizmom predstavlja skrajne meje subjektivne poezije, kakor so jo bili prvi na svoj način zamislili simbolisti. Z razvojnega vidika bi vse te skupine mogli označiti z dekadentnim simbolizmom. Vendar pojav ni samo francoski, ker lahko smatramo tako zvani ekspresionizem v Nemčiji kot vzporedno prikazen k tem liričnim novotarijam kubizma, dadaizma in surrealizma; ne gre torej za nekaj specifično francoskega, marveč za splošno evropski pojav v poeziji.

Simbolizem je začel zamirati proti koncu XIX. stoletja; kubizem se je pojavil okrog leta 1910., dadaizem pa v tretjem vojnem letu. Med simbolizmom in ekspresionističnimi skupinami najmlajše lirike pa stoji šola unanimistov, če jo radi rahle vezi med njenimi učenci moremo tako nazvati, z Julesom Romainsom na čelu. Med najuglednejše unanimiste spadajo poleg voditelja Julesa Romainsa še Georges Duhamel, Vildrac, René Arcos, Pierre-Jean Jouve, Georges Chennevière, Théo Varlet in Paul Castiaux. V toku moderne francoske lirike je unanimizem zanimiv in nenavaden pojav. Moremo ga smatrati za edini, deloma uspeli poskus reakcije proti simbolizmu. Sicer tudi unanimisti niso mogli meniti nič tebi nič preko vseh posrečenih idejnih in stilističnih novosti simbolizma; tudi njihovi vzori so bili deloma Rimbaud, Claudel, Baudelaire in Victor Hugo. Uprli pa so se, in ne brez uspeha, prezamotani zapletenosti duševnih procesov, ki so jih opevali simbolisti, češ da so nenaravni, izumetničeni, življenju tuji. Jules Romains («La Vie unanime» 1908) je zahteval neposrednejšo, nealegorično lirično umetnost, ki naj bi se naslonila na sodobno življenje; hotel je kolikor mogoče dovršeno preprostost in naivno intuicijo namesto zamotanosti in čuvstvenega dlakopcepstva. «L'impression la plus nue, la plus dépouillée d'artifices et de rhétorique, la plus exactement collée à l'entrevison initiale de l'esprit», zahteva unanimist Pierre-Jean Jouve. Če je za simboliste vir vse resnične poezije le v premnogih, nevsakdanjih ganotjih duše, pa so se unanimisti zopet obrnili k pojavom zunanjega sveta, k vidnemu življenju, a obrnili so se k njemu z novimi očmi, s svežim otroškim pogledom, ki naj bi zajel svet preprosto, enostavno, kakor se mu nudi na prvi vtis in ta svoj prvi dojem naj

bi poet izrazil prav tako preprosto in neizumetničeno, kakor ga je doživel. Unanimisti so zastremeli nazaj k polnejšemu, realnejšemu, vsakdanjemu življenju in so si zato izbrali svoje mojstre in vzore v poetih, ki so oblikovali močno, dinamično življenje ali pa, ki so zrlí v svet s preprostimi intuitivnimi očmi otroka — Whitman, Zola, Verhaeren. Da bi ubil simbolistično liriko, je Jules Romain ustvaril neke vrste poetični impresionizem. Lahko bi rekli tudi, da je Romain uresničil naturalizem v poeziji, potem ko se je ta že davno izživel v romanu. Kajti le v Nemčiji je hkratu z naturalističnim gibanjem vznikla tudi naturalistična poezija pod imenom impresionistične lirike; v Franciji pa je bohotni razcvit naturalistične proze skoro popolnoma zatrl liriko, ki je — zapozneli cvet — pognala šele v prvi četrti XX. stoletja kot impresionistična lirika skupine unanimistov. Da je ta lirika res v tesni zvezi s predhodnim naturalizmom, priča tudi njen glavni znak: socialni patos in pa Romainsova sicer precej abstraktna teorija o socialni skupini, brez katere posameznik ne pomeni nič in ki nalik močnemu vrelcu razliva svojo poezijo čez vse, kar oklepa. Ob pričetku svetovne vojne so unanimistični poeti utihnili. Večina izmed njih sicer še živi, toda zvečine so se obrnili k drugim literarnim panogam, zlasti k gledališču in romanu. Po vojni je pitijski ekspresionizem dadaistov in surrealistov popolnoma pre-rasel zmerno impresionistično liriko Romainsove skupine. Vendar se že tudi pri mladih pojavlja odpor proti tem preanarhičnim izrodkom simbolizma, ki so v prvih povojnih letih veljali za ultramoderne, pa bodisi, da jih je kdo razumel ali ne. Kot znak reakcije proti predvojnemu in povojnemu ekspresionizmu v poeziji lahko smatramo proglas, ki ga je pred dobrim mesecem izdala v Bruslju «La Renaissance d'Occident» in v katerem trije mladi poetje v imenu mednarodne skupine novih poetov (Groupe international des poètes nouveaux) zahtevajo povratek k impresionizmu. Del tega značilnega manifesta se glasi: «Nekateri mladi pesniki so se po resnem premisleku o smernicah moderne poezije odločili, da bodo organizirali mednarodno gibanje, ki naj določi umetnosti njene prave meje. Mi vodimo gibanje odpora proti ultramodernim poetom, predvsem pa proti dadaistom, kubistom, fantazistom, futuristom, surrealistom, sploh proti vsem pristašem demokratizacije v umetnosti. Odrekamo vsako vrednost učencem Whitmana, Verhaerena, Marinettija, Salmona, Laforgueja, Rolanda Holsta, Edschmida, Laskerjeve Schüler, Wynekena; to se pravi: v Španiji poetom: de Torre, Antonio Espina, Gerardo Diego; v Franciji: Claire in Ivan Goll, Spire, Pellerin, Lesvignes,

Delteil, Soupault, Aragon, Fabri; v Holandiji: Dop Bles in Hauerhof; v Italiji: Romolo Murri, Canudo, Orliac; v Belgiji: Paul Dermée in revija «7 Arts»; v Flandriji: večina poetov, ki se zbira krog revije «Pan».

Naša formula: impresionizem ... kratke in točne impresije, sugestivne prispodobе (po načinu orientalcev: Omar Khayam, haikai). Kar so razumeli med Francozi: Vildrac, Poulet, Jammes, Henry de Régnier, Géo Charles, Ormoy, Cocteau; med Nemci: Becher; med Španci: Machado; med Italijani: Mazza, Ungaretti, Govoni; med Belgijci: Baert, Verboom, Linze... Vsi pravkar naštetí doživljajo impresije in jih nizajo drugo poleg druge...» (La Gaceta Literaria, 15 de Mayo 1928).

Iz tega manifesta bi se dalo sklepati, da je ekspresionizem začel presedati nekaterim mladim pesnikom, da ga smatrajo celo za izven mej prave umetnosti stoječi pojav in da iščejo rešitve v povratku k impresionizmu ali k klasicistično pobarvanemu simbolizmu Régnier-a. Vsekakor pa je značilno, da v prvih 25 letih XX. stoletja nismo doživeli nobenega tako samoniklega gibanja v poeziji, kakor so ga pred sto leti doživeli z romantiko. V poeziji je prva četrt XX. stoletja le nadaljevala in do skrajnosti razvila vse one tendence, ki so se pod imenom simbolizem pojavile koncem XIX. stoletja. Morda tiče v tem razvoju tudi že kali nove, res samonikle poezije, ki naj bi bila v XX. stoletju to, kar je bila romantika v XIX. Jasna presoja v tem pogledu danes še ni mogoča. Šele kadar se razcvete nova poezija, ki bo korenito prelomila z XIX. vekom in ki bo res poezija našega stoletja, bo v nje žarki luči mogoče presoditi, kaj je bilo pristnega in življenja zmožnega v najraznovrstnejših ekspresionističnih strujah in šolah.

V E R Z I

FRAN ALBRECHT

Z RAZPETIMI KRILI

Z razpetimi krili je treba leteti
nad brezni človeških usod
in s srcem gorečim življenje živeti
in z vero v svojo pot.

Ljubiti, trpeti in stokrat umreti —
smrt je najvišja slast.
In pasti in znova krila razpeti
za zadnjo, usodno propast.

GESLO DIONIZOVO

Samó pleši in poj,
samó pleši in poj,
a kadar obstaneš, trdno stoj,
da ne padeš!
In kadar umolkneš, skrij jok svoj
v prsih kot madež!

MOJ PREDNIK

Moj prednik ni bil kak beneški dož
in tudi ne oholi grof Celjan,
bil je samó preprost, brezimen mož,
ki vznik in rod njegov mi je neznan.

Najbrž mu je podtaknil nemški rod
trmasti cesar Jožef, Habsburžan;
a že moj ded je bil sam svoj gospod
in tudi ne po službi več tlačan.

Praded oral je zemljo, robotal,
a ded železo prožno je koval,
kalil ga v likih je umetelnih...
In jaz, zvonár, prelivam bron v svoj stih.

POČITNIŠKI SONET

Stara Fužina

Zdaj sem za nekaj dni kot ti, moj kmet,
iz kamna in desák gradim si kočo,
modrase zagovarjam zdaj in točo,
na polje hodim, v rovte, v senožet.

Kaj briga me ljubljanski literat
in medicina in teologija!
Favst, vile v roke! To je poezija!
Natura je vseh stolic dekanat!

Tu so učenčki zgolj — vseh ved magistri
in ministrantki le — kraljev ministri,
tu kralj ne vlada nad dežjem in sušo.

V svobodnem carstvu prost vladar živim!
Na tvojih prsih, zemlja, podojím
si svojo blede, bolno mestno dušo.

STORIJA O JURJU POŽGANU

NOVELA -- M. ŠNUDERL

1.

To uro je bil Jur Požgan dopolnil mero svoje osemnajste kazni. Star je bil štirideset let, s šestnajstimi je že pričel in je odslej do te ure z daljšimi in krajšimi presledki prebil večinoma v ječi. Kakor vsak zločinec, je Jur Požgan imel neko vrsto značaja in nesreče. Značaja, ker se od svoje ravne poti ni dal ustrahovati; kradel je in po prestani kazni spet kradel. Ne beračil ni in ne ubijal. Nesreče, ker so si bila vsa njegova tatinska dejanja med seboj tako slična, da je vsak starejši orožnik ali policaj vedel, da je kradel Jur Požgan in nihče drugi. Ni bil hinavec. Kadar je prišla ura, je vstal in šel naravnost in pokonci tja, kjer se je bil namenil krasti. Silno močan je preščipnil žabico, upognil železne križe, vtisnil vrata. Nato je šel in se napil. Kadar se je tedaj zgodila drzna krađež in ostala sled uporabljene sile, so se vohuni razkropili po krčmah in uklenili Jurja Požgana.

Še to uro so tedaj izpustili Jurja Požgana iz osemnajste kazni, izplačali mu zaslužene dneve, navrgli mu nekaj za pot in čudno pridigo. To pridigo mu je navrgel sam kaznilniški prečastiti gospod fajmošter, ki mu je bila pipa v ustih bolj zanesljiva ko sveta beseda, ker je bil iz občevarja z jetniki in z ostalim svetom potegnil zlato sredino.

Molče ga je gledal in mu rekel dobrohotno:

«Jur Požgan, ti tat prekleti, greš že spet krast!»

Jurju je bil nagovor všeč, zategnil je usta, s pogledom potrdil, z glavo se potajil, z jezikom pa ubral pot med resnico in lažjo: «Božja volja!»

«Še las z glave brez nje ne pade, a? Tako vas učim?» je mežikal gospod, besno izdrl pipo iz ust in pljunil. Pa brž se mu je obraz raznežil v malce zasmehljivo, malce dobrohotno podobo.

«Jih je malo takih, ki se dobrega tako držé ko ti slabega. Če bi ne bilo zlo, bi ti rekel, da imaš karakter. Pravijo, da je to zločinska natura. Ti, kako da ni tako vztrajnih — poštenih natur, kakor so zločinske, ko je pa zanje huje? Zato, ker so le lumpje še značajni!»

Jurju Požganu se je to še bolj dobro zdelo:

«Gospod, zmiraj ste z nami držali!» je rekel rahlo, a zvestó.

Gospod je spet naglo izdrl pipo iz ust in tatú prestrašeno pogledal.

«Ti sakramenski lump! A tako mislite o meni?»

Lumpu se je spet raztegnilo široko lice ko harmonika, kadar potegne sapo, da bi prav prešerno zahreščala.

«A bi znal, Jur, s tistim — pa naj bo natura ali karakter — s čimer si tako zvest svoji kraji, prav tako zvesto držati zaobljubo?»

«A da ne bi kradel?» se je zavzel Jur in neugodje ga je obsenčilo.

«Bog vari! Nečem ti nesreče; ne greha zoper naturo ne neznačajnosti!» se je zgrozil gospod resno in pomirjevalno.

«Kaj bi naj delal in kam šel?» je dostavil Jur, pa ne iz nesreče ali obupa; zadovoljno, da je to tako izdaten izgovor. Kajti bilo mu je štirideset let in doslej ni delal drugega ko kradel.

Gospod ga je bliskoma zgrabil za obleko na prsih, mu puhnil dima v obraz iz pipe, da je tat brž potegnil sapo vase, in zagrozil:

«Aha — sva že tam, ti prekleti lump!»

Jurja je zmedlo, da se je ozrl in preplašil.

«Molči, če nečeš nazaj v luknjo, lump tatinski!» Brž je z mize potegnil papir in ga mazal Jurju pod nos.

«Viš ta papir? Brati znaš menda, a? Tu so zapisani člani Bratovščine v izveličanje zavrženih! Malo jih je, so pa le! Od prvega do zadnjega — če bo treba — pojdeš, pokažeš ta papir, ki je priporočilo od generala te bratovščine —»

«Generala —» se je ustrašil tat, ki je postajal bolj in bolj zmeden.

«To sem jaz», je naglasil gospod zadovoljno in še tesneje stisnil Jurja za obleko na prsih.

«Aaa —» je grgral Jur Požgan.

«Povsod dobiš delo, jelo in zaslužek. Pokaj bi pa kradel še potem, prasec? Žrl boš, da boš živ! Delal boš, da ne boš zgnil! Zaslužil boš, da se boš v nedeljo napil! Pokaj bi pa kradel, ko ti pa treba ni? Ali mi boš odgovoril ali ne, lump prekleti, če ne te bom v nos sunil, da boš krvav! A?» je zrohnel gospod nad tatom in pršil sline po njem, da se Jur Požgan kar ni mogel prav znajti in si odgovoriti, kako da rohni nad njim, ko še ni nič ukradel, in da ga že sodi, še prej ko je bil grešil.

«Saj ni treba, no!»

«Zakaj greš pa potem že spet krast, če ti treba ni?» je zagrmel gospod z vso sveto jezo.

Jur Požgan bi se bil rad otresel nečesa, a mu je bilo tako, ko če levu mušica pade v oko, da si ne zna pomagati. Iskal je, kaj bi dejal, vedel je, da je v neki zanki, a misli so mu majale sem in tja ko kačja glava iz precepa in niso mogle nikamor.

«Tak viš! Zdaj pa imaš!»

«Z Bogom, gospod!» je poskusil Jur.

Gospod pa je govoril, ko da bi Jurja s kamenom tolkel po lobanji:

«Tu imaš list, imena so gori in naslovi. Tja pojdeš in srečo po-

skusiš! Če se pa še enkrat na svetu vidiva, te bom v nos sunil, da boš krvav!»

«Pa pojdem!» se je odrezal Jur tako srdito, da ga je še gospod osuplo pogledal in brž vedel, da bo Jur tako storil.

«Tak poberi se že vendar, spak!» se je zadrhl od same dobre volje nad jetnikom, da se je brž obrnil in odnesel svojo ogromno, v plečah sklonjeno postavo s silnim tilnikom skozi vrata, ki so se zdela premajhna za to človeško goro.

Gospod fajmošter pa je imel na licu sedaj podobo, ko da bi bilo zamaknjenje dahnilo vanjo.

2.

Jur Požgan je pogledal na papir. Na vrhu prvo je bilo zapisano ime trgovca in naslov. Ni bilo daleč.

Že blizu tam je videl prvega znanca, debelega policaja, ki so mu rekli gospod Flinta. Jur je lepo pozdravil, policaj pa obstal, se zavzel, brž spoznal Požgana in naglo napel možgane, ali bi bilo v zadnjih dogodivščinah kaj za Jurja. Ta je uganil policajeve misli, se ustavil in prijazno dejal v opravičbo:

«Sem šele to uro ven prišel, gospod Flinta!»

Ta je zabrundal nekaj vase, zahrkal predse in se dostojanstveno odvrnil od bivšega kaznjenca, brez tiste familijarnosti, ki je običajna med starimi poslovnimi znanci.

«Tale bi nas bil lahko bolj vajen, ki smo mu vsak dan pri rokah», je pomislil Jur, zdelo se mu je, da je nekaj grenkobe padlo v čudno pridigo in zahotelo se mu je po maščevanju.

Tako je negotovo vstopil v trgovčevo poslovalnico, pozdravil, pokazal priporočilo in prosil za službo.

Trgovec je odskočil.

«Kaj, vi ste — osemnajstkrat — radi tatvine —» nadaljevanje se mu je razpustilo v prhanje, grgranje in prazno sapo, kakor če gramofonska igla zdrkne s črte in renče poskakuje po plošči.

Jur se je zarežal in odklonil občudovanje:

«Pri nas so še drugačni! Jaz sem še med skazami!»

Zdaj je udarilo iz trgovca:

«To je pa že od sile! Za tistih par fig, ki jih kupijo pri meni, da bi se že kar hudiču zapisati moral!»

«Ne, ne, gospod! Službo, so dejali, dobim pri vas!»

A trgovec ga ni poslušal.

«Zavoljo par fig so me spravili v bratovščino! Zavoljo nje že moram plačevati članarino! Zato me naj pa še hudič vzame!»

«Jaz nisem kriv», je odvrnil Jur, ki se mu je zdelo dostojno, da bi kaj rekel.

Tedaj ga je trgovec zgrabil za rokav in ga peljal k vratom.

«Vidite, kdo stoji zunaj?»

«Gospod Flinta!»

«Moj prijatelj je, noč in dan stoji tako. Pa še nočni čuvaji hodijo mimo, vsako minuto poropokejo po vratih! Poglejte zapah in žabice, takih ne znate grizti! In nad blagajno se lahko spravi vsa kaznilnica!»

Trgovec si je obrisal pot, Jur pa pomilovalno pogledal od Flinte mimo zapahov in žabic do blagajne.

«Zavoljo skušnjav to povem», je naglasil trgovec, namršil čelo in pogledal mimo kaznjence. «Da,» je vzdihnil, ko da bi se nečesa spomnil, «s službo ne bo nič. Je kriza!»

«Jaz se je ne bojim!» je zatrdil Jur pošteno.

«Ker kupujejo brez plačila, ne plačam fabriki, ta ima, pa ne dá!» je poučeval trgovec.

«Saj bom delal! Dve vreči vzdignem!» se je še pohvalil Jur.

«Delal, delal! Gospodarstvo je vsega krivo. Razumete?»

«Ne!» je odvrnil Jur, ki se mu je zdelo, da je hudo zabit.

«To je tisto!» je zaključil važno trgovec in porinil Jurja čez prag.

3.

«Flinta je kriv!» se je izprožilo v Jurju. «Ta me je izpodnesel, da sem se majav zdel trgovcu!» In se je odločil, da se bo maščeval. Vzel je papir in bral drugi naslov po vrsti: naslov gospoda župnika, komaj uro hoda iz mesta.

Ubral jo je urnih krač tja. Na poti je izvedel, da so gospod župnik sila zemlje podedovali, da ni na nji žive duše in da sicer tudi hlapca nimajo.

«Hvaljen bodi!» je pozdravil Jur in se globoko priklonil pred gospodom župnikom, ki so bili velik, rejen gospod in same svete besede dajali od sebe.

«Je pravično», so dejali, ko so prebrali papir. «A samo za tiste člane bratovščine to velja, ki potrebujejo delavcev in katerim ni nič na poti!»

«Zemljo imajo, še obdelana ni! Znam delati!»

«Za tisto zemljo se šele pravica kroji. Dediči po postavi so se zoper testament uprli in pravdo gonijo zoper svojega gospoda župnika», so odvrnili gospod strogo in žarek ko bodalo je blisnil v njih očeh. «Zato naj zemlja leži in strada, dokler ji pravica ne postavi gospodarja!»

Jur Požgan je sprevidel in krenil drugam.

«Tudi hlapčevska dela znam! Brez hlapca so gospod!»

Gospod so sedli in rekli mirneje:

«Tudi to je resnica, da mi hlapca treba. A ženske so v hiši in hlevu in ne smem ti pastí nastavlјati, ki si šele iz ječe prišel!»

Jur je sramežljivo odklonil. «Nisem več tak!»

«A očiten grešnik si, čeprav si pred posvetno gosposko prestal, kar ti je bilo pisano. Ali si pa tudi spokorjen? To ni pisano na tem papirju!» so zabodli s svojim svetlim bodalom iz oči in s hrbtom dlani prepričevalno udarili po papirju. «Ali naj ovco v svoj hlev pripelјem, o kateri ne vem, da ni garjeva, in iz osemnajsterih kazni moram sumiti, da je!» so grmeli gospod nad splašenim kaznjencem. «Kakšen pastir pa bi bil? Mar bi ne bil vreden, da mi Gospod razkropi čredo in udari po pastirju?»

Jur je gledal v gospoda župnika: kaznilniški fajmošter je sicer bolj vlekel pipo in grdo govoril, a v očeh mu je bilo, kakor če Bog reče dober dan. Gospod župnik pa lepe besede od sebe dajejo, v očeh pa imajo nož.

In je sklenil, da bi ne ostal pri njih, če bi mu tudi zastonj dajali!

4.

Naravnost v mesto se je povrnil, v gostilni se okrepčal in prebral tretje ime na papirju. Advokata ime je bilo, onega, ki ga je bil branil pred zadnjo kaznijo in tako milo pridigal o njem, da so bile tedaj še Jurju prišle solzé.

«Mar bi bil šel kar najpoprej in naravnost k njemu!» se je pograjal Jur, zduška zvrnil kozarec in stopil k advokatu, mu pokazal papir in prosil za službo.

Advokat je imel vesolјno lice, sladek je bil in tolikšnega trebuha, da menda nikoli svojih stopal ni ugledal in so mu lica visela ob čeljustih ko dve mesnati mošnji.

Pokimal je in dejal:

«Sedi, Jur Požgan, cigaro vzemi, kadi in poslušaj!»

«Sem že dober!» je pomislil Jur veselo in čuvstvo hvaležnosti ga je prešinilo do gospoda, ko si je prižigal cigaro.

«Imam vinograd, delavcev ne. Ti bi bil dober za tako delo, brento bi nosil ko smet! Pa — prehude sosede imam, ki me črtijo. Sama postava mi zato brani,» je dejal s povzdignjenim glasom in pogledal iznad očal «da bi te v svoj vinograd vzel!»

Jur je zazijal, da bi se mu bila skoraj čeljust razklenila.

Advokat pa je popravil velika črna očala, vzel v roke črno postavo in bral:

«Kdor obdrži v službi osebo, o kateri ve, da je po telesu in zna-

čaju nevarna —, kdor se poslužuje pri oskrbovanju svojih zadev osebe, o kateri ve, da je nevarna — ta odgovarja!»

Z velikim naglasom je izrekel zadnji besedi, zaloputnil knjigo in jo počil po mizi, nato pomilovalno pogledal na Jurja, ko da bi hotel reči: Lej, kako bi rad, a je vsa človeška umetnost zastonj! In njegovo vesoljno lice se je razpelo nad njim ko zmračeno nebo. Jur Požgan je odložil komaj načeto cigaro.

«Saj nisem nevaren! Nisem še nikogar ubil!»

«Pojdi, pojdi, šema! Kdo pa je nevaren, če ne tak, ki je osemnajstkrat bil zaprt, kradel pa Bog ve kolikokrat še po vrhu? Tuji lastnini si nevaren, prijatelj Požgan, roko na srce!»

«Pokaj pa je potem ona bratovščina ali kaj, ki naj bi branila, da bi človek kradel?» je rekel Požgan že malo jezen in gledal na svojo cigaro, ki je ugašala.

«Prav zato, kakor si rekel. A vsakemu za svoje prilike. Če ne gre, ne gre! Prilike so to!»

Zdaj je bil Požgan že jezen.

«Meni prilike nič mar. Ko ste zame pridigali, ste tako lepo govorili, da sem danes mislil: pri vas res najdem službo! Tedaj ste pridigali, da sem jaz prav za prav čisto nedolžen, čeprav sem kradel, ker so me prilike sveta za tatu naredile. Zdaj mi pa spet prilike do službe branijo!»

Advokat je debelo pogledal.

«Pa ne, Jur Požgan, da bi bil ti to verjel takrat?»

«Jaz ne, za sebe že vem. Le mislil sem, da ste gospod, da resno govorite in da vsaj sebi vero dajete!»

Advokat je poskočil, da se mu je trebuh potresel, ko da bi bil nanj pripasan, žila na čelu se mu je napela:

«Zdaj te pa še manj vzamem! Zdaj vidim, da nisi le nevaren, ampak tudi zloben in neumen!»

Jur pa je že udaril z vrati, pusteč ugaslo cigaro na tleh.

5.

Malo se mu je že zdelo, da dela nekaj zoper svojo naturo, kar mu je čisto tuje, ko v podzavesti, pod vplivom kaznilniškega gospoda. Malo ga je že grabilo po prsih ko gnev in stud. Malo ga je že mikalo ščegetanje živcev, ki pojo ko struna, kadar jemlje onim, ki imajo. Enkrat je celo že obstal, da bi stopil zapit, kolikor je še imel. A spet je začutil, da ga drži fajmošter za obleko na prsih in da prši sline nanj. Pokaj bi kradel, ko ti pa treba ni!

Pljunil je in pogledal na papir: naslov kmetiča v bližnji okolici. Sedel je sam z ženo in petimi kljuni za mizo in srebal kašo. Počasi

je vzel papir, odkopal črko od črke in povezal vse skupaj, ko da bi z verigo spel lojterne na vozu.

«Dejal sem, kar sem bil dejal. Kar sedi in zajmi! Naš si!»

Jurja pa ni prevzel občutek veselja, Jurja je obšla tesnoba. Zajel je. Mrko je bilo lice kmetiča, žena izsušena in otroci zijalasti, da bi bili najrajši še žlico pogoltnili.

«Hudo je», je načel Požgan.

«Še ukrasti ni kaj», je pokimal kmet. «Kdo bi pa tudi takim kljunom kradel, če je človek», je dostavil in mignil proti otrokom.

«Ali pojémo ali davkom vržemo», je vzdihnila žena. «Bog je že zdavnaj pozabil na naše njive!»

«Tak se vam hudo godi?» je poizvedoval Jur.

«Kar naravnost ti povem, da živeti ni več!»

«Kaj pa bosta potem z menoj?» je silil Jur iz svoje tesnobe.

«Boš že kaj», se je umikal kmet. «Vzeti enega sem bil obljubil. Vzamem te!»

«Boš pa otroke varoval», se je nasmehnila žena.

«O, ti pri moj' krščen'!» je treščil tat Jur s tako silo iz svoje tegobe, da je kmet dvignil obe roki. «Da bi vama odjedal? Ko imajo one mrhe, da ne vedo kam? Pošten tat sem! Da bi ti bil poštenjak, ti sam? Od tvoje poštenosti pa še lačen? Tako me pa ne boš, fajmošter! Lahko noč!»

Vstal je in pustil službo, ki se mu je edina bila odprla.

6.

Zdaj je bil zdrav. Zdaj ga je bilo sram. Da bi to komu povedal v kaznilniški družbi! Do smrti bi ga zbadali! Žalostno izročilo jim ponese: da so zunaj novi časi. V ječi so le še tepci in nerode in nobeden drugi! — Štirideset let je kradel in še bo, ako Bog dá! Tako je. Kaj bi se pačil! Kaj bi se štulil sedaj v bratovščine! O gospod Flinta! O gospod fajmošter! In — o gospod trgovec, ki si se pohvalil, da si hudiču zapisan!

Pošteno pijan še ni bil, ko je že bil vse zlil po grlu.

Prvega je srečal gospoda Flinto in ga lepo pozdravil. Gospod Flinta je strogo pogledal in stopil mimo. Požgan je urno odščipnil žabice, odrinil zapahe in dvignil vrata iz tečajev. Ko jih je potegnili za seboj, je poropotala po njih palica nočnega čuvaja in odropotala dalje. Kmalu je prevrtal blagajno in pobral denar. Sedaj je že vzel trgovca hudič; kajti denarja je bilo cel kup in krize nikjer.

Še tisto noč se je podal Požgan, ko da bi bil od bolezni vstal pre-rojen in samosvoj, h kmetiču, zbudil ga in mu dal polovico vsega zaslužka pri trgovcu.

«To je tvoje. Na smrti postelji se spovej, dotlej pa imej zob v jeziku. Kljune šopaj in babo zredi, pa še sam glej, da boš za kaj!» Kmet bi se bil rad zahvalil.

«Ti ne dajem, ker bi se mi smilil, si pretrdo zabit. Zato ti dam, ker bi težko spravil, preden bo Flinta prišel, a se mi gabi, da bi onim ostalo! Pošteno sem zaslužil!» je poudaril in se spomnil na svojo prestano veliko sramoto.

Potem se je vrnil, stopil v gostilno in pil, pil in pil, da ni bilo ne konca ne kraja. Zaspal je za mizo in na vse zgodaj spet začel piti. Slišali so ga, da je čudno zmedeno govoril:

«Žrl boš, da boš živ! Delal boš, da ne boš zgnil! Zaslužil boš, da se boš v nedeljo napil!»

Ko je ves zasopljn prihitel gospod Flinta, mu je Jur Požgan brž ponudil kozarec.

«Z menoj!» je zahreščal policaj.

«Pij pij, Flinta! Vi pa pogledajte, kako se policaj s tatom brati in ne pozabite, da bo zapisano!» se je zmaščeval tat, dvignil svojo ogromno postavo in še hujše pesti proti policaju. Ta se je ustrašil, brž pograbil za kozarec, ga trepetajoč izpraznil, a vendar še tlesnil z jezikom za njim.

7.

Gospod fajmošter v kaznilnici je zazijal, ko se je Jur Požgan tako naglo povrnil in začel natakati mero svoji devetnajsti kazni, ki je bila zvrhana, ker ni povedal, kam je bil spravil toliko denarja. Jur je zrastle pred fajmoštrom, mu vso svojo storijo do kraja povedal (le kmetiča utajil), tako da je gospod fajmošter pozabil na čudno pridigo, pipo in kletev. Praviijo, da je Požgan navsezadnje še figo pokazal in pljunil, a za gotovo se to ne ve. Tudi se ne ve, ali je gospod fajmošter, general bratovščine, koga v nos sunil, da bi bil krvav. — Jurja Požgana ni.

IN MEMORIAM F. E. KORŠ

DR. JOŽA GLONAR

6.

(Konec.)

Petrograd $\frac{3}{16}$ Grudna 1900.

Velepoštovani g. Prijatelj!

Komaj sem Vam poslal eno pismo, ko glej! že je pripravljeno drugo, čigar vsebina sicer ne bo Vam tako prijetna, kakor pričakujete. V Akademiji sem se res seznanil z našimi novimi tako imenovanimi počastnimi akademiki, vendar med njimi ni bilo

najti Čehova, zakaj on je sedaj, kakor tudi večinoma, v Krimu. Torej «ena se meni je želja spolnila», namreč, da Kondakov mi je izročil tako Čehovovo podobo, kakšne ni mogoče posneti niti iz najboljše ilustriranega ruskega časnika. Kondakov še je dostavil, da ni treba, da jo povrnite. Ostaje mi oskrbeti le to, da srečno dojde na Dunaj. Ono, kar sem pisal o prvih Čehovovih literarnih poskusih, Kondakov mi je še enkrat potrdil, rekoč, da Čehov ni sprejel v svoje zbirke marsikaj takega, kar, čeravno v občem res ni bilo popolnoma zrelo, vendar je napravljalo prijeten vtisk z svojo živahnostjo in mladeniško naivnostjo. Kakor človeka, Čehova vsi njegovi znanci soglasno hvalijo: je baje jako mehke in dobre duše in zelo priljuden. Ali — *revenons à nos moutons*, to je k Prešernu, ki ga ste menda že dobili v mojem prevodu čez g. Jagića. Hvala Vam lepa ne samo od mene, ampak tudi od ruskega dela (отдѣленія) Akademije za Vašo pripravljenost, da pomorete uspehu naše izdaje. To se ume od sebe, da ker jo je podjela Akademija, ne boste delali zaman, kar se tiče Vas samih. Jaz zelo se veselim tistega, kar ste mi povedali o «cenzurnem rokopisu», ker težko verjamem, da on je bil pripravljen za ta zvrh, in ne mislim, da je napisan z pesnikovo roko, dasi tudi Severjanov je prepričan o njegovi brezpogojni izvornosti. Sem jako radoveden, ali pisava Prešernovih pisem je ta ista (pisma tudi hočemo izdati, kakor sploh njegovo ostalino do najmanjše vrste). Izdaja 1847. l. ali se je tiskala ne po tem rokopisu (koliko se razlikuje na pr. peta strofa «Prošnj» v teh dveh izvorih!), ali njeno besedilo je bilo tu in tam predrugačeno — pa po kom? Prešeren že je bil v Kranju (Aškercev razgovor v gostilnici je z različnih stališč nasprotna resnici stvar), in težko je dopustiti, da je čital korekturo sam, zakaj gotovo bi popravil tiste pogoške, ki sem jih pomenil v «Prešernovem Albumu». Po vsem tem, ker isti pogoški se nahajajo v «cenzurnem rokopisu» (kolikor ga poznam čez Severjanova), drugo, namreč «cenzurno» besedilo kot podlaga, ali z izpremembami, se zdi bolj verjetno. Vsaj «Kêrst per Savîci» se je tiskal v 1847 l. po izpremembah, ki sam pesnik jih je napravil na svojem iztisku izdaje 1836 l., kjer je tudi odločil mesto poeme v zbirki, postavivši vrh naslova «VII» (tudi tole vem od Severjanova). Koliko vprašanj! Jasno je, da ni mogoče doseči kaj gotovega, dokler ne dobomo kakih drugih izvorov. V kritiki vsaka malenkost more imeti svojo važnost; na pr. zakaj na str. 187 izd. 1847 «Pustila v nêmar» (tako, s svinčnikom, sam Prešern v izd. 1836) je ostalo v stari razvrstitvi, doli pa, «In vslishana je blà» (tudi po Prešernu) je bilo popravljen

tako: «Je vslíšana bílá» (sic)? Pričakujemo torej od Vas vsakega gradiva, kolikor ga morete dobiti, in tudi popolne bibliografije vsega, kar se tiče kritike Prešernova teksta in njegove zgodovine. Za Akademijo ne bo pretežko dobiti vse knjige, ki je boste naznanili.

Vdani Vam

T. Korš.

P. S. Ostanem tukaj do 16/29; potem zopet v Moskvo in tam bom ves Prosinec (vaš) do samega konca.

7.

28 Svečana
13 Sušca 1901.

Velespoštovani gospod!

Po tem času, ko sem Vam pisal poslednji krat, je preteklo — že ne vem, koliko, vendar, ako se ne motim, skoro dva meseca. Med tem sem bil v Moskvi in sedaj bivam zopet v Petrogradu. Tukaj sem našel v svoji pisalni mizi prvo polo podjete od naše Akademije izdaje Prešernove ostaline in sem se spomnil, da še nisem Vam odgovoril glede časa, kadar jo hočemo izpustiti v svet. Ker Prešernova slavnost je že minila, ni treba, da si naznanimo kako gotovo dobo: moremo delati počasno. Jaz bi jako željel poslati Vam prvo polo se svojimi popravami, da bi Vi se seznanili z našo namero. Sedaj, ker nimamo boljšega gradiva, za osnovo nam služi «cenzurni rokopis» (ki se sicer tuintam znamenito odlikuje od natisnjenega teksta, kar je dokaj čudno, ako ta rokopis je bil zares tisti, ki ga cenzura je pregledovala za natis). Znamo ga po spisu, kakor se zdi, popolnoma točnom, kateri je pripravil znani Vam čez g. Jagića S. N. Severjanov, mož take skrbne natančnosti, da se čudi človek, odkod in kako si je mogel pridobiti toliko pozornosti in potrpežljivosti. Ako bomo imeli še druge izvore za tekst četudi le posameznih pesmi, bomo, se ume, jih porabili poleg jih vrednosti. Po tekstu morajo najti prostor bibliografične, življenjepisne in druge opazke, ki jih namen je objasnjenje dotičnega dela sploh in v posamnostih, kjerkoli se nahaja kaj temnega za nas ali pa — za večino Slovencev. Mora tudi biti kritičen predgovor, ki se bodo v njem razgledovali besedilni izvirki. Kakor boste videli iz popravne pole, obračam pozornost na razlike med tako zvanim cenzurnim rokopisom in prvo izdajo. Ako ravno Severjanov se skoro ne moti, da oni rokopis je pisan s pesnikovo roko, jaz še nisem v tem popolnoma prepričan, kakor tudi v tistom, da Zdravica 1844 je prečrtana šele v cenzuri; in kako bi Prešeren mogel pričakovati, da cenzura 1847 l. bo dovolila pesem, ki je tako неблагонадежна (kakor pra-

vijo naši охранители)? To vprašanje ima še posebno zanimanje sled tega, da Aškerc je pohvalil Pintarja za sprejem Zdravice med «Pesmi».

Hvala Vam lepa za Vaše poprave k mojemu prevodu. Še tri ali štiri druge pomote sta mi pokazala g. Murko in Brandt. Vsa ta pokazanja bom vestno porabil, ako moje delo bo vredno druge izdaje. Samo se mi zdi, da, kar se tiče verza «Najvč svetá otrókom slíši Sláve» še «quaestio est, kdo je kriv, al' ti al' jest»: vem, da «sliši» tukaj znači «gehört», ali gehören kann Jemandem etwas de facto oder de jure; kako pa to bi bilo de facto ob koncu VIII. st.? seveda, ne več nego pri Götheju: «Ich habe meine Sache auf nichts gestellt, Und mir gehört die ganze Welt,» ali pri Schillerju: «Der schönste Schatz gehört dem Herzen an, das ihn erwidern und empfinden kann.» Ob naši Veliki Noči bom v Moskvi, po tem pa kje — še ne vem.

Vam prirčno vdani
T. Korš.

P. S. Ne vem, kako se je mogla zgoditi taka nesreča s Čehovovo podobo: akademik Šahmatov sam je bil priča, da je bila dobro zamotana. Sumnja pada torej na mitnico...

8.

11/24 Vinotoka 1901.

Velespoštovani gospod Prijatelj (ali «prijatelj»)!

Oprostite, ta tako dolgo nisem nič Vam odpisal, četudi odgovor je bil brezpogojno potreben, ker brez njega ste se mogli bati, da poslano od Vas gradivo za izdajo Prešernovih spisov se je izgubilo. Ali bodite brez skrbi: vse je srečno prišlo v moje roke, samo precej pozneje, kakor je bilo mogoče pričakovati. Vzrok te zamude je bilo tisto, da sem celo poletje in del jeseni preživel na Kavkazi in na vasi v Voronežski guberniji, kjer sem skrbel — credite, posteri — menj za znanstvo kakor za lov in biljar. V Moskvo sem se povrnil le v konci našega kimovca, in tam ena prvih stvari, ki sem njih zagledal na svoji pisalni mizi, je bila Vaša poslatev. Ali takrat še nisem mogel Vam odgovoriti kaj odločnega, ker sem prej moral obiskati Petrograd, kamor sem se namerjal čez nekoliko dni. Kakor jaz, tako tudi Šahmatov, dva Prešernova urednike de jure (katere, da povem po resnici, sva si sama prilastila, posnemajoč Bismarkovo politiko), oba sva se čudila obilju gradiva, ki se more najti v Avstriji, — ne pa pri nas, in sva se lahko prepričala, da nama ni mogoče izdajati Prešerna brez da greva na Dunaj i v Kranjsko ali pa — da izročiva

to nalogo učenemu Slovencu, namreč Vam, in sicer tako, da Vi boste urejali celo izdajo (seveda ne brez plačila) in vse, kar bo že pripravljenega za tisk, pošiljali v našo Akademijo, ali izdajali sami čez kakega založnika za stroške od Akademije. Mislim, da zadnje bo celo bolje za samo reč, ugodneje za Vas in vrhu tega hitreje. Toda to je le moja misel, kaj pa bodo povedali moji tovariši, še ne morem naznaniti. Zdi se mi, da ne vsi bodo tako radi sodelovali objavi kritične izdaje Prešernovih »opera omnia«, kakor jaz in Šahmatov, in zaradi tega je mogoče, da bo treba se odreči tiskanja v Avstriji in uporabljanja slovenskega jezika v predgovori in v opombah. Če bo tako, bom prevodil Vašo slovenščino na ruščino in pisal svoje dostave, ako kje bodo potrebne, le po rusko. Ali naj sodi Akademija, kakor nji bo všeč, ta ali drug razložek vprašanja ne more Vam biti na poti: nadaljevajte delo, katero ste počeli tako dobro, skupajte gradivo in pišite svoje opazke, kakor bi delali za slovensko izdajo, narejeno po Vaši sodbi. Kar ste mi poslali, bom pokazal Akademiji in njenemu predsedniku, Velikemu knezu Konstantinu Konstantinoviču, in potem povrnil Vam zaradi prihodnjega dela. Ako bo odločeno kaj važnega, bom Vam naznanil brez zamude. Kar se tiče tako imenovanega cenzurnega rokopisa, rad sem zvedel Vaše mnenje; meni samemu se zdelo čudno, da rokopis, ki pogostoma odstopa od natisnjenega teksta, je mogel služiti kakor podstava za znano izdajo. Imamo zelo dobro kopijo tega rokopisa, ki moremo njo Vam poslati, ako bo treba. Hvala Vam lepa za Vaš izvrstni prevod Čehova. Bodite zdravi.

Vam udani

T. Korš.

P. S. Danes, 13/26, Akademija je sklenila, da, prej no se bo odločila za tak ali drug način izdaje, bilo bi dobro, če bi kdo Slovencev, na pr. Vi, se obrnil k Akademiji s programom izdaje, s računom stroškov in s prošnjo o pomoči. Jaz bi Vam svetoval storiti tako.

*

Povod za korespondenco med Aškercem in Koršem so dale Aškerčeve priprave za »Prešernov album«, decembrsko številko »Ljubljanskega zvana« 1900. Aškerc je bil Korša poprosil za kak prispevek za »Prešernov album« in v zvezi s tem se je razvila sledeča korespondenca. Da je tako kmalu nehala, temu je pač menda deloma tudi vzrok dejstvo, da je bil A. Volynskij ob svojem sotrudništvu pri »Ljubljanskem Zvonu« — razočaran. Iz njegovih pisem, ki se hranijo v Aškerčevi zapuščini, se da vsaj nekaj takega sklepati.

Velespoštovani gospod urednik!

Oprostite, če Vam odpisujem nekaj kesneje nego bi Vi hoteli, ali zdaj moram se tako hiteti z izdajo svojega prestava Prešernovih pesmi, ki se že natiska, da skoro ne imam časa za nič drugo. Upam tedaj, da mi ne zamerite, vzevši v račun ta vzrok zamude. Ne čudite se tudi, da na Vaše rusko pismo odgovarjam prè slovenski: ako Vi ste izvolili v razgovoru z meno porabiti moj jezik, jaz sem smatral za svojo dolžnost odgovoriti Vam tako, kakor da bi bil vašinec. Pišete, da ste se po rusko naučili samo iz knjig; jaz pa znam nekaj slovenski iz tega istega izvora in nигdar nisem govoril niti pisal slovenski jezik do zdaj, kadar sem počel dobivati pisma od Slovencev. Tako znamenje tistega, da Slovenci vedo, kakoršen sem čititelj njih velikega pesnika, jako mi je prijetno. Posebno me je razveselilo pismo od tako odlikujočega se pisatelja in pa Prešernova tovarišča na Parnasu, kakoršen ste Vi. Zdaj vidim, da ste ne samo eden iz najboljših slovenskih pesnikov, ampak še tudi dober znalec ruščine. Zelo mi bilo bi po vsččci, ako bi mogel pisati slovenski tako dobro, kakor Vi pišete ruski. Z veliko radovednostjo sem slušal od prof. Lamanskega, kako on se je seznanil z Vami v Ljubljani, in njegova svedočba je le potrdila tisti zapopadek, ki sem si ga bil naredil o Vas. Kar se tiče Vaše prošnje, ume se od sebe, da sem rad jo izpolnil, kakor mi je bilo mogoče v sedanjih okolnostih. Tisto, kar Vam pošiljam od sebe, je brž gradivo nego popolnoma pripravljen sestavek. Morete tedaj skrajšati, kjerkoli in kolikorkoli hočete, in natisniti le tiste dele, ki se Vam bodo zdeli vredni objavljenja. Ni treba, mislim, nalašč opominati, da moja revna slovenščina ne more se pokazati ljudjem brez korenitih, nevsmiljenih popravkov. Razun pomotnih izrazov moro v nji biti besede in reki, ki sicer se morda kje sliši, ali niso sprejete v sedanjo knjigo, ker glavni izvor moje slovenske učenosti je zmerom Prešeren, in zato more se marsikdaj zdeti, da sem »zastopil zlati uk« tistega nevmrjočega pisarja, ki veli:

Debelo po gorjanski jo zarobi.

Vrhutega pošiljam Vam četrta Prešernovih pesmi, predstavljene od Večeslava Nikolajeviča (patronymicum) Ščepkina, mojega prejšnjega učenca na univerzi, zdaj ednega iz naših najboljših slavistov in gorečega spoštovatelja Prešernove poezije. Ta predstav je popolnoma nezavisen od mojega. Ščepkin mi je dovolil izročiti ga Vam, da bi Vi ga porabili, kakor hočete. O drugih rus-

skih predstavah Prešernovih spisov ne vem več od Dr. Celestina. Od srca želim, da moj in Ščepkinov prinese bo Vam za kako rabo.

Vaš iskreni spoštovatelj

Teodor Korš.

P. S. Ne zamerite, da moj donesek je tako slabo in nečisto napisan; rad bi ga prepisal, ako bi bil nekaj svobodniši.

2.

Moskva, 16/29 Listopada 1900.

Velespoštovani gospod Aškerc!

Oprostite mi, če zloporabljam dokaj brezsravno najno znanstvo, ki se je začelo šele od nedavna in obstoji samo čez pisma. Ali prosim Vas se postaviti, kolikor je mogoče, na mesto Vašega ponižnega služabnika. Kakor jaz, tako tudi moja založnika smo se podvizali z celo močjo, da moja knjižica bo pripravljena k dnevi stoletnice Prešernova rojstva. Kako sem se moral paščiti in kakšne težave prebiti pri delu, boste se prepričali deloma iz mojega predgovora: saj veste, da Rusi, akoravno imamo dobre slaviste, toda sploh ne posebno maramo za slovanske literature sedanje dobe, in torej celo v Akademii nisem mogel najti prav najvažnejšega za mojo zalogo. Razume se od sebe, da slovensko slovstvo je bilo dosedaj, namreč do mojega vstopa v Akademijo, ki se je zgodil letos, dosti slabo reprezentirano, ker —

Od drugih manjši in časten manj rod je slovenski.

No, temu trudu in spehu je prišel, hvala Bogu, davno zaželeni konec: moja knjižica je natisnjena, in jaz sem dobil od založnikov na prvi krat nekoliko počastnih iztiskov, ki sem si bil izgovoril, da jih razpošljem slovanskim učenjakom in literatom (razun domačih) še ob pravem času. Tako vse je pripravljeno; samo ne vem, kod naj pošljem svoje delo. Menim ne knjigotržce in ne urednike: njihove imena poznam deloma od g. Jagića, deloma iz oznanil. Sicer slovenskih urednikov znam samo Vas. Kar pa se tiče učenjakov, znana mi so imena prof. Levca, Cimpermana, Krekov očeta in sina, Celestina, Štrekelja, Vidica in morda nekoliko drugih, vendar ne vem, 1) ali so ti vsi, katerim je treba poslati počastne iztiske, 2) ali teh vsem je treba jih poslati, 3) kako se imenuje osebno (Janez, Karol, Jernej i. t. d.) in kje bivajo tisti, ki se jih ne sme zanemariti pri ti priliki. Mogel bi sicer počakati, dokler izvem vse tisto, kar mi je treba, ali čas žalibog nas ne čaka: saj se pravi pri nas: „Дорого яичко къ Святому Дню“ (k veliki noči, ko obdarujemo drug drugega z rudečimi jajci). Premiš-

ljujoč, kaj da storim, da bi moja knjižica došla na Slovensko do dneva Prešernove stoletnice, nisem našel boljšega in pa celo sploh drugega sredstva, nego da pošljem nekoliko počastnih iztiskov (na boljšem papiru) Jagiću in Vam s ponižno prošnjo, da jih bosta izročila tistim, ki jih poznata bolj, nego jaz, oziroma jih vrednosti in — stanovanja. Dotične iztroške rad bom Vam povratil, kakor in kadar Vam bo všeč. Moja prošnja se nanaša samo na te slovenske učenjake, ki bivajo na Slovenskem in morda na Hrvaškem; na Dunaji (kjer poznam Murka in Prijatelja) bo njih mar Jagiću. Zdi se mi ona prošnja tim brezsramnejša, da še ne morem Vam povedati nič odločnega o Vaši, ker skoro ves ta čas sem kakor visel med Moskvo in Petrogradom. Sedaj sem v Moskvi zaradi izdaje svoje knjige, čez nekoliko dni pa grem v Petrograd. Ondi sem se nedavno seznanil z mladim kritikom, ki morda bo podvzel tak pregled sedanjega ruskega leposlovstva, kakršnega želite. Tukaj hočem predložiti menjo z »Ljubljanskim zvonom« in uredništvom »Ruske misli« in »Ruskega Věstnika«, v Petrogradu pa — »Věstnika Evrope«, dasi ne morem seveda sprejeti odgovornost za uspeh. Vsaj bom storil vse, kar je v moji moči, ki sicer ni tako velika, kakor se Vam zdi: naši g. uredniki malo kar počinjajo brez verjetnega prida. Ako mi posreči v ti diplomatični misiji, bom Vam brez zamude dal na znanje.

Prose še enkrat, da oprostite moj naskok na Vašo prijaznost, ostanem Vam udani
Božidar Krš,
drugače: Teodor Korš ali Федоръ Коршъ.

3.

5/18 Grudna 1900.

Velespoštovani g. urednik!

Častitam Vas na popolnem uspehu glede Vaše želje, da doboste za svoj žurnal pregled najnovejšega ruskega slovstva.

Kritik, ki ga sem bil namenil za to delo, je bil pri meni in izrazil svojo pripravljenost služiti Vašim ciljem, kakor sem mogel mu jih razložiti. Njegovo ime — Volynski — Vam je morda znano, akoravno, če se ne motim, poznate menj tiste žurnale, ki v njih je največ pisal, posebno »Сѣверный Вѣстникъ«; vsaj se ne spominjam, da sem kaj čital o njem v »Zvonu«. Je še mlad, ali je napisal dokaj lepih kritičnih člankov in nekoliko večjih proizvodov, napr. dosti veliko in jako učeno knjigo o Leonardu da Vinci, ki zaradi nje je bil mnogo delal v zahodnih arhivih. Veliko dobrega obsegajo tisti njegovi članki, ki jih je pozneje zbral pod naslovom »Борьба за идеализмъ«. Je zelo izobražen človek,

ume mnogo jezikov in je filozof-estetik, — ako hočete, ne brez nečesa sličnega mysticismu, ali tudi ne brez poezije. Kratko rekoč, je po mojem nemerodavnem mnenju eden najglobokejših in razumnejših naših kritikov. Za Vaše denarne pogoje on ne mara, dasi, kakor se ume, ni bogat, ali glavna reč je za njega ideja. Zaloga, ki jo ste postavili, se mu je zdela sama od sebe zanimiva, in on je obetal Vam poslati vsaj začetek svojega članka za meseca Prosinca. Sem mu pokazal nekoliko števil *«Zvona»* (in med njimi *«Prešernov Album»*), za kateri prosim Vas sprejeti mojo prisrčno zahvalo), in on je rekel, da za njegov pregled zadostujejo dve ali tri številke, čeravno se ume, da, ako to se Vam zdi predolgo, on more skratiti svoj članek do take mere, da bi si našel prostor samo v edni, ali, je pristavil, tako bo nekaj izgubil glede popolnosti in jasnosti. Zavisi torej od Vas, da mu naznanite čez mene ali pa neposredstveno (Петербургъ, Большая Московская, Пале Рояль, Акилу Львовичу Волинскому — ruski ali nemški), kak velik mora biti zaželeni članek. Da bi Vi dobili kak pojmo o njem, kakor kritiku, hoče Vam poslati nekatere svoje proizvode. Je, kakor vidite, človek časti in ideje. Ako še niste sprejeli *„Русскій Вѣстникъ“*, boste ga dobili kmalu. Nadejam se tudi, da uredništvo *„Русской Мысли“* ne zanemari moje prošnje. Ker moj prevod že je prišel na Dunaj, mora biti sedaj tudi v Ljubljani. Ne vem, komu ga ste ali boste izročili, ali prosim Vas, da ne pozabite Štreklja, Gr. Kreka, Levca in Pintarja. Dunajski Slovenci so sprejeli iztise od Jagića. O *«Prešernovem Albumu»* sem že začel pisati kritično-oznanilen članek. Skoro ne dvomim, da Ščepkin bo storil to isto v Moskvi, najbrž v *„Русскихъ Вѣдомостяхъ“*. Ovid pravi: *«Non caret effectui, quod voluere duo»*; smem torej upati, da midva skupaj bova kaj napravila za Prešernovo slavo na Ruskem. Zelo se veselim, da naša Akademija je pripravljena se udeležiti v tem delu.

Iskreno Vam udani

T. Korš.

[Na začetku pisma:] P. S. Sedaj sem v Petrogradu, ali po dveh tednih od današnjega dne bom že v Moskvi. (Остоженка, 2-ой Ушаковский переулокъ, домъ Шабардина) do konca Prosinca (gregorianskega).

4.

29 Grudna 1900

11 Prosinca 1901.

Velecenjeni g. urednik!

Ne vem, kako naj se Vam zahvalim za Vašo izvolitev oseb, ki jim ste dali iztise mojega prevoda: jaz sam ne bi mogel izbrati

vrednejših. Tisto, da med njimi je g. L. J., mi je več prijetno, nego morete misliti, ker slutim, da on je moj stari znanec, zdravnik, ki je v letih 1869—70 služil na Dunaju v Dr. Ederjevi zdravilnici, učenec prof. Aldta, tovarš Dr. Prešerna, bratranca ali sestranca pesnikova, ki z njim smo pevali Podoknico z udeležbo vrlega Srba Hadži-Tome (ako ne vkljub njegovi udeležbi, ker je pel: «Ti mi braniš, da ne mogu spavati» itd.) Jako se veselim, da ste dobili „Русскій Вѣстникъ“; kar se tiče drugih žurnalov, bom se še enkrat potrudil, da jih Vam oskrbim. Zaradi Prešernove slave sem prevedel Vašo dramatično sceno «Prešeren v gostilni «Pri zlatem grozdu» in g. Volynski hoče jo objaviti v tédniku „Недѣля“. Recenzij, ki Vas zanimajo, poznam dozdej še le eno. Želim Vam in Vašemu žurnalu srečnega leta in — stoletja.

Vam prisrčno udani

T. Korš.

5.

12/25 Vinotoka 1901.

Velecenjeni gospod!

Prosim Vas prijeti mojo srčno zahvalo za Vašo lepo rusko antologijo. Sem njo dobil le pred nekoliko dni, ker sem letos dolgo živel na Kavkazi in na vasi. Kolikor sem mogel prečitati dosedaj, večina prevodov mi je zelo dopadla, posebno pa Vaši in Prijateljevi, menj nekateri Veselovih, ki imajo deloma nekaj prozaičkega, barem po moji sodbi. Toda morebiti da sem kriv pred rajnikom sled nepopolnega znanstva jezika. Bilo bi še bolj, če bi izvirna oblika bila povsod pridržana. Še enkrat moja zahvala in pozdrav.

Vaš

T. Korš.

*

V posmrtnici, ki jo je Šachmatov govoril Koršu v plenarni seji ruske akademije znanosti 20. marca 1915., je rekel, da bi Korš po svojem obsežnem znanju in po obsegu svojih znanstvenih interesov lahko bil član treh njenih oddelkov, klasičnega, ruskega in orijentalnega. V resnici pa je šele 1893. postal dopisujoč član klasičnega oddelka, reden član pa je postal 1899. v ruski sekciji. Tudi drugim posmrtnicam se pozna, kako težavno je posamezniku, ki je strokovnjak samo v eni skupini, oceniti življensko delo in doumeti duha moža, ki je pokazal tako čudovito znanje jezikov in tako nenavadno širokost znanstvenih interesov. To se pozna posebno na dostayku Ušakova k avtobiografiji Korša; enako zveni tudi dostavek Jagića, ki priporoča, da se naj zberejo tudi njegova pisma, ki so večkrat cele razprave.

V nečem je Korš podoben našemu Čopu: v razmerju s tem, kar je sprejel v sebe in v sebi premožgal, je priobčil malo. Bolj ko s svojimi priobčenimi spisi je ta nenavadno živahni in okretni duh vplival z živo besedo: v medsebojnem razgovoru, z referati, predavanji in lekcijami na vseučilišču, ki so bile prepolne bogatih idej, dragocenih kombinacij in smelih hipotez. Vse to je živo vplivalo na njegovo okolico, v kateri so semena padala na plodna tla; kar je iz njih vzkliko, je ravno tako delo Korša in njega uspeh, tako da bi moralo biti upoštevano tudi pri celotni oceni njegovega dela. S svojo živahnostjo in zgovornostjo je Korš znal med svojimi poslušavci ustvariti ozračje, v katerem ni samo dajal ampak tudi sprejemal, v katerem je znal sobesednika ravno tako duševno razgibati, kakor se je sam duševno razgibal in razvnel. Nedosegljiv je bil kot svetovavec pri znanstvenem delu; obiski, vabila in obširna korespondenca, ki je bila s tem v zvezi, mu je vzela mnogo dragocenega časa. Tako njegovi natisnjeni spisi ne dajejo zadostne slike njegovega delovanja, ki si jo morejo ustvariti samo oni, ki so mu bili blizu, ali pa naravnost njegovi učenci, kakor n. pr. Šachmatov.

Prvo izhodišče in znanstveno torišče Korša je bila dolgo časa antika. Širši krogi so si sodbo o njegovem znanstvenem delu na tem polju lahko ustvarili na podlagi ruskih prevodov iz antičnih literatur, ki se odlikujejo s točnostjo in izredno čistim jezikom. V antični metriki je veljal že od 1868. kot priznana avtoriteta. L. Havet je v svoji knjigi *De Saturnio Latinorum versu*, 1880., imenoval neko njih cezuro «Caesura Korschiana» in ji posvetil posebno poglavje. O antičnih predmetih je predaval v latinskem jeziku, ki ga je mojstrsko obvladoval; Ušakov pripoveduje značilno anekdoto, kako je ocenil latinsko poročilo češke akademije znanosti ruski dialektološki komisiji, da je umrl nje ustanovitelj in predsednik J. Hlavka. Pri tem pa se ni omejeval samo na pravo klasično dobo obeh antičnih jezikov, ampak je preko vulgarne latinščine prišel tudi do modernih romanskih jezikov, preko bizantinistike pa k novi grščini. Francoščino in italijanščino je izborno poznal, provansalsščino in nje literaturo je občudoval; zadnji njegov spis je bila latinsko pisana razprava o 1. in 2. osebi množ. sedanjika v romanskih jezikih.

Perzijski in arabski jezik sta mu bila ravno tako dobro znana, kakor njuna literatura; arabščino je gladko govoril, v sanskrtu je pisal celo verze, njegova perzijska gramatika je doživela dve izdaji. Turščina mu je bila tako dobro znana, da je Miklosich po njegovi oceni «Turških elementov» obžaloval, da se ni Korš s svojim velikim znanjem že davno pred njim lotil istega problema.

Pri vseh teh jezikih ga je obenem še živo zanimala njih metrika in ritmika. To obsežno znanje ga je kmalu privedlo na polje primerjalnega jezikoslovja, kjer je bil, kakor Fortunatov, avtodidakt, kar je za one čase umljivo; na tem polju ga je zanimalo v prvi vrsti medsebojno razmerje in odvisnost raznih kulturnih skupin, kakor se kaže v «tujkah» po raznih jezikih, nato pa še raznim jezikom skupni sintaktični in semasijološki procesi.

Poleg vsega tega je Korš izborno poznal tudi slovanske jezike in literature, mrtve kakor tudi žive. Največ pozornosti in znanstvenega dela pa je posvetil ruščini, v katero sta ga uvedla dva izborna učitelja, Buslajev in Tichonravov. Vse življenje so ga zanimali problemi jezika in metrike «Slova o polku Igorevč».. Prvi je podal znanstveno točno fonetično transkripcijo moskovskega govora in celo desetletje načeloval v ruski akademiji ruski dialektološki sekciji. Bil je tudi predsednik komisije za novo izdajo maloruske biblije. Kakor z ruskim jezikom, se je znanstveno pečal tudi z ruskimi pisatelji: Puškinom, Gogoljem, Hercecom in drugimi, z enako vnemo in ljubeznijo pa tudi s Ševčenkom.

Poleg vsega tega obilnega znanstvenega dela je tudi mnogo prevajal, najrajši verze. V ruščino je poleg Prešerna in Aškerca prevajal tudi Horaca, Tibula, Katula, Properca, Sapfo, Danteja, Eminesca, Mickiewicza, Asnyka, Petőfija, Aranyja, ter iz nove grščine, danščine, arabščine, perzijsčine. V latinščino je prevajal Puškina, Feta, Delviga, Anakreonta, Teognida, Menandra, Goetheja, Schillerja, ter iz stare indijsčine, armenščine, perzijsčine. V klasično grščino je prevajal Prešerna, Puškina in druge. To ni bila zanj samo filološka zabava; povsodi se je skušal uveljaviti kot psiholog in estēt, ki zna notranjo razgibanost, izhajajočo iz literarnega dela, podati tudi v drugem jeziku. Sam je pisal verze v ruščini, rusinščini, latinščini in grščini.

*

Kakšna je bila usoda njegovega prevoda Prešerna na Ruskem? Kako ga je literarno interesirana javnost sprejela? — Jasno je, da Prešernova umetnost ni taka, da bi mogla zainteresirati ali celo ogreti literarno interesirano rusko javnost na pragu 20. stol. Bila je torej že a priori obsojena na ožji krog ljudi s širšimi literarnimi interesi. Skeptično je poročilo Jagića (l. c. str. 263): «In seiner Beurteilung des literarischen Wertes einzelner Werke und dichterischer Leistungen liess er sich oft zur Begeisterung hinreissen, die nicht von allen Zeitgenossen gebilligt wurde. So hat sein Prešeren-Kultus in Russland keinen Anklang gefunden».

Zadrega in vpljudnost zvenita, tako se vsaj meni zdi, v stavku, ki ga je zapisal Vl. Levstik («Ljubljanski zvon», 1907, 36), ko je opisoval slučajno srečanje z rusko študentko v vlaku v Švici, na potu v Pariz: «Koršev prevod Prešerna je bil Ani Fominišni po imenu znan». Iz krogov specialistov za literaturo izhaja pač nekoliko bolj razveseljivo poročilo A. Lutherja, ki je («Zeitschrift für Bücherfreunde», N. F. V, 1913, 150) zapisal: «So ist durch Korsch der bedeutendste Lyriker der Slowenen, Franz Prešeren, dem gebildeten Publikum Russlands lieb und vertraut geworden». Značilno je vsekakor, da stara in velika ruska literatura ne premore drugega primera, s katerim bi v poetiki pokazala, kaj je «sonetni venec», ko Koršev prevod Prešernovega «Sonetnega venca».

H E N R I K I B S E N

I V A N R O Z M A N

eliki nordijski dramatik, čigar rojstno stoletnico je praznoval letos ves kulturni svet, zavzema v zboru reprezentantov, tolmačev in oblikovalcev evropske miselnosti v zadnji četrti minulega stoletja tako odlično mesto, da ne more ob tej priliki nihče mimo njega, ki zre brižno v obraz moderni sfingi, sodobnemu življenju in njegovemu intenzivnemu javljanju na vseh poljih človeškega hotenja in udejstvovanja. On in njegovi sorodniki po duhu: Zola, Dostojevskij, Tolstoj, geniji teh mojstrov so kakor velika, magična ogledala nad evropskim teritorijem, katerih vsak je nastrojen in obrazovan na povsem svojski, le njemu lastni način, ter razporejen na tem duhovnem svodu na prav njemu določeno mesto, z njemu lastno ekliptiko in njegovim spektrom. Le-ti obsevajo s svojimi miselnimi stožci bodisi le vnanje oblike vsakdanjega življenja, to pa s tako vestnostjo, da se nam dozdeva, kakor da je njihova življenska naloga podajati le golo življenje, ogromne slike, zgolj verne posnetke človeških socialnih mravljišč, brez junakov in brez perspektiv v bodočnost, razdeljene v protivne si tabore, naskakujoče drug drugega, naravnost, z odprtimi vizirji, ponajveč pa potajno, s hlimbo in kovarstvi; — bodisi da nam odpirajo globine človeške duše, polne demonskih strasti, ljubezni in sovraštva, brezdanje prepade, ob katerih se nas loteva omotica; — bodisi da trgajo zavese z realnega življenja, z obrazov svojih sodobnikov in njihovih malikov, zavese, za katere se skoro vsak človek tako stra-

homa skriva in utihotaplja svoje slabosti, pred katerimi se tresejo celo avtorji sami, češ, človeškemu rodu ni več rešitve. Odtod njih evangeliji, — ali pa njih kameniti molk.

Tak molčalec je bil Henrik Ibsen, molčalec, ki je le izpraševal ljudi, od kod in kam, in ki ni nikdar odgovarjal ter ne nasičal njih pekoče radovednosti.

Po svojem svetovnem naziranju, po predmetih, ki jih obdeluje, zlasti pa po svoji stvarjalni tehniki je ta tvorec tako izrazit predstavnik svojega naroda in svoje dobe, tak glasnik, kakršnih je bilo malo v človeški družbi in ki jim je postavila kulturna zgodovina posebne, daleč vidne spomenike. Nam južnjakom, ki imamo gostejšo kri od severnjakov, vzbuja njegova osebnost na prvi mah občutek, kakor da je stopil med nas tujec iz neznanih krajev, čigar argovske oči so tako čuječe in bistre, da ne moremo pred njimi zakriti nobenega giba in nobene misli ter nobenega pogleda. Zato nam je v naši, še dokaj primitivni idili poset tega nordijskega maga z rentgenskim pogledom skoroda neprijeten. Kljub svoji eksotičnosti pa se ni morda nobeden drugi imenovanih velikih mojstrov tako spojil z vsakdanjostjo, z življenjem svojega časa, ki se je po eni strani izživiljalo na osnovnici naravoslovnih ved, zmagoslavno obetajočih nebesa na zemlji, in ki se je na drugi strani še trdno oklepalo prastarih življenskih resnic. Da, to je znak vseh velikih mož: biti pristen otrok svoje dobe, tako vsakdanji, obtežen celó z ničevimi malenkostmi, ves povit v patriarhalno in malomeščansko lagodnost, da ga ne ločiš od množice njegovega okoliša, iz katerega srka predmete svojih umetniških kreacij, — a vendar zopet tako odličen, tako zavestno živeč in pronicajoč svojo živo sodobnost, da se nas dojmi, kakor bi stali pred strogim sodnikom, pred katerim je vsaka obramba, vsak zagovor, celo vsako priznanje in samoobtožba — zaman. Ibsen nima z nami nikakega usmiljenja, nima za nas nobene oprostilne besede, kakršno je imela antična drama, ki ni nič manj stroga v svojih zadnjih besedah, ki pribija človeka na razpelo njegovih dejanj in mu s tem povzroča pravo prometejsko trpljenje. Antična drama je ozdravljala vsaj s katarzo, Ibsen nima niti tega leka. Pomanjkanje tega elementa, ki je duša antične drame, je ena glavnih značilnosti moderne drame.

Ibsen je dejansko tak odličen predstavnik zadnje faze novega veka, osebnost, ki pomeni izbor, izvleček in obračun svojega časa, v razvoju dramatične umetnosti pa morda zadnji mejnik ob zaključku novega veka.

Vsak genij raste iz svojih ozkih socialnih in krajevnih razmer v univerzum človeške psihe: zato je njegova dela težko umeti le

po njihovi analizi. A ne samo to. Saj za moderno dramo vobče nimamo nikakega kriterija, da bi mogli izreči o njej zanesljivo in jasno sodbo. Vemo le to, da nas ne priteza, kakor bi nas morala, da nas notranje ne zadovoljuje in da ne prenese niti konkurence pantomimičnega kina.

Da dobimo za naš namen, zlasti za vprašanje: kaj pomeni Henrik Ibsen za svojo dobo in za nas, kolikor toliko zanesljivo oporo, nam je treba poseči nazaj do izvora dramatskih elementov. Ta prvina, ki izžareva iz sebe duhovno netivo nalik krožnim valovom na vodni gladini, če smo jo vzgibali s kamenom, ta živi vzgon, od katerega je živela vsa dramatska umetnost do današnjih dni in v katero skrajno območje spada tudi Ibsen, — je antična drama. Ta edinstvena doba, zlasti doba od Homera in Hezioda do Sofokleja, je tako sijajen primer za dramo vseh časov, da ne moremo brez primerjave njenih osnov zavzeti nobenega konkretnega stališča do drame vobče, najmanj pa do Ibsena samega, akoprav bi se nam očitalo, da premlevamo že tolikokrat obdelano tvarino.

I.

Stil je ona posebnost umetnine, ki je neprenosna in neponovna. Tako nekako pravi Walter Pater. Stil je tedaj izraz svetovnega naziranja posameznika in njegovega odnosa do predmeta, kakor ga vidi po tem svojem nazoru. Iz tega razloga ne moremo govoriti o stilu prej, dokler nismo ugotovili različnih kvalitete te snovi, predmeta in materiala, iz katerega si kleše tvorec svoje like, po katerih nam govori, slika in oznanja svoj svet. Snov je oni element, ki je dal svoj posebni žig antični, srednjeveški in moderni drami, kajti predmet analize in ustvarjanja karakterjev antične drame je bil herojski mit, tako zvane angleške zlate in francoske klasične periode — človeški karakter vobče, moderne pa — socialna družba, s svojimi snovnimi in duševnimi posebnostmi, družba brez herojev in idealov.

Junaški mit antične drame ni bil njen neposredno-realni predmet, kakršen je sujet moderne drame, ki je njena živa neposrednost.

Mit je že esencija realnega življenja, ne le posameznikov, ampak oborina celotnih narodnostnih kompleksov, to zato, ker je njegova snov — njihova duhovna zgodovina, njihovo resnično doživetje, tedaj last vseh in zato vsem umljiva. Predmet mita in njegove podobe so najelementarnejši, kolektivni jezik in zato živ produkt in cvet naroda. Zakaj narod ni narod po svoji biološki enotnosti, ki je dandanes v polni čistosti ni, pač pa je to

šele po svojem mitu, ki odseva iz biološke enote. Iz tega razloga je mit prva naravna, ljudska umetnina, vsebujoča vse elemente naravnega prava, religije, filozofije, vse to zvarjeno v neločljivo in enotno zakonitost, izraženo v podobah.

Antični mit je tedaj taka popolna enota. Ta je po svojem svojstvu bolj ali manj estetično izbrušeno zrcalo bežnega, kaotičnega življenja, v katerem človek ogleduje svoja dejanja in nehanja, svoje življenje z njegovimi svetlimi in temnimi stranmi, je kodeks vseh njegovih življenskih norm, s katerimi more zavestno motriti in korigirati življenski potek, izločati zablode iz njega ter obenem projicirati tja v bodočnost svoje vzore. Mit je skratka najdragocenejša snov, najjačji dokaz narodove bitnosti in njegovega zdravja.

Zgodovina človeških del in nedel pa je predvsem zgodovina človeškega duha. Medtem ko zaznamuje historija le posledice, rezultate dejanj, vidne in dokazljive dogodke, so vzroki, ki so bili povod tem dogodkom — nevidni in nedokazljivi, ker je njih povzročitelj temna človeška notranjost, svet, skrit in nedostopen razumu celo onemu, komur je služil kot slepo orodje samo za neko izvršeno dejanje. Ta človeška notranjost, njegova duša, je sedaj počivajoča in zibajoča se na valovih najslajšega ugodja, zdaj ditirambično razigrana zdaj pobožno zamaknjena v čuda božja, zdaj zopet bruhajoča in rohneča, povzročujoča najstrašnejše borbe, drame in tragedije, katerim početjem iščemo zaman vzrokov in razlogov. Ta človeška notranjost je element, ki je v zgodnjem orientu ljudstva ali odvrčal od užitkov realnega življenja in jih trafil z najstrožjo askezo, element, ki je kakor podzemeljski titan dvigal iz tal prečudne arhitektonske stavbe, kakršne so bili babilonski stolp in egiptovske piramide, ki je kakor zamaknjen odrevenel v zagonetni sfingi, — taisti element se je v stari Grčiji razbohotil v vsem dionizijskem razkošju tako na široko, kakor se le morejo razmahniti po strogi askezi in nasilju zadržane življenske sile, neutolažljivo iščeče sebi primerne izraza. Homerske dobe si niti misliti ne moremo, če ne kot organski podaljšek starega orienta. Helenski svet je bil cvetoča veja orientskega debla, segajoča v evropsko ozemlje, na katerem se je odigrala nadvse znamenita faza v razvoju človeškega duha: borba med politeizmom in monoteizmom, med mitičnim in znanstvenim svetovnim nazorom, med poganstvom in krščanstvom, borba, ki je bila odločilna za ves razvoj poznejše Evrope.

Antagonizem, ki se je javljal v javnem življenju tega ljudstva, je imel svoje korenine v dveh najstarejših božanstvih celokupnega Olimpa, v Dionizu in Apolonu. Prvi, dinamični bog razvoja, in

drugi, statični bog razodetja, prvi iskreč se od samega neposrednega življenja, drugi vsevedoč, preiskujoč in kaznujoč, sta si bila zdaj v nespravljeni opreki, drug drugemu smrtno sovražna, zdaj zopet tvoreča nerazdružno enoto.

Oba ta bogova in njuno metamorfozično spajanje in odklanjanje, to sta dve temeljni osnovi svete Helade, ki je rodila svojo veliko liturgijo, svojo umetnost. Njun misterij je rodil ves Olimp, bogove, polbogove in heroje ter temni Hades, rodil Homerov ep in Heziodovo teogonijo, rodil mit, ta sijajni predmet antične drame. Antični mit jasno priča, kako je bil takratni človek neposredno spojen z naturo, s svojim Hadom in njegovimi demoni po eni in s svojimi vsevišnjimi bogovi po drugi strani. Antični človek je nosil ves svet, z nebom in peklom v sebi kot organsko celoto.

To se pravi z drugimi besedami: antični heroj je bil središče vsega sveta. Obdan z nimbo češčenja, je bil sorodnik olimpijskih bogov, bil pravi predstavnik svojega naroda. Krog njega kot aristokrata tedanje družbe se je spletal mit. Iz tega razloga je postal mit, dasi po svoji naravi notranja zadeva, predmet javnega obravnavanja. V heroju, v njegovem osrčju, sta živela oba skrajnika duhovne osnovnosti, drug poleg drugega: zato je mogel živeti svoje življenje le mitično. Kot takemu ni bila umetnost zgolj okras življenja, ampak je umetnost dejansko doživljal, ker jo je moral doživljati, ker mu je bila življenska nujnost, ker mu vrednote, kot religija, filozofija, znanost, lepota, še niso bile diferencirane, ampak kot organska enota, prenesena v podobe zgodb, božjih in herojskih, v mit, s katerim je živel in propadel.

Antični mit je bil tedaj prvi, najelementarnejši rezultat analize dionizičnega sveta po apolonizmu, je naravno presnavljanje življenja v duhovnost, je izločanje časa iz življenja in prenašanje njegovega bistva, ne v abstraktnost, marveč v mitično brezčasnost, izraženo v formi. Iz teh razlogov je mit pristni in nujni duhovni destilat življenja, njegov sinonim, je njegov drugi obraz, je njegov reflektor, korektor in kriterij, — vse to v pravem, organskem zmislu, ker je namreč apolonizem umstveno formalni, statični izraz nepojmljivega dinamičnega dionizijstva. Po svojem zadnjem pomenu je mit podzavestno, umetnost pa zavestno in javno vprašanje do življenja: od kod si in kam gre tvoja pot? Da, bistvo antične umetnosti je — samo vpraševanje.

Toda prehod iz dinamike življenja v njegovo onostransko formo, ta rast v duhovnost — povzroča bolešt. Zaradi tega trpljenja, ki nastaja po izločanju časa, zato, ker nima človek pregleda nad potekom življenske linije, zlasti pa, ker njegov razum ne prenaša polarnosti življenja, ker je ne more spojiti v enotnost, — se človek

trpljenju odteguje z vsemi sredstvi, oklepajoč se le dionizične ali le apolinične osnove, ki sta, ločeni, njegovemu razumu dostopni. Bolest je tedaj v kompleksu mita edini transformator tostranstva v onostranstvo, je edini most, edini regeneratorski, ki življenje ohranja in obnavlja.

Brez boleti ni duhovnega življenja, ni prave življenske rasti, zlasti ne rasti karakterja na znotraj, v njegovo duhovnost. Bolest je osrednja točka religij vseh časov in vse pristne poetične umetnosti. Brahmanizem si je tolmačil to alogijo življenja kot posledico zmote mišljenja, budhizem kot naravno bol življenja, krščanstvo pa tolmači to trpljenje kot posledico greha. Prvoimenovano verstvo postavlja tedaj bolest v intelekt, drugo v čuvstvo, tretje v kompleks volje (Deussen). Iz tega razloga so verstva po svojem jedru mitična in zato pristno dramatična.

Vse te osnove so združene v antični drami. Ker je bila le-ta liturgičnega značaja, ni govoril protagonist neposredno ljudstvu, ampak zboru kot posredniku med ljudstvom in bogovi. Antična drama je bila tedaj svet zase: odtod njen oratorijski značaj, odtod njeni dolgi monologi, njen koturn in maske. Ker so bili v njej strnjeni vsi zakoni in vse zapovedi življenja, je bila potemtakem popoln ekvivalent življenja, njegova onostranska beseda, v katero se je antični človek zli docela. Vsa antična umetnost je kakor val življenja, ki se je vzpel iz svoje trenutnosti in konkretnosti do skrajne, sebi adekvatne linije, se izpremenil v čisto formo in v njej okamenel. Antična umetnost je z dramo vred esencialna izločina, je kakor grenko-sladka solza vsega žitja in bitja stare Grčije, nje zadnji in odločilni zakon, stoječ na razvodnici tostranstva in onostranstva, preteklosti in bodočnosti, na robu življenja in smrti, zato strmeča s praznimi in gluhimi očmi v večne zakone, v tajinstvenem, kozmičnem miru, ki ne pozna več — ne veselja ne žalosti.

Ako rodi tedaj presnavljanje dionizičnega sveta v apolinični — bolest, je ta bol katarza, ki jo občutimo ob trpljenju heroja, predstavljajočega nam lastno trpljenje, bolečina, ki nas spaja po čuvstvu in miselnosti hkratu z življenjem samim. Ta je oproščujoča, očiščujoča in ozdravljajoča. Skratka: katarza je bila lek antični duši. Ta lek je poezija življenja.

Prava mitična umetnost preobrazi tedaj vsega človeka, v njej je rast njegovega karakterja v duhovnost, a mit sam je kakor zemlja, katere vsa briga je ustvariti iz sebe z lastnimi silami svoj cvet in sad. V mitu je podan bog-človek, vse njegovo trpljenje in vstajenje. Brez mita ni umetnosti vobče, zlasti ne drame.

Mitičnost je torej organska samoraslost. Je njiva, ki rodi iz sebe svojo mojstrovino — duhovnega človeka, svoje organsko plemstvo, to pa ne po morali, ne po trpljenju zaradi trpljenja in ne po radosti zaradi radosti, temveč zato, ker je duhovno plemstvo naravni zakon, ker mora sicer človeško pleme propasti. Zato ni razlike med tragedijo in komedijo, ker imata obe isti izvor in namen.

Antična drama posnema pač življenje, vendar ne v zmislu naukov včerajšnjega naturalizma, le njegovih vnanjih oblik, le njegove dejanstvenosti, temveč mitično: ona posnema notranjo rast življenja, in sicer arhitektonsko, ker je drama arhitektonika sama po sebi. Tako je brezdvomno razumeti Aristotelovo tezo o umetniškem posnemanju življenja, ker bi sicer drama in umetnost sploh ne imela — nikake vsebine.

V antični drami sta tedaj do popolnosti razvita oba elementa: kolektivnost in individualnost. Kolektivnost, ki je izražena v mitu kot esencialnem produktu celokupnega naroda, individualnost, ki je izražena po individualnosti tvorca — v formi. Mit in forma, zlita v enoto, to je splošno umljivi umetniški jezik, ki ga mora razumeti vsak normalni človek kateregakoli naroda, jezik, ki ima dandanes dva izraza: poezijo in umetnost.

Ta, za predmetno razpravo preobširni, a zaradi predmeta samega mnogo preskromni ekskurz je nujno potreben, da moremo vsaj za silo umeti, kaj pomeni za nas antična, kaj moderna drama, zlasti pa, da ohranimo iz davnine ona prava spoznanja, ki jih današnja doba tako goreče zavrača.

II.

Vse drugače se nam godi dandanes, ko vobče ne zremo več na življenje in njegove manifestacije skozi mitični, marveč skozi znanstveni objektiv. Za nami je doba davnega orienta, ki ni bila v svojem bistvu nič drugega nego silna borba za osvobojenje duše od težke zemeljske snovnosti, za nami je doba grške antike, v kateri se je oproščena človeška duša tako bohotno razcevela, se razcepila in se borila s svojim demonstvom. Dandanes doživljamo borbo, nič manj gigantsko, — borbo za osvobojenje duha od duše. Vse to je zgodovina duha, njegovega trpljenja in njegovega bodočega vstajenja. Ta zgodovina pa ni le jedro verstev, ampak je bistvo umetnosti vobče, ki nam prikazuje to genezo na realnih predmetih v svojih podobah in formah.

Človeški duh res vstaja in se oprasča svoje materinske snovi, ali vendar se njegov objektiv, njegove izvestnostne metode daleko razlikujejo od mitičnih, kajti njegove metode so znanstveno-

formalne. Njegov instrument, razum, ako je izločen iz organskega kompleksa, vidi le nazaj, razkraja preteklost, zasleduje zakonitost v razkrojevini in jo prenaša v abstraktnost. Razum je tedaj diametralno protiven mitu. V objemu tega prometejskega ognja je bila dragocena mitična snov, ta mramor človeške duhovnosti, razkrojena docela.

Razum, ta skeptik v človeku, ki nikdar ne miruje, ki ogloje najlepše cvetove, najdivnejše človeške tvorbe, je bil tudi že v stari Grčiji buden in neumorno delujoč. Ustvaril si je svoje izvestnostne metode, se ločil od kolektivnega mita ter postal samostojno misleč filozof in naravoslovec obenem. Pojavil se je v Miletu, v Krotonu in v eolski Eleji, v glavah kozmologov, sofistov in stoikov, vse do Sokrata, Aristotela in Platona. Stavil si je nalogo, izločiti opisani mitični kompleks in si razlagati življenska vprašanja neposredno iz realnega življenja, s pomočjo mišljenja in analize. Zavladal je euhemerizem. V orkestri se je pojavil Euripid, ki je imel za olimpijske bogove in heroje le še pomilovalen in zaničevalen posmeh. Zmagovita apolinična smer, prestopivša na starorimska tla, si je ustanovila samosvoje cesarstvo. Odveč je pripovedovati, kako je bil ta novi gospodar sveta brezploden v umetniškem oziru na novem ozemlju, a kako velik v pojmovanju prava in moči. Starogrško dramo si je nadomestil s saturnalijami in cirki, njene heroje z gladiatorji, njeno katarzo z didaktično estetiko in z mukami trpinčenih kristjanov. Dočim je bil helenski mit zakoreninjen v lastni zemlji in je razprostil svoje kraljestvo v univerzalni človeški duši, se je starorimski razprostrl nad univerzum vnanjega sveta in ga podjarmil.

Vendar skepsa ni mogla mita razkrojiti in uničiti, pač pa je povzročila, da se je razcepil na tri glavne, samostojne pramene, ki so se od dne do dne jačili in razvijali, v prirodoznanstvo, filozofijo in religijo. Vsak teh pramenov človeškega duha se je bolj ali manj samostojno razvijal iz svojih prvotnih, meglenih početkov v povsem precizne discipline, kakršne vidimo dandanes. Vsa ta geneza človeškega razuma je borba z idejami, od Platona, od Descartesa, od srednjeveškega prepira o nominalizmu in realizmu, vse do Schopenhauerja in Kanta, ki sta zagospodovala kot zvezdiodioskura na duhovnem svodu germanskih deželá, usmerila njih življenske vidike in žela navečja zmagoslavja.

Moderna miselnost je tedaj po svojem bistvu gospodstvo razuma nad naravo. Njej je mitična miselnost le v napotje, ker ji kvari red in ynaša zmedo v njene sisteme in metode. Današnje znanstvo se je moglo razviti šele tedaj, ko je človek najprej izločil iz sebe mit in njegovo dramatičnost, ko je svojega raztrganega boga

Zagreja-Dioniza zopet poenoteril, umstveno opredelil in ga postavil izven sveta, ko si je prisvojil mehaničnost nature in se oprostil njenega demonstva.

Mehanika je čisto fizikalni pojem, je nauk o zakonitosti gibanja gmote. Dokler je pojem mehanike, njene logičnosti in njene matematičnosti le vidni izraz zakonitosti narave, je stvar v redu, ker bi bila brez teh elementov vsaka znanost nemogoča. A kakor hitro mehaničnost kot pojmovni izraz nepojmljivega življenja ločimo od naravne dejanstvenosti, jo posamostalimo, tedaj se izpremeni ves ta pojmovni kompleks kot simbol nekega izkustva v—simbol zrenja posebne vrste, v samosvoj objektiv in regulator, ki ni več izraz, ampak zakonodajna sila. Ta, prvotno le organski pojem mehaničnosti, se izpremeni v filozofični in avtoritativni pojem, v slučajno zakonitost, oziroma v zakonito slučajnost, brez vsake duševnosti. Zaradi te mehaničnosti je postalo znanstvo sistematični antropomorfizem. S tem je bila izvršena ločitev razuma od čuvstva.

S popolno odcepitvijo in osamosvojitvijo razuma je bil postavljen izven življenja tudi človek sam. S tem mu življenje ni bilo več mitično, ampak neposredna realnost. Analiza te realnosti mu je obrodila znanstvene metode, ki so učne, pojmljive in prenosljive po miselni mehaniki na vse in so vsakomur pristopne. Znanstvena miselnost je tedaj poznanje in uporaba mehanike dejanstvenosti življenja, a ne življenja samega, medtem ko je umetnost — neposredno doživetje.

Razlikovanje med mitično in znanstveno miselnostjo je ravno v tej točki tako važno, da nam je brez povsem točne opredelitve obeh svetov nemogoče poznati elemente ne antične ne moderne drame, najmanj pa Ibsenovega dela.

S prisvojitvijo mehaničnosti znanstva je postavljen vsak posameznik v zgornje plasti socialnega življenja ipso facto, po mitičnem doživetju pa mu je mogoče doseči svojo duhovno zrelost le tedaj, ko se je človek očistil in presnoval v sebi.

Ako si predstavimo potek obeh življenskih skrajnikov, vidimo, da je bila znanstvenost most, ki je človeka oprostila naravnih spon na veliko lažji način od mitičnosti, ki zahteva od človeka njegove srčne krvi za njegovo izveličanje, da znanstvo, ki si prisvaja vlogo sodnika duš, te neizprosne kontrole niti ne zmore.

Pravim: znanstvenost, ki je le mehanika ustvarjajočega znanstva. Vprav ta mehaničnost in avtomatičnost znanstva nosi odgovornost, da je usahnil prvotni, kolektivni socialni čut v človeški družbi, da je ugasnil ogenj mitičnega samoopazovanja, korigiranja in katarzičnega izločanja. Ta znanstvenost je pravzrok historizma,

statične miselnosti, ki je vtisnila življenju povsem drugo strukturo od mitične in povzročila, da se je zaredil v človeški družbi kapitalizem in njegov protivnik — socializem, ki sta največji globalni sili današnjih dni. Za hrbtom stvarjajočega znanstva se je vtihotapila v kompleks človeške družbe ona plast, ki si je prisvojila žezla in krone, se polastila naravnih zakladov, si skovala svoje zakone in skoroda neomejno zagospodovala po vsem svetu. Ta plast je vpregla uporabno znanstvo v svoje svrhe, ga posplošila in socializirala. S tem je izgubila umetnost svoj predmet, svojo snov, iz katere je izšla in od nje živela. S tem je izgubila svoj prvotni smoter, svoje liturgično zvanje.

Ne več mit, ampak neposredna realnost življenja — to je deviza moderne. Po psevdoklasični in razumniški periodi v Franciji in po romantični periodi Nemčije je zagospodoval vsepovsod naturalizem, bolj ali manj čist, deloma pomešan še z ostanki mita, klasike in romantike. Uporabljal je naravoslovne metode. Človek, ki je bil v antiki središče sveta, je moral zapustiti svoje olimpijsko in demonsko veličanstvo in se podrediti ekstaktni znanosti in njenim zakonom. Podrediti se je moral izvestnostnim metodam naravoznanstva; s tem je postal človek le del nature, ki je morala prejšnjemu umreti, da je mogla služiti kot predmet znanstva. Z njo vred je umrla njena in človeška duša.

Gre tedaj za dvoje pogledov. Dočim antična drama izloča samo forme življenja, iz katerih se rodi novo življenje, forme, ki so pristni odnos in korelat življenja samega, deli znanstvena analiza čustvo od razuma, duha od materije, boga od narave, opredeljuje življenje le po pojmi in ustvarja iz njih čisto svoje izvestnostne metode. Ako je bila kreativnost antične drame sintetično izločanje organskih form kot življenskih zakonitosti, je kreativnost moderne — analiza problemov in oblikovanje pojmov iz njih.

V moderni drami je tedaj odpravljen in ukinjen glavni živec umetnosti sploh: mitična idejnost. S tem je prekinjen neposredni stik z življenjem, s tem so odpravljeni iz sodobne umetnosti glavni regeneratorji, zlasti usodnost in katarza, ki sta nosilki poezije. Moderna umetnost je prenehala biti kolektivna, ljudska, ker ni več splošno umljiva, pač pa le znanstveno-pojmovna. Kot taka se more obračati zgolj do posameznih slojev, ki jim je do definicij teh problemov, ki so ali le razredno opredeljeni ali pa le vulgarno-znanstveno usmerjeni. Vprašanja človeške notranjosti so prepuščena vsakemu posamezniku, da jih reši kakor ve in more, se smatrajo kot važnost druge vrste, vsa druga življenska vprašanja pa so postala javna zadeva, ki ne spadajo več v gledališče, temveč pred forum socialnih borb, politike in vojn. Današnja umetnost

je prenehala izpraševati življenje, pač pa vprašuje le po poteku njegove dejanstvenosti in po njegovi interesantnosti, obseva njegove mlakuže in njegovo patologijo.

To je razlog, da množice današnje umetnosti ne razumejo, da je ne morejo razumeti in da nimajo nikake potrebe razumeti jo, ker ni več mitična, ampak v najboljšem primeru zgolj umetniška in virtuozna. Umetnosti, v njenem prvotnem pomenu — ni več. Ugasnil je njen žar, ker so ji vzeli njeno snov, njeno hrano. Njeno nalogo je prevzelo znanstvo, ker odgovarja menda na vprašanja vsakdanjega življenja mnogo točneje nego je odgovarjala ona sama.

Razlika med moderno in antično dramo je tedaj jasna. Vsaka teh ima povsem drugačno logičnost in mišljensko strukturo, tako da nam z današnjega stališča v resnici ni več lahko umišljati se v pojme, kot so: usodnost, liturgičnost, katarza in forma, ki za onih dob niso bili pojmi, kakršni so dandanes, ampak žive ljudske resnice.

Logičnost in njena alogija ali drugače rečeno — kolektivnost in individualnost, to sta dve osnovi vsakega naroda, ki sta le njemu kot takemu lastni, ki mu tvorita stvarne in duhovne stavbe, ena samo njih ogrodja, njih geometrijo in matematičnost, druga njih perspektivo in njih plastičnost. Dokler je narod oblikovan le po vnanjem mitu, tedaj je njegovo življenje naravno-logično in skladno, ko pa se ob tem vnanjem mitu vžge notranji mit, tedaj stopi življenje naroda po nastali alogiji v stadij svoje dinamičnosti in dramatičnosti. To so znaki dozorevanja, ker se oblikovanje socialne skupine ne vrši več po normah vnanjega mita, temveč se ta skupina oblikuje sama po sebi, po svojem samo-opazovanju, po svoji kritičnosti in svoji zakonitosti. Brez elementa mitične alogije bi ne imeli nikakega pojma ne o kulturi ne o notranji rasti človeka. V tem zmislu je narodnost nepogrešljiva osnova, ki je ne more nadomestiti nobena druga socialna tvorba.

Ta alogija nastopa seveda tudi v posamezniku, ker mora nastopiti po nujnosti zakonov duha. Ta mitična alogičnost je bistveni element življenja, je bistveni element dramatskih pesnitev, je element poezije vobče. Skratka: mit je po svojem svojstvu sintetične narave, občečloveških kvalit et ter splošno umljiv, — neposredno, realno življenje pa je epizodično, diskrepantno, specialno in umljivo le pogojno. Tendencia te snovi je sredobežna sama po sebi. Ako to snov razkrojimo, četudi le z umetniško analizo, ako jo le razgrnemo pred očmi, občutimo vso njeno praznoto. Zlasti pa je to analizo pojačila znanstvena miselnost, ki je že itak

uborno snov atomizirala do skrajnosti. S tem je bila atomizirana tudi človeška družba in njeni heroji.

Niti malo se ne dotikam stvarjajoče znanosti, ki ima povsem svoje zvanje, in ne njenih važnih nalog. Hočem edino poudariti, da so pota znanstva vsa drugačna, ki pa nimajo nobenega opravlka z mitično umetnostjo in njenimi večnimi tajnami. (Konec prih.)

G R E H

VSAKDANJA TRAGEDIJA V ŠESTIH SCENAH — ANGELO CERKVENIK

O s e b e :

Žena — Njen mož — Njegov prijatelj in pozneje
njen drugi mož — Njen ljubimec

Doba: Nekaj let pred početkom svetovne vojne.
Epilog se godi v današnji dobi.

I. S C E N A.

Izba v sanatoriju. Spomladi proti večeru. — Mož leži v postelji in težko diha; žena mu sedi ob vznožju in se pogovarja prav tiho s Prijateljem, ki se že pripravlja na odhod.

Prijatelj: Upajmo, upajmo! Nekoliko let bo že še živel!

Žena (se začudi): Nekoliko let še?

Prijatelj: Zakaj ne? Nič nenavadnega ni, da jetičniki živijo po deset in še več let, čeprav so hudó bolni. Zdaj moram iti. Torej kakor sem vam že povedal: imeti mora popoln mir! Vsako, tudi najmanjše vznemirjenje ali razburjenje utegne povzročiti njegovo smrt! Na svidenje! (Se prikloni in odide.)

Žena: Zbogom! (Sama zase:) Vsako najmanjše vznemirjenje ali razburjenje utegne povzročiti — smrt! (Zamišljeno sedi in zre nepremično v tla; a kmalu se dvigne in stopa neslišno, po prstih, proti podstavku, na katerem stoji v cvetnjaku asparag. Neodločno ogleduje cvetnjak. Hitro stopi k vratom in pogleda, ali ni kje v bližini zdravnik. Vrne se k cvetnjaku in nekoliko trenutkov premišljuje. Že se dotakne z roko podstavka, pa se nepričakovano premisli ter odtegne roko; vsa se strese. Ponavlja:) Vsako, tudi najmanjše vznemirjenje utegne povzročiti — smrt! (Plaho se ozira okrog sebe in po kratkem premišljevanju prav odločno z roko prevrne podstavek, da pade cvetnjak in se razbije. Ropot prebudi Moža, da se dvigne in prestrašeno pogleda v Ženo, ki zamaknjeno zré v črepinje cvetnjaka.) Oh ...!

Mož: Sonja, kaj je to?

Žena: Kaj, kaj! Saj vidiš!

Mož (utrujeno): Tako sem se prestrašil.

Žena (se polagoma bliža postelji in sede): Zamislila sem se nekam in

kar naenkrat — ne vem niti kako, niti kdaj — sem sunila z nogo ob podstavek. Si se hudo prestrašil?

Mož: Nekaj strašnega sem sanjal, nekaj — in potem sem se ves stresel.

Žena: Siromak! Zamislila sem se v svojo preteklost, pomislila sem na vse težke in bridke ure, ki sem ti jih povzročila in bilo mi je tako hudó, kajti kajti...

Mož: Kajti, kajti?

Žena: Hudó mi je, kajti tvoja bolezen je...

Mož (hlavno): Moja bolezen? Saj nič ni!

Žena (na videz žalostno): Vsak čas se utegne zgoditi, da umreš...

Mož (se dvigne, žalostno): Da umrem?

Žena: Da, pravkar sem govorila z doktorjem. Razodel mi je, da ni misliti na tvoje ozdravljenje, da bi vsako upanje ostalo le upanje.

Mož: Sonja, ali res ne upaš več? Sonja, Sonja — sama ostaneš, sama!?

Žena: Ni najstrašneje, da bom ostala sama. Strašneje je, da moram preživeti tvojo smrtno uro, kajti ta ura mora biti tudi ura moje izpovedi!

Mož (se čudi): Kakšna smrtna ura, Sonja? Kaj govoriš?

Žena: Potolaži se. Smrt ni najhujša. Najhuje je, kadar si mora človek izprositi oproščenja...

Mož: Kakšno oproščenje?

Žena: Mnogo sem grešila, čeprav so me včasih prisilili drugi, da sem grešila.

Mož (se razburja): Grešila si? Kako? Govori, povej!

Žena: Ne razburjaj se, vsaj zdaj ob svoji smrti ne — da mi ne umreš, preden si izprosim tvoje oproščenje.

Mož (še bolj razburjeno): Žena, si zblaznela? Kaj govoriš? Grešila si, drugi so te prisilili, torej nisi sama kriva...

Žena: Vsi ste krivi!

Mož (začudeno): Vsi? Mar tudi jaz?

Žena: Tudi ti, kajti tvoja laž...

Mož (zakriči): Kaj? Jaz? Jaz da sem lagal?

Žena (na videz razburjeno): Ti, da, prav ti! Prihajal si k nam vsak teden po dvakrat, trikrat, lagal si o svojih posestvih, ki jih nisi imel. S posestvi si me zamamil, z bajkami o svoji dobri službi, s pripovedkami o svojih študijah, ki jih nikdar še prišel nisi, kaj šele, da bi jih bil dovršil!

Mož (zre prestrašeno vanjo): Kako krivično, kako krivično! Lagal da sem! (Pade vznak, Težko nadaljuje.) Ali nisem tedaj res imel v rokah tetinih posestev? Saj tudi sama veš, da mi je teta

obljubila graščino! Ali sem jaz kriv, da je teta tako nepričakovano umrla, ne da bi bila napravila oporoko. Ali zadene mene krivda, če so njeni in moji sorodniki pograbili vse! O, kolikokrat si mi že očitala to in zdaj ob... (se zgrozi) ob smrti... (beseda mu gre le z največjim naporom iz ust) ... ob smrtni uri mi ne moreš prizanesti s tem krivičnim očitanjem. O Sonja, Sonja!

Žena: Saj sem hotela govoriti le o svojem grehu, ne pa o tvojem, in če je tako naneslo...

Mož (zelo razburjen): Kaj naneslo, kaj naneslo! O mojem grehu ne moreš govoriti.

Žena (jezno): Glej ga! Ali res? Brez greha si nemara? In tvoj doktorat, o katerem si mi pripovedoval, preden sem te popolnoma spoznala? Ali tisto ni bila grda laž?

Mož (z bridkostjo): Sonja, ne razumem te! Ali me nisi prav ti razglasila za doktorja? Se ne spominjaš, kako sem se takrat hudoval nate?

Žena (jezno, glasno): O, ta je pa lepa! Zdaj sem vsega kriva le jaz! Ali mi nisi pripovedoval, da boš študiral?

Mož: Sem, a bolezen mi je prekržala račune. (Zanosno in vizionarno.) Študiral bom, bom! Moram: O človeku se hočem učiti. Človeka hočem tudi telesno napraviti večnega! O, kako čudovito! Človeku ustvariti tudi večno telo! (Zmedeno, skoraj blazno. Dvigne se.) Poleg neumrljive duše, ki mu jo je vdihnil Sabaoth, mu hočem dati neumrljivo telo! (Se smehlja.) Stare, bolne ude bi mu nadomestil z novimi, svežimi... dal bi mu nova pljuča, novo srce, da... tudi nove možgane... Zakaj bi živalsko srce, živalska pljuča, živalski možgani ne mogli vršiti istih bioloških funkcij, ki jih vrše človeški organi? Večnost individualne zavesti vsakega posameznika hočem ustvariti! Takoj, takoj... dvigniti se hočem... učiti se hočem... daj, Sonja, pomagaj! Oblečem se, takoj (do smrti utrujeno), takoj... O, saj ne umrem še? (Zgrudi se v posteljo.) Saj ne umrem, Sonja, žena?

Žena: Moj Bog, saj se ti bliža konec! Vsak hip utegneš izdihniti, oproščenja pa si še vedno nisem izprosila! Odpusti mi, da sem te tako razburjala s temi očitki, nisem hotela, res ne! Odpusti, prosim te!

Mož (težko): Saj nisem hud, Sonja!

Žena: Zdaj pa moram povedati vse, kajti težko bi mi bilo vse življenje, če bi morala živeti brez tvojega odpuščanja.

Mož: Vse ti oprostim, vse...

Žena: Že dolgo me tlači ta greh...

Mož (brez volje): No, povej.

Žena: Omožila sem se, ker je mati tako hotela.

Mož (zavestno): Mati? Ne ti?

Žena: Mati je hotela imeti bogataša za zeta, da bi tudi njej bilo dobro in njej na ljubo sem se odrekla svoji mladostni ljubezni. Saj poznaš Bojana, goslača, on je bil...

Mož (žalostno): Njega torej, njega si imela rada! Včasih se mi je dozdevalo, da ga imaš rada... Saj ni mogoče, saj ga nimaš rada!

Žena: Poslušaj, ne moti me! Omožila sem se tedaj s teboj ne iz ljubezni in ne zaradi same sebe. Drugi so hoteli tako! Moja mati, ki je vse življenje sanjala o bogastvu in udobnem življenju, o brezdelju in prijetnem dolgočasju, meni pa je bilo hudo, ker sem morala zatajiti svoje srce...

Mož: Pa zakaj mi tedaj nisi vsega povedala? O, da sem vedel! Nikdar ne bi bil hotel motiti tvoje sreče!

Žena: To ni res!

Mož: Ni res?

Žena: Ali ti nisem premnogokrat dejala, da te nimam tako rada, kakor bi te morala imeti, da bi ti morda mogla biti dobra prijateljica, nikdar pa ne dobra žena.

Mož (se čudi): Ali se mi res moti? Sem že izgubil vso zavest? O ne, ne! Ne, spomin me ni zapustil! V tako ostrih obrisih mi stopa pred oči slika: Nekdaj me je obšel dvom in tistikrat sem te vprašal, kaj si imela z Bojanom. Tedaj pa si mi ovila roke, svoje lepe, bele roke okrog vratu, prižela si se tesno k meni in mi šepnila: «Preženi to grdo misel, preženi jo... Bojanu bi mogla biti morda dobra prijateljica, nikakor pa ne dobra žena...» Mi nisi dejala tako?

Žena (se naslaja): Zares ne veš več, kaj govoriš! Le njega sem imela rada, preje in pozneje!

Mož (se dvigne. Preti ji): Tudi pozneje?!

Žena (se dvigne, stopi nekoliko korakov proti vratom): Tudi pozneje! Ali nisem imela pravice? Ali me nisi ogoljufal, me nisi oropal mladosti in lepote? In kaj si mi dal za vse to? Nič! To tvoje bolno telo, te blodne privide, tvoje megalomanske domisleke! Naj mi bo to odškodnina za moje zdravo telo in lepoto?

Mož (se hropeče zasmije): Zdravo telo! Okužila si me!

Žena: Lažeš, lažeš! Okužil si me ti!

Mož (je široko odprl oči; nepremično zre v belo postavo svoje žene, kakor da bi vsega tega ne mogel razumeti. Žalostno): In to si mi hotela povedati ob moji smrtni uri? S tem si si hotela olajšati vest?

Žena: To še ni vse! Laže boš umrl, če boš vedel, da te ne ljubim, kakor bi te morala!

Mož: Sonja, ali si res tako zlobna? Saj me hočeš ubiti, preden mi je sojeno umreti!

Žena: Žal ti moram povedati še več, še mnogo več! Tudi doktor, tvoj prijatelj me ljubi...

Mož (s silnim naporom se dvigne in poklekne na posteljo): Kaj? Kaj praviš?

Žena: Tudi njegova sem bila, tudi njegova!

Mož (strahotno): Ženska, to ne more biti res! On ne bi mogel...

Žena (se smeje): Ne bi mogel! Pa še kako, o! (Se vedno bolj odmika od postelje.)

Mož (se grabi za glavo): Tudi ta! (Silno bolešno:) O tudi ta! (Hrope.) Ni res, ne more biti res. (Seka besede kakor blaznež.) Komu? Komu naj verujem? Njej ali njemu? (Se obrne k Sonji.) Komu, Sonja, duša? Reci, da ni bilo res!

Žena: Ni res, ni bilo res! (Se smehlja.)

Mož (po kratkem premoru; jezno): Zasmilil sem se ti? Iz usmiljenja si zatajila svoj greh? Res je bilo, res! V očeh ti čitam! Zakaj lažeš?

Žena: Pa naj bo, lažem, če ti je tako prijetneje! Tudi danes pojdem k njemu, še nocoj, kakor vsako noč!

Mož (skuša stopiti s postelje, da bi jo ujel, in pade na tla): O... o... jaz te... ubijem... ubijem!

Žena (zbeži): Ne boš me, ne boš, k njemu pojdem! (Izgine.)

Mož (leži poleg postelje): O... o... ubil bi jo! Pošast! In vendar je moja! Tako zelo moja! (Težko hrope in se skuša spet dvigniti. Posreči se mu toliko, da pritisne na gumb električnega zvončka; gumb je pritrjen ob nočno omarico.) O, še bi hotel živeti, še! Prav zdaj bi ne hotel umreti... (Umolkne, glava mu zdrsne in ves se zlekne. Kratek premor. Slišati je tiktakanje ure in težko hropenje bolnikovo. Žena, ki je bila zbežala, močno udari na klavir in zaigra veselo poskočnico ter zraven poje: la-la-la-la. Mož posluša.) O ne, ne! Še moram živeti, večno živeti!

(V izbo stopi Prijatelj.)

Prijatelj (začuden): Strela, kaj pa je vendar to?! Si ti zvonil? Kje ti je žena?

Mož: Žena? Ti in ona sta...

Prijatelj: Jaz in ona? Kaj naj pomeni to? (Hoče mu pomagati, da bi zopet legel na posteljo, a Mož ga odpahne.)

Mož: Pusti me! Ne dotikaj se me!

Prijatelj: Ali blazniš? Govori vendar tako, da bom razumel!

Mož: Ne razumeš? O, kako boli!

Prijatelj: Kaj te boli?

Mož: Umrl bom.

Prijatelj: Ni treba, da bi umrl danes ali jutri ali pojutrišnjem. Še mnogo let lahko živiš.

Mož: Ženi pa si dejal drugače! Rekel si ji, da umrjem še nocoj.

Prijatelj: To da sem rekel tvoji ženi? Čisto nasprotno! Rekel sem ji, da si krizo srečno prestal, da boš mogoče živel še mnogo, mnogo let.

Mož: Tako... pomagaj mi, pomagaj!

Prijatelj (ga dvigne ter položi na posteljo in mu sede k vznožju): Kako se je vendar moglo zgoditi, da si padel s postelje?

Mož (s hripavim glasom): Ubili sem jo hotel pa mi je zbežala... Privedi jo sem, privedi jo...

Prijatelj: Ne razburjaj se. To ti škoduje. Jutri mi poveš vse.

Mož: Si ti res ljubimec moje žene?

Prijatelj (se dvigne): Kaj se to pravi? Kdo ti je natvezel to budalost?

Mož: Kdo? Ona! Tvoja ljubica, tvoja — ljubica...

Prijatelj: Sonja?

Mož (hrope): Sonja, Sonja! Kako to, da ji praviš kar Sonja?

Prijatelj: Nehaj že! Saj to je blaznost! Ta misel te ubije! Jaz in tvoja žena! Kaj me Sonja briga! Včasih sem pač šel z njo na izprehod, a to le zavoljo tebe, le zavoljo najinega prijateljstva, ker je tvoja žena in končno, ker ji je tukaj na vasi dolgčas.

Mož: Torej si vendarle hodil ž njo? (Nekako težko, kakor da bi mu nekaj ne dalo izpregovoriti.) In ponoči? Ali je prihajala tudi ponoči k tebi? (Skuša se dvigniti, pa ne more. Predirljivo zapiči svoj pogled vanj in težko hrope.)

Prijatelj (jezno): Iz uma si! Daj, da ti izbijem to blazno misel iz glave!

Mož: Norec sem bil, norec... in zdaj, ko bom vsak hip umrl, mi očita to! (Ihti.) O... o...!

Prijatelj (se mu približa): Prijatelj, veruj mi, prisegam ti, da se tvoje žene nisem nikdar niti dotaknil. Kako neki je prišla na to misel? (V tem trenutku zapazi črepinje cvetnjaka in pokaže s prstom nanje.) Kaj pa je to? Kdo je razbil ta cvetnjak?

Mož: Sonja.

Prijatelj (se udari s kazalcem po čelu): A tako! (Pogleda na uro.) Tako je tedaj s to stvarjo! Vidiš, zdaj razumem, vse razumem! To je storila nalašč! Nalašč, ker sem ji zabičal, da te ne sme vznemirjati. Ali je mogoča taka zloba?

Mož: In o goslaču? Ali je tudi to bajka?

Prijatelj: O goslaču? Ne vem! Vem le, da je nekaj, kar ni bajka! Kaj ko bi... kaj... (Umolkne in ga sočutno pogleda.)

Mož: Kaj? Povej, prosim te, povej! (Omahne.)

Prijatelj (ne odgovori).

Mož (s poslednjim naporom. Potemni se): Umrl bom... umrl... In ne bom je videl več! Umrl bom... zdaj, zdaj... zdaj... Pridi k meni (presekano), oprosti mi, (Tiho, zamolklo) pridi, dragi! nisem te hotel žaliti! O, tako boli! (Hrope.) Zdaj vem vse! Tebi verujem, tebi, ne njej! Bogat si... Boji se zate, boji se, da bi se prej oženil nego bi jaz — umrl. Tvoj denar hoče! Vzemi jo, vzemi jo, prijatelj! Vzemi jo in osveti me! (Kratek premor. Nekoliko se dvigne. Tiho in tajinstveno.) Zdaj se bo ločila, zdaj...

Prijatelj: Kdo?

Mož: Duša... Ne daj ji oditi, ujemi jo, vsesaj jo vase, vsesaj jo, vsesaj... Saj duša je zdrava, le pljuča, o, pljuča... V tebi bo živela in nikdar ne bo pozabila greha te ženske!

Prijatelj (ga prime za roko): Da, vse se bo zgodilo, kakor praviš!

Mož: Hočeš? Ali hočeš mojo dušo... Samo vate pojdem, ker so mi pljuča bolna... Vate pojdem (strahotno tiho) in zopet v zamem svojo ženo (leden smeh napolni izbo), zopet se poročim... zopet, zopet. (Lasje mu padejo preko oči, mrtvaška bledota mu oblije obraz.) Duša moja jo bo držala v krempljih... o, ne izpusti je (poskuša pokazati s prsti, kako se kremplji zvijajo, pa ne more.) Daj, ne pusti duše, da bi odšla... drži jo, drži jo (vedno bolj pojemajoče) dr-r-rži jo-o-o...

Prijatelj: Ti ubogi! (Ga boža po glavi.)

Z a s t o r.

II. S C E N A.

Godi se en dan pozneje v ljubimčevi izbi. Ljubimec igra violino; nekdo potrka. On gre odpirat. V sobo vstopi žena. Oba sedeta.

Ljubimec: Novico, praviš!

Žena: Da, novico! Umrl je!

Ljubimec: Umrl? (Zelo začudeno.) Umrl? Kdo? Tvoj mož?

Žena: Kdo pa, misliš!

Ljubimec: In ti si tako vesela!

Žena: Je to kaj čudnega? Ali nisem ves čas hrepenela, da bi se ga osvobodila?

Ljubimec: Razumem! Umejem, kako je mogoče hrepeneti po smrti kogarkoli, kako je mogoče celó tako nestrpnost hrepeneti po njegovi smrti, da ga sama ubiješ — a kako je

mogoče veseliti se, ko ga gledaš mrtvega pred seboj, tega ne morem razumeti!

Žena: Moški ste polovičarji.

Ljubimec: Ni ga več — zdaj ga ni več. Bil pa je prav tak, kakršni smo vsi mi in zdaj je — nič! Ti se pa celo veseliš... u-u... to je... mraz me stresa, če pomislim na to.

Žena: Ni ga, ni ga več! Svobodna sem! To je najvažnejše! Zdaj se lahko poročiva!

Ljubimec: Kdo?

Žena (razposajeno): Midva!

Ljubimec: Ne. Jaz ne bi hotel umreti, kakor je umrl tvoj mož.

Žena: Kakor je umrl moj mož? Zakaj ta kakor?

Ljubimec: Ker ne bi hotel biti objekt tvojih čudnih in blodnih željâ, tvojega zločinskega hrepenenja. In zdaj hočeš, da bi se oženil s teboj?

Žena (se razposajeno smeje): Kaj bi s teboj? Bedak! Ti, da bi mi bil mož! Berač si! Tebe bi morda res ubila!

Ljubimec: Kaj? Ubila?

Žena (resno): Kakor sem njega.

Ljubimec: Njega? Prej pa si dejala, da ga je strla bolezen?

Žena (zamišljeno): Bolezen ga je, kaj pa! A jaz sem pomagala! Počasi sem ga! Tudi o tebi sem mu pravila.

Ljubimec: Menda vendar ne!

Žena (se zasmeje): O, pač! Tudi o tebi sem mu pravila, res! Kako se je dvigal, kako je hropel, obračal oči... mraz me stresa, pest je dvignil in tedaj je padel s postelje.

Ljubimec: Kaj te je obsedlo, ženska!

Žena: Kaj?! Ali misliš, da živim za trpljenje? Niste me učili trpeti! In prav ste imeli, a čudim se tebi, ki si bil poleg moje matere moj najpomembnejši vzgojitelj, čudim se, da se zdaj čudiš! Kakor sta me privezala ob kol, sem rasla. Smer mojega stebila sta določila vidva: ti in moja mati. Če pa se je deblo dvignilo v isti smeri više, nego sta mislila, da se bo kdaj dvignilo, sta bila pač slaba računarja. Po poti hodim, ki sta mi jo pokazala... Zato, ljubček moj, se bom spet možila in se zavestno prodala! V tej zavesti je sladkost... sladkost! Možila se bom, ti pa ostaneš moj ljubček... (Se smeje.)

Ljubimec: Bil sem res slab računar... Vsi smo slabi računarji! Glej, da ti dogodki ne zrastejo kdaj čez glavo!

Žena: Mogoče se uštejem. Nič ne dé! Preopojna je ta prečudna slast! Ne morem se ji odreči. Nepopisno sladko je spozna-

vati: kaj more manjvredna ženska napraviti iz moškega, kako si ga more oviti krog prsta, kako ga more streti, pohoditi... nepopisno sladko je meriti svojo moč, izmeriti jo do poslednjih meja možnosti!

Ljubimec: Kdo te bo vzel?

Žena: Prijatelj njegov, zdravnik, znani izumitelj.

Ljubimec: Kje je?

Žena: Zunaj v vasi, v sanatoriju. Čeden mož je! (Se smeje.) Lepši je nego ti — mogoče se še zaljubim vanj.

Ljubimec: Nič se ne smej! Tudi to se še utegne zgoditi! In na-
posled je še vprašanje, ali te bo sploh hotel!

Žena: To ni več vprašanje, to je že dejstvo, kajti prav za trdno vem, da se je zaljubil vame že v prvem trenutku, ko me je zagledal.

Ljubimec: Ne morem verjeti, da bi bil tako nespameten!

Žena: Ni nespameten, nasprotno: pameten je! A nič se ne huduj, saj boš še vedno ti moj ljubimec.

Ljubimec: Ali misliš, da ti bom ljubček, ker boš ti hotela tako? Ljubček ti bom, ker ti moram biti ljubček, ker se prav zdaj ne morem ločiti od tebe.

Žena (se dvigne): Ne bom te vprašala, kaj hočeš in česa nočeš. (Hoče oditi.)

Ljubimec: Ostani, Sonja, ostani. Nisem tako mislil, kakor sem rekel.

Žena: Kako pa si mislil?

Ljubimec: Da ne moreva živeti drug brez drugega!

Žena: Ne, samo soglasje najine skupne volje naju družijo; če bi tega soglasja ne bilo, bi se razšla že ta trenutek.

Ljubimec: In končno si mi dala neko nevarno orožje v roke. Razodela si mi resnico o smrti svojega moža. To je zločin... Če bi ga razglasil?

Žena: Bi te dala zapreti zaradi obrekovanja (se smeje), kajti zločin je oblika, ne pa vsebina. Sodnija in pravica more kaznovati grešnika le zaradi oblike, ne pa zaradi vsebine greha, kako bi tudi moglo biti drugače, saj je tudi pravica v prvi vrsti le oblika, vsebina njena pa je: velika količina volje in majhna količina moči.

Ljubimec: Prepametna si za žensko; to je nevarno... Včasih pa pravica najde obliko tudi tam, kjer je — ni.

Žena: Pri bedakih. Pri meni in mojih dejanjih ne. Saj veš, da ga nisem z nožem ali s strupom ali celo s pištolo! Tako neumna nisem.

Ljubimec: Zakaj ga nisi s strupom? Zakaj? To bi morala po-

vedati. Zato ker je tvoja volja večja nego tvoja moč, zato ker se bojiš oblike zločina, ne zaradi sodnije, temveč zaradi oblike same. Ta oblika te straši: to je glas vesti... o še jo imaš — vest, še; to je glas čustva, glas zavesti, da ne delaš dobro in pravično... to je glas zločinca! (Se smeje.) Sama sebe se bojiš, ženska, ne pa sodnije!

Žena (premišljuje in po kratki pavzi izpregovori): Motiš se! Mogoče ti dokažem kdaj, da se ne bojim niti oblike. Vendar pa imaš deloma prav: sodnije se ne bojim. (Kratek odmor.) Ah, kaj! Tudi zapora se ne bojim, kajti tudi tam bi mogla delati, vrtati, ubijati, uničevati — sodnike, oženjene paznike, ječarje...

Ljubimec (se smeje): Tega si se navzela od svojega pokojnega moža. Vse tvoje misli se razvijajo natanko po istem načelu, kakor so se razvijale njegove: v brezno drve. Samo ena razlika je med vama: njegova misel se je dvigala v loku navzgor proti nebeškemu svodu, proti solncu, da si zažge peroti in se strmoglavi na zemljo, tvoja pa se spušča v loku navzdol proti peklu, da v njem zgori... Obe pa pogineta v ognju, le da je njegova misel utrla pot, — podaljšala jo za milimeter — tisti končni misli, ki bo nekoč zmagala, dočim bo tvoja misel brezplodno poginila.

Žena (zamišljeno): To je slutnja resnice. (Se strese.) Skoraj strah me je. Ali ni vse to njegovo? Ali se nisem naučila od njega le misliti, bistva njegovega hrepenenja pa nisem spoznala, ker sem — ženska?

Ljubimec: Zgodaj si pričela pešati, še preden si pričela meriti svojo moč! Le omoži se... mogoče se še od drugega moža naučiš čemu koristnemu.

Žena: Nič ne pešam, le trenutna slabost me je prevzela.

Ljubimec (vstane): Sonja, prav za prav nimam (zelo resno) Sonja, nikakšnega vzroka, svariti te. Le tega se bojim, da se utegnem s teboj vred strmoglavit.

Žena: Tega se torej bojiš? (Se smeje.)

Ljubimec (resno): Rekel sem ti že, da si prepametna.

Žena: Ta je lepa! Kaj naj torej napravim?

Ljubimec: Nič, prav nič! Če se že omožiš, bodi njemu dobra žena, meni pa dobra ljubica... To zmore marsikatera ženska... In če umre, bova imela posestvo...

Žena: In če se zaljubim vanj?

Ljubimec (mračno): To ni nič nemogočega! Vendar bi mi tudi v tem primeru morala pomagati, ker ti je znano, da sem siromak (se smeje) in živeti moram... (Sam zase, kakor da bi ne

bilo nje.) Če se zaljubi, če ga vzljubi... Nič čudnega! Saj sem tudi jaz njo...

Žena (se smeje): Ali spet pretakaš solze za njo?

Ljubimec: Danes sem jo videl v neki beznici. Pijana je bila, pijancu je sedela v naročju in se tako čudno zasmejala, ko me je zagledala. Zbežal sem ven in preklel sem te v tistem hipu.

Žena: Preklel? Zakaj? Izvoli samo, če ti je ljubo.

Ljubimec: Vlačuga je zdaj zavoljo tebe, zato sem te preklel... To je tudi eden izmed tvojih grehov, ki ne bo nikdar izbrisan... Mogoče bi bil pa kdaj dober, srečen... in Ela bi bila tudi dobra in srečna... A ti si jo pognala, ubila si ji srečo. Kaj imaš od tega? Le sovraštvo naju še veže — in strast...

Žena (mračno): Lahko bi izbrisal, lahko bi pognal mesto nje mene! Zakaj si pognal njo?

Ljubimec: Ti si jo pognala.

Žena: Zakaj ni ona mene?

Ljubimec: Ker je satan v tebi!

Žena (se dvigne): Bojan, ali sem prišla zato, da mi očitaš grehe, neke namišljene grehe?

Ljubimec: To je le danes, ker sem videl njo...

Žena: Bedak! Pridem raje drugič, ko boš pametnejši. (Odide.)

Ljubimec (dvigne pest): Čakaj, satan, nekoč pride sodni dan...

In tedaj bom sodil jaz... (Sede v naslonjač. Natoči si v čašo vina in pije. Tiho:) Satanska ženska! (Pije.)

Z a s t o r.

(Dalje prih.)

G O S P A M I L E N A

I Z C I K L A M A V R I Č N I D O M — M I R A N J A R C

«Vladko, zdaj bova molila...»

«Ne.»

«No, Vladko, priden bodi, molila bova...»

«Ne bom...»

«Poslušaj, priden bodi in stori tako...»

«Molil pa ne bom...»

Triletni kodrolašček se je z živimi, črnimi očmi tako dobriko-joče uporno smehljal mladi materi, visoki «gospe direktorjevi», da se je ta lahno zbegala, obotavljajoč se iskaje načina, kako bi preprečila spet tak mučen prizor, kakršnega je morala zadnje dni vedno doživljati, kadar je pripravljala sina k večerni molitvi. Za trenutek ji je ušel pogled preko verande na vrt, odkoder

so večerni dihi zanašali sočne vonjave, tja do travnikov, položno zleknjenih do reke, ki je odbijala vrtinčast blesk poslednjega odsevanja. Vse to je bilo njeno. Tu je preživljala poletne mesece, odpočivajoč se od mesta. In ko se je tako razgledavala, je opazila, da prav daleč ob reki prihajata dva moška, od katerih je bil eden njen mož, drugi pa je bil neznan in je vitek in višji od prvega z vnetimi kretnjami risal v zrak črte in loke.

«Glej, atek, prihaja», se je zganila in se okrenila k svojemu sinu, «moli! Povedala mu bom, kako si bil priden...» In je še pristavila: «Če boš molil, seveda,» dasi je hotela vzklikniti, «in ti bo kaj lepega prinesel». Toda bojazen, da bi s kako obljubo otroka razvadila in dala priliko, da se v malem razvije «trgovski» duh, jo je opozorila na pazljivost.

«Kje je atek?» se je razveselil deček in se že pripravljaj, da steče k oknu, ko ga je mati zadržala s kretnjo nejevolje, ki jo je obšla morda ne samo zaradi otrokove neposlušnosti, marveč tudi radi nemirne radovednosti, kdo je tuji človek z njenim možem. «Vladko, zdaj pa zares. Boš, ali ne? ...»

«Saj sem rekel, da ne... ne bom, mamica!» se je fantek uprl in jo pogledal za čuda nežno, z licem pa jo je pobožal po lepi beli roki. To ji je spet omililo ostri pogled in skušala je zaprositi:

«Vladko, poglej, nič te ni Jezušček vesel, ko si tako poreden.» Pri besedi «Jezušček», ki jo je izrekla kakor «Ježček», je mali poskočil, dvakrat prikimal in začrtal z ročico po tleh obliko kroga, čudeč se:

«Ježček... tak... ježček... tak. Velik!» In mislil je na ježa, ki so ga našli včeraj na travniku in je široko pogledaval.

«Poreden si,» je odgovorila mati, «Jezušček tam gori te nima rad...»

«Bo jokal?»

«Jokal bo, hudo bo jokal.»

«Vladko tudi jokal...»

Zdaj je gospa vedela, da se bo zgodilo isto kot marsikateri večer. Zagrozila mu bo, da ga postavi za kazen v kot, a mali bo stekel prostovoljno tjakaj, še preden bi mu ukazala. Izbral si bo prostor med cvetlično mizico in pletenim naslanjačem in bo stal čisto pri miru, pri tem opazoval mravlje, ki lezejo po leseni ograji z vrta in se sprehajajo v lepi vrsti med cvetlično mizico in starim zabojem ob pisani preprogi. In že samo zaradi mravelj je vredno stati za kazen v kotu, kjer mu ni treba venomer izrekati čudnih stavkov, ki se začno še dokaj razumljivo z «angel moj» (Vladko se ob tem vsakokrat spomni srebrnih peroti iz cerkve), potem pa se zavlečejo v «blodi vedno ti z menoj... toj na tani... udega

me blani», zatem pa pride neskončno dolga tema strašno zagonetnega govorjenja, dokler se slednjič Vladko ne ožunači v trikratnem «mijana» («usmili se nas»), ki mu nad vse ugaja zaradi ritmičnega valovanja, da spremlja ta konec še s priklanjanjem glave in s pogibavanjem vsega svojega telesca. A čemu neki ga venomer tolažijo in strašijo s tem «Ježkom», ki je malega že čisto zmedel?

Zdaj si ga predstavlja kot nagajivega fantka, ki se s sosedovim Tončkom trga, da bi mu vzel iz rok lopatko, zdaj ga vidi čudno razpotegnjenega na križu in spet ga zaman išče nekje v višavi nad križem cerkvenega stolpa. To se mu vidi tako neprimerno in dolgočasno, da se vse v njem upre in takrat vzklikne: «Ne bom molil!» Kajti moliti je isto kot stati pri miru, držati se silno resno in ponavljati za mamico nekaj, kar mu venomer vzbuja nedoločne, včasih grozeče pošastne podobe, včasih ga pa sili k dremavici, če ga ne razživi pogled na muho, ki mu stopica po nogi.

Gospa je uvidela, da je nocoj vse prizadevanje brezuspešno. Vladko je že sam pobegnil v kot. Lotila se je je rahla vznemirjenost, kajti, da je njen sin, ki ga je dočakala s toliko radostjo, tak upornik v molitvi, jo boli. Od vekomaj so njeni ljudje radi molili, zanjo samo pa je molitev najčistejše obnavljanje deklških večerov, ki jih je preživela doma, ko je s sestrami sedela na klopici pred hišo, vdihavala toplo dehtenje cvetočih dreves, poslušala zvonjenje preko doline, v katero se je ubrano zlivalo odmevanje vseh glasov in šumov iz daljav. Molitev je njej tudi brezpogojna vdanost v edinstveno resnico, brez katere se ji zdi nemogoče živeti. Kdor zaupa, si krepi voljo, brez volje pa bi včasih težko vzdržala življenje ob tem možu, ki je zaradi njega spoštovana in čislana in zavarovana pred prividi in blodnjami, ki marsikatero šibko žensko zavedejo v pogubo. In resnično se ji smilijo vsa ta tisočera in tisočera človeška bitja, ki ji o njih pripovedujejo strahotne zgodbe družba, časopisi, film in gledališče. Toda ob dojetju takih vesti je že često doživela v sebi nekaj nevarnejšega nego je sočutje: polastilo se je je tisto, dasi komaj zaznavno, vendar prvinsko poželenje (katero je sicer skušala utajiti sama sebi) po doživljanju enakih usod. Morda iz gole, trenutne radovednosti, morda iz nerazumljive žeje po neki razvratni spremembi, morda tudi iz drznega zaupanja vase, češ, da nji nikakor ne bi «izpodneslo». Take izzivajoče želje so jo omrežale posebno tu, na selskem letovanju, ko je niso uspavale obveznosti predpisanega družabnega življenja. Včasih je izrazila to upornost celó, ne da bi se zavedala, da je storila nekaj zelo nevarnega. Sredi najiskrenejšega razgovora z nesrečno seljakinjo, ki jo je ustavila

pri delu, se je prekinila in se brezbrizno zavrnila: «Toda, čemu se možijo in ženijo, če vedo, da bodo zabredli v nesreče in stiske? Naj se jim slabo godi, saj so si sami krivi!» Ali pa je brez zunanjega povoda srepo sprejela svojega moža, ki jo je hotel razveseliti z novim darilcem, češ: «Pusti me... če nisi znal izbrati česa boljšega...»

In neredko se je vsa nemirna prebudila iz sanj, ki so jo tako razburile (dasi so se ji zdele čudno prijetne. Toda tudi ta občutek prijetnosti si je skušala za vsako ceno utajiti). Tako, na priliko, je sanjala, da jo opazuje v dekliški spalnici lep tujec. Kako bi je naj ne opazoval, ko pa spalnica nima vrat. Ozka soba, ki jo razsvetljuje rdeče zastrita svetiljka. Začutila je, da se ji lepi tujec bliža. Neznana slast pričakovanja in rahla groznica ji je zmrtvičila vsak gibljaj. In zavedela se je, da se je njenega telesa dotaknila moška roka. Vročično žgoča roka. Tedaj se je splašena predramila...

Ona, ki je vedela toliko govoriti o svojem bližnjem, o ponižanih in razžaljenih, o zatiranih in zapuščenih, ona je zelo nerada segla v roko, ki ni bila lepa. Tudi se je silno bala okuženja. Zato se je, če je le bilo mogoče, po vsakem dotiku s tujo roko skrbno izmila roko z razredčeno kolinjsko vodo. Tujec pa je bil prav za prav vsakdo, razen njenega moža in otroka. Njen otrok je bil lepši od drugih, njen dom je bil vzor doma, njen bog je bil pravilnejši in resničnejši od onega, ki ga častijo drugi. Hrana, ki jo je zavživala ona, je bila vsekakor izbranejša od običajne hrane, — v čem, ne bi bila vedela povedati, toda vsekakor zato, ker so jo pripravili v njeni kuhinji. Dasi je mnogo potovala in se poznala s premnogimi odličnimi družinami, je vendarle smatrala ves svet za neuspeh snimek njenega sveta. Živali so ji vzbujale tako zoprni občutek, da bi za nobeno ceno ne pogladila mačka ali pobožala psa. A to je vendar ni oviralo, da ne bi v vznesenih besedah govorila o sv. Frančišku, ki je ljubil živali kot svoje družice v Bogu. Konje pa je ljubila s pogledi zaradi plemenitih linij njihovih teles in pa zato, ker je taka ljubezen sodila v okvir njene omike. Omika ji je tudi zapovedovala zaničevati vse, kar je izraz ali pa dejanje slabosti, na primer žalost, bolezen, obup. Za samomorilce je imela samo skrajno zaničljiv posmeh. Umirajočih se je bala kot greha. Mrtvih jo je bilo strah. Že samo pogled na sliko, ki je predstavljala mrtveca, bi jo zgrozil morda do omedlevice. Bolezen je smatrala kot kazen za greh in zato so bili zanj vsi ohromeli in jetični nekam manjvredni ljudje. Toda tako čuvstvovanje in mišljenje je vendar ni oviralo, da ne bi storila izjeme, ko ji je obolel otrok, ki ga je mučil nahod dva dni.

Tista dva dni je bila vsa hiša pokonci. Osorno je ukazovala kuharici in služkinji. Razdražena ju je oštevala, češ, da ne stopata dovolj tiho, puščala je v nemar kosilo in večerjo, togotno je odklanjala vsak obisk in k nji je smela samo še katera od »sester« iz kluba. S to se je potem posvetovala, kaj je važneje: ali dajati za maše ali pa mnogo moliti za otrokovo zdravje; premišljala je, da bi obljubila ličen oltarček v čast Mali sv. Tereziji, ki jo je smatrala za najboljšo priprošnjico pri Bogu in za najčudodelnejšo pomočnico v vseh težavah, posebno pa še pri otroških boleznih.

Res da je marsikatero uro težko občutila križajoča se valovanja svojega značaja, vendar se je prav zato tem krčeviteje oklepala privzgojene in po njej sami okrepljene oblike življenja, ki ji je bilo edino, vsaj dozdevno oporišče, kajti doživela je trenutke, ko so se je polastili strahotni (čeprav zares samo »trenutni«) občutki, da se ji zdaj — zdaj zmajejo tla pod nogami in jo preseneti neko blazno spoznanje, po katerem ji bo vse dosedanje življenje spremenjeno. In vprav iz te obupne skrbi, da se ne bi nič spremenilo, je iz dna duše sovražila vsako uporništvu. In njen sin, ki ga skuša vsega osvojiti s svojim vplivom, se hoče upirati redu? Zdajci se je ozrla po sinu, ki se ji je bil umaknil v kot. Tu je zdaj kobacal po vseh štirih in ril za zaboj, očividno stikajoč za mravljami. Poklicala ga je. Ni se takoj zavedel. Nato pa se je še napol ležeč okrenil k njej in ves blažen vzklikal: «Mami... mami... vid... vid... mlou... mlou...» kažoč temo.

Izraz na obrazu mu je razodeval toliko radost, da je osupnila. To ni bil izraz zmagovalca, ki je utešil svojo neupogljivost, kakor je pričakovala, temveč je bil odsvit neizrekljivo čiste radosti, kakršno doživlja samo tisti, ki ga ne muči nobena vez. Oči so klicale, ličeca so se polno smehljala in usta so bila na pol odprta, kakor da vsak trenutek izpovedo neko nad vse veselo vest. Za ta izraz je gospa Milena otroka prav skrivoma pozavidala. Zapeklo jo je v dnu srca in obšlo jo je živo spoznanje kakor še nikoli doslej: ta otrok je srečen... bolj srečen od mene. Toda misel, ki je spremljala to spoznanje je bila dokaj neobičajna. Tikala se je nje same in baš to jo je vznemirilo: glej, moj sin je srečen, srečen, ker je prestopil mejo, ki sem mu jo občrtala. Onkraj te meje je našel vzradoščenje.

Onkraj meje... To spoznanje je izzvalo v njej isto redko, strašno občutje, da se ji zdaj-zdaj utegnejo spodnesti tla pod nogami. In da bi se rešila, je stopila k svojemu sinu. Pobožala ga je in poljubila in čisto je pozabila, da bi »kaznjenca« ne smela ljubkovati. — Zunaj so se začuli koraki.

KNJIŽEVNA POROČILA

Anton Novačan: Celjska kronika. Dramatski mozaik v treh dejanjih. Prvi del. Herman Celjski. Drama v 5 dejanjih. Tiskovna zadruga. 1928. 111 str.

Snovanje celjskih grofov predstavlja v zgodovini slovenske zemlje edini primer dejanske volje, ustvariti na slovanskem jugu samostojno državo, kakršno je pred desetimi leti ustvarila usoda ali volja narodov, — za Novačana hkratu edini primer, ki dokazuje enakovrednost slovenskega naroda... Ta ugotovitev je bila izhodišče vsega dela ter je bila odločilna pri izboru snovi. Na oblikovanje samo pa to nacionalno čuvstvo ni imelo pomembnejšega vpliva, razen kolikor je povzročilo nekaj anahronizmov ter potvorb zgodovinskih intimnosti in kolikor je ustvarilo nad celim delom rahlo svečano in praznično atmosfero stopnjevanje narodne zavesti. Za dramatsko oblikovanje je izbrana snov z usodo nesrečno lepe Veronike izredno ugodna. To nekoliko paradoksnost dokazujejo številni, večinoma ponesrečeni poizkusi, ustvariti iz te tvarine dramo, še bolj pa dramatsko uspela *«Agnes Bernauer»* Fr. Hebbela, ki izrablja zgodovinsko popolnoma podobno zgodbo lepe Augsburgske, obsojene in usmrčene sedem let za Veroniko radi ljubezenske zveze z Wittelsbachovcem Albrechtom.

Narodnostno čuvstvo in zahteva notranjih dramatskih zakonitosti sta bila glavna upora, ki ju je imela stvarniška volja v pričujočem delu premagati. Nacionalno zavzetost je Novačan, kakor že rečeno, zatrl skoro popolnoma. Bodisi značaji, bodisi zgodovinski dogodki so gledani in uprizarjani v tem zmislu svobodno in ne pomenijo nikake nacionalne apoteoze. Dogodki so prilagojeni večinoma zgodovinski istinitosti, nastopajoče osebe pa so doživljene in opazovane zgolj s stališča človečnosti in vnanje zgodovinske možnosti ali verjetnosti; a le vnanje. Kajti notranje je Novačan kot razborita osebnost svojega časa zavzet in oblikovan po problematiki današnjega dne ter v zgodovini le bolj išče priložnosti, dati izraza sodobnosti kakor pa preteklosti sami. Predvsem pa je umetnik in doživlja življenja radi njih svojstvenosti, ne pa radi narodnostne ali katerekoli ideologije.

V tem duhu je ustvaril, oziroma predstavil celo enajstorico značajev, ki tvorijo osrčje te drame. Živo in jasno zakonsko dvojico Hermana mlajšega in Blaženo. On dober, nekoliko neznamen, ohlapen, s smrtnimi slutnjami v srcu; ona grabežljiva in trda Bavarka, ki se peha za nasledstvo, a je preveč preprosta in groba v svojem stremljenju, da bi ga mogla prikriti pred Hermanovim pogledom. Po živosti ju, če le mogoče, še prekaša pater Melhior, ta zavistni, babjeverni in za korist na vsako uslugo pripravljeni, malenkostno sebični gosposki sluga. Figura, predstavljena z bogatim in svežim humorjem, ki mu pri nas ni kmalu najti podobnega. Dalje Herič, edina osebnost te drame, v kateri živi krščanski etos. Narisan je s tremi potezami, rahlo, a vendar prepričevalno. Dalje čudovito plastični in krepko risani Jošt Soteški. Vitez, kruti sovražnik žensk in ganljivo vdani služabnik svojega velikega gospoda, katerega šele po najstrašnejši uslugi prvič in poslednjič nekoliko nepripravljeno izda s prostovoljnim odhodom v nič.

Poleg teh uspelih oseb nam nekoliko šablonsko in ne povsem svobodno predstavlja Juda Arona, o katerem bom govoril kasneje, nadalje poznejšega papeža Enejo Silvija v razmerju do kraljice Barbare in Veronike Deseniške. Njegov lik ni ne povsem dosleden ne življensko prepričevalen. Podobni sta mu glede tega obe ženski. Barbara, ki vse do konca ni *«kraljevska Mesalina»*

in katere strahotna maščevalnost ob koncu izbruhne skoro čisto nepripravljeno, ter Veronika, ki se sicer v vseh nastopih razodeva dosledno in zmiselno, a je v bistvu vendar le sestavljena, ne ustvarjena. In prav tako je v bistvu samo nakazan Friderik, ki je v velikem prepiru z očetom preveč načelno uporen. Njegove besede so preveč samo besede brez dejanskega ozadja, zato ta prizor ni boj dveh vladarskih osebnosti, ki sta različno politično opredeljeni, pa tudi ne prav boj strasti zoper razum. Še najbolj v skladu z morilcem Jelisave je tedaj, ko se ob Hermanovem našepetavanju v njem zbudi Fridericus rex in sladostrastnik, dasi tudi ta moment nima prave življenske resničnosti. Vse navedene osebnosti so pri različni umetniški intenziteti nekako brezčasne, kakor je pač povprečnost vselej brezčasna in v vseh časih enaka. Duh časa se osredotočuje le v značajih velikih osebnosti. Tako se je duh naše, ne celjanske, sodobnosti zbral v osrednji postavi drame, v Hermanu. V njem je Novačan ustvaril poučljiv primerek človečnosti, ki od Goetheja preko Nietzscheja zaposluje evropsko miselnost in ki ravno dandanes v tolikih primerih vznemirja celotno evropsko življenje. V mislih imam človečnost, ki jo Goethe imenuje demonično in ki jo ob koncu četrtega dela svoje avtobiografije opiše takole: «To niso vedno najboljši ljudje, ne po duhu ne po talentih in redko so dobrega srca; toda neka ogromna moč izhaja iz njih in neverjetno oblast imajo nad vsemi bitji, da, celo nad elementi in kdo more povedati, kako daleč lahko seže tak vpliv. Vse združene npravne moči ne opravijo nič zoper nje; zaman jih skuša svetlejši del človeštva osumiti kot zaslepljence ali sleparje, množice gredo za njimi. Redko ali nikoli se ne sreča ob istem času več podobnih in z ničemer jih ni mogoče premagati, razen z vesoljstvom samim, s katerim započenjajo boj; in iz podobnih opazovanj je najbrž nastal oni čudni, toda ogromni izrek: Nemo contra deum nisi deus ipse.» Novačanov Herman je mogočna vladarska narava. Poleg te veličine ima njegov značaj tudi dovolj nelep in mračnih značilnosti. Umorjeni in zazidani sin grbavec, nasladno prisluškovanje kričanju jetnikov, krvoskrunska pohota do Veronike, neizbirčna dialektika v pogovoru s sinom in apeliranje na najtemnejše nagone krvi, kovarna in smrtonosna spletkarja zoper Veroniko, mirni pristanek k njenemu umoru: «storjeno ne bom grajal» in končno njegov zofizem ali kaj je: «Kdor vlada, je v borbi s kaosom in v borbi s kaosom ni vesti. Bog je na strani svetlih.» Toda pri tem ima ta človek ogromno oblast in moč nad ljudmi in neomejen pregled v človeških stvareh ter neomajno jasno misel. Kakor uči Friderika v ljubezni, odreči se edini ženi in biti vsem mož in gospod, tako je sam izven vsega in je vsemu gospod, celo najsvetejšim človeškim stvarim. Cerkev in vera sta mu vladarski orodji, človečnost in vest obvezni le za neznatne in temne; pri vladanju, v boju s kaosom ni vesti. Herman jo pozna le v trenutkih slabosti, v urah malodušja in zlih prividov. Omahljivi moralni človek v njem se včasih prestraši omotičnih višin. Toda to so le trenutki. Sicer ima Herman svoj poseben etos. Friderik se mu postavlja po robu tudi v imenu človekoljubnosti in pravičnosti. In stari zofist ali modrec ga zavrne: «Vem, da ti uhajajo pogledi tja na drugo stran, v svet brez dolžnosti, kjer se razpase naš najskrivnejši jaz po mili volji. Jaz pa sem tam, kjer kujejo iz mračnih sil postave reda...» Torej nekje, kjer ne veljata ne človekoljubnost ne pravičnost, marveč zakon, po katerem se kujejo iz mračnih sil postave reda. Izvrstne in imenitne besede! Red je zakon sveta, je tisto, kar pretvarja kaos v življenje. Red je luč sveta. Herman stoji tam, kjer se iz mračnih sil ustvarja luč sveta. Skrivnostne besede, toda v njih je njegov poklic in njegova usoda.

Razodela sta se mu morda v pobožnem bogoskrunstvu ali v bogokletni molitvi, ki jo je molil ne dolgo pred tem pogovorom s sinom: «Fiat voluntas tua? Tvoja volja? A kje sem jaz? Kaj more biti tvoja volja druga nego moja? ... Fiat voluntas tua? Ne dam, ne dovolim, da bi nadležna vest skalila mojo jasno misel. Fiat voluntas mea!» Kaj more biti tvoja volja druga nego moja? Kakšne so te besede: bogokletne ali strahotno svete? In kdo je po vsem tem Herman sam, ta okrutni in pohotni starec, ta zanikovalec vesti, ki govori o svojem svetu kakor o svetu dolžnosti in svetu, kjer se dogaja čudo skrivnostnega prehajanja teme v luč. Kaj je Herman: nestvor ali človek, ki ima na čelu roko božjo, kako pravi poslanec kralja Tvrčka? Kaj je, upornik zoper Boga ali Njegova roka, Njegovo orodje, Njegova volja? Strašna misel in drzen pogled v temo stikov usodnega in človeškega. Morda je le na videz, morda celo včasih za samega sebe upornik in zopernik, v resnici pa je morda res le Njegovo orodje, ki lahko včasih zoper vso človečnost izvršuje voljo usode in pretvarja mračne sile v postave reda. Morda je človek, na kakršnih je bila opažena in spoznana resnica, ki je skrita v ogromnem izreku: «Nemo contra deum nisi deus ipse».

Ta človečnost, ki je tukaj v svoji problematiki le bežno očitana, je v drami živa, se izraža prepričano in prepričevalno in je v vsej svoji zagonetnosti resnična. Kazi jo sicer nekaj mest, zlasti takih, kjer se Herman v kaki razdraženosti razkriva pred drugimi, mesto da bi se obvladal in reagiral skrito, a nič manj intenzivno. Bolj nego take podrobnosti pa razodeva to velikopotezno zamišljeno osebnost kakovost dela kot drame, v kateri se Herman prav za prav ne gane z mesta in se ne more izživeti ne navznoter ne na ven. Notranje je od početka do konca enak in nepremičen. Pa tudi sklepne njegove besede: «V tem velikem prepiru z usodo smo ohranili jasno misel» — ne odgovarjajo resnici. Kajti tu ni bilo velikega prepira, zlasti ne takšnega, da bi se Hermanova osebnost, ki radi tega razganja meje v delu uprizorjenega življenja, razmahnila in doživela če že ne odločilnega pretresljanja, pa vsaj napon vseh svojih sil. Ostala je mrtvo morje, veletok brez padca. Vzroka temu važnemu nedostatku je iskati v naravi konflikta, na katerega je Novčan zgradil svoje delo, in pa v dejanju ter njegovih značilnostih, skratka v *dramatskem oblikovanju*.

V «Hermanu» nakazani, a ne izvedeni konflikt je hkratu notranji in zunanji. V notranjosti osrednje osebnosti si vsaj začasno stojita nasproti vladar in človek, demonski in moralni človek, v življenju pa njegov vladarski zamiselek in nevarnost, ki preti njegovim smotrom radi ljubezni sina Friderika do Veronike. Dramski konflikt je boj človeških sil. Čim bolj intenzivna in napeta je borba, tem bolj je dramatsko učinkovita. Napetost in intenzivnost pa je tem večja, čim bolj so si boreče se moči enake in čim bolj ogrožajo druga drugo. V vnanjem konfliktu «Hermana», ki se razpleta v vseh petih dejanjih in ki je radi tega očitnejši in važnejši, so sile razdeljene v dva popolnoma neenaka tabora: na eni strani vsemogočni Herman, ki mu v odločilnih trenutkih služi jud Aron in ki se mu pridruži še kraljica Barbara, dočim stojita na drugi strani jetnik Friderik, ki je res da prvorojenec, in pa zavedena ter vnaprej izdana Veronika. Spričo te razdelitve se prav za prav komaj more govoriti o boju, tem manj seveda o intenzivnosti in napetosti. Vendar ima potek dogodkov navidezno dve vroči mesti. To je Friderikovo omahovanje med Hermanovimi vabami in Veroniko ter epilog sodbe pred Hermanom. Prvi primer vzbuja bolj zanimanje za Friderikov značaj in Hermanovo sugestivno moč kot pa bojazen glede izida tega boja, ki nam je vnaprej jasen

in nedvomen. Jasnost pa imamo še v večji meri v drugem primeru, ker poznamo Veronikino krivdo in se lahko kljub razumljivosti takega ravnanja nekoliko čudimo Hermanu, da potrebuje za njeno obsodbo čarovniških pretvez, ko ima na razpolago zanesljivo učinkovito obdolžitev radi poizkušene umora.

Edino resnično napetost predstavlja omenjeni drobec konflikta v Hermanu samem. Ta notranja napetost je nevarnejša, ker grozi zlomiti Hermanovo moč; toda je samo trenutna in se še tedaj pojavi popolnoma neodvisno, slučajno, brez zveze z vnanjim konfliktom, to se pravi, prav nič ne radi Hermanove udeležnosti v grozni usodi Veronike. Delo je tedaj brez enotnega in osrednjega konflikta. Zato nima kvalitet drame, kakor Novačan svoje delo imenuje, marveč predstavlja dramatsko zgodbo z zgodovinskim ozadjem — dramatsko kroniko v ožjem zmislu te besede.

V delih te vrste se dá mesto o konfliktu govoriti le še o dejanju in njegovih značilnostih, vrlinah in nedostatih. Osrednje dejanje je, kakor že povedano, boj med vladarjevo jasno mislijo in usodo, ki ji stavi ovire v zadevi Friderika in Veronike. Tega glavnega pramena se ovija več stranskih, med katerimi je najpomembnejše razmerje med kaplanom Enejo Silvijem in Barbaro, kajti to se končno izlije v poglavitni tok in postane radi Barbarine ljubosumnosti celo sodoločilno. Druga vzporedna življenja so v prvi polovici drame usoda Hermana mlajšega, ki je samo ilustrativna, v drugi polovici pa Heričeva zgodba in Joštova smrt; zlasti ta poslednja je intenzivno združena z glavnim dogodkom. Kljub temu, da se osrednje dejanje le počasi in sunkoma pomika naprej, je pozornica vedno polna slikovitega življenja. Zastoj v glavnem dejanju je navadno spretno prikrit z živahnostjo v postranskih tokovih in tako je drama tudi brez pravega konflikta dovolj zanimiva, dasi zanimivost često zmanjšuje nekoliko nespretna tehnika, ki bodočnost neprestano razodeva, mesto da bi jo samo omogočala.

Dotakniti se je tudi vprašanja logičnosti dejanja. V borbi za to kvaliteto se zdi, da je pri Novačanu precej odločalo njegovo razmerje do zgodovine. Kakor je bilo omenjeno že v uvodu, je zakrivil osnovni narodnostni odnos do snovi potvarjanje in krivo tolmačenje zgodovinskih intimnosti. Zato je povsem razumljivo, da delo nima neke kakovosti, ki je dragocenost podobnih zgodovinskih del, — nima duha časa. To pomanjkljivost je skušal avtor nadomestiti z dvema prijemoma, ki sta oba odločilno vplivala na logičnost dejanja. Prvi je vnanja zgodovinska vernost, drugi pa nekaka zgodovinsko-filozofska misel, ki jo je dejansko vpletel v potek dejanja. Stremljenje po zgodovinski vernosti dogodkov se ni dalo povsem združiti z zamišljenimi značaji, kar je postalo posebno kočljivo pri sklepanju računov z Veroniko, ki je bila po zgodovinskih virih utopljena v kadi. Samovoljno in nezakonito ubijati nekoga, ki ga lahko po postavah obsodiš in usmrtiš, je nerazumljivo početje in se zlasti slabo zлага s Hermanovo državniško modrostjo in njegovo skrbjo za dober glas rodbine. To še tem bolj, ker je, kakor že povedano, maščevalnost kraljice Barbare popolnoma nepripravljena. Razumljivo je sicer, da mogotec Hermanove vrste ne daje rad tujim vpogleda v svoje osebno in rodbinsko življenje. Toda, ko je ta osebna ovira v prizoru po obsodbi odstranjena, je samovoljna usmrtitev slabo razumljiva. Tak je vpliv stremljenja po zgodovinski resničnosti.

Vpliv drugega prijema, zgodovinsko-filozofske misli, je še težji. V dejanje zamotani jud Aron predstavlja eno izmed obeh moči, ki po avtorjevem pričanju odločata zgodovino evropskega človeštva, — judovstvo. Druga teh moči je cerkev. Novačanova misel je izražena v tehle Aronovih besedah:

«Rim in Jeruzalem!... Ti in jaz sva si razdelila svet. Kdor je proti tebi in ni z menoj, mu ni obstanka... Kdor pa se hoče meriti z menoj in se ne naslanja na tebe, mu tudi ni obstanka.» Bolj nego resničnost te misli, ki je, mimogrede rečeno, dovolj problematična, je važen vpliv, ki ga ima na delo. Že to, da mora jud za trenutek stopiti iz vloge, da lahko pove — ne svoje, marveč avtorjeve misli, je dovolj značilno. Sploh pa je pri odrskem umotvoru, ki daje vsak trenutek popoln vpogled v gibalne sile celotnega organizma, možno samo eno: ali ravna Herman samostojno, in je žid, ki meni, da mu plete usodo, smešen, ali pa je usoda res v židovih rokah in je Herman njegova igrača. Drugo je po vsem, kar vidimo in vemo, nemogoče, zato je resnično in možno samo prvo.

O tem nas preveri pregled Aronovih najvažnejših dejanj, ki vplivajo na potek stvari. Njegov namen je, škodovati Celjskim. Zato skuša ali povečati razpor med očetom in sinom ali pa vsaj omadeževati celjsko ime. S tem, da zavede Veroniko k poizkusu, zastrupiti Hermana, pa obe svoji nameri oškoduje, če ne popolnoma pokvari. Zakaj čim bolj po nedolžnem bi Veronika poginila, tem hujše bi bilo sovraštvo med očetom in sinom in tem bolj črna madež na celjskem imenu. Obsodbo Veronike radi čarovništva skuša onemogočiti in jo tudi onemogoči. S tem prav za prav tira Hermana še bolj k zakoniti obožbi radi poizkušene umora. In to ravnanje naj bi bilo vidni izraz usodne, nevidno snujoče zgodovinske moči? Zamislek z Jeruzalemom je slab in kvaren. Vsaj v tej drami. Kajti, če naj ima Aronovo ravnanje kak zmisel, mora ravnati nezmiselno in svoji naravi nasprotno Herman, kar na žalost tudi stori brez utemeljitve. Ob zaključku prvega dela trilogije vidimo juda sklepati zavezo z Rimom ali vsaj z Enejo Silvijem. Bojim se, da iz te zveze tudi poslej ne bo nastalo nič dobrega, kakor ni doslej.

V skladnosti med značaji in njih usodo, med njih notranjostjo in dogodki imajo svoj izvor razpoloženja, ki, kakor harmonija melodijo, spremljajo potek dejanja in meno situacij. Po vsem povedanem bo, mislim, razumljiva trditev, da v tem delu, v katerem sta človeški in življenski element čisto v nesoglasju in v katerem sta si zmisel človečnosti in zmisel dogodkov marsikdaj v opreki, ne more biti razpoloženska linija pristna, nepretrgana in živo barvita. Slabotna zgradba konflikta in pomanjkljiva logika dejanja ne dasta, da bi se razvilo v opazovalcu tega življenja kako izrazito čustvo bojazni ali sočutja. Mesto teh dveh doživljamo slavnostno in svečano razpoloženje ob teh bujnih, mestoma tudi prebujnih prizorih in čutimo polnokrvnost tega življenja, ne da bi okusili njega grozotnosti. Vendar je kljub vsem nedostatkem predstavljeno življenje le pristno ter ima redkokdaj blede barvo plitvine in literarnosti. Tako pa je Hermanovo vpraševanje po sinu v devetem prizoru prvega dejanja, Veronikina pravljica ali pesem v tretjem dejanju, kakor tudi njen govor pred Hermanom v četrtem dejanju in njene slutnje pred koncem. Tu bi bilo končno tudi mesto spregovoriti o Novačanovih dramsko-odrskih prijemih, o načinu, kako postavlja dogodke in dejanje na pozornico in jih spravlja v tek. Toda o tem zgolj tehničnem problemu naj zadostuje le ugotovitev, da se skoro v vsem drži preizkušenih metod in da oder čisto preobtežuje z efekti.

Novačanova stvarniška moč, tista, ki ustvarja življenje, je po rezultatih tega dela nedvomna. Herman mlajši, Blažena, Melhior, Herič, Jošt, zlasti pa stari Herman so žive človečnosti, ki jih je mogla ustvariti samo krepka umetniška potencia. Boj te dionizijske moči z narodnim čustvom, ki jo je razgibalo, in s snovjo, ki jo je bilo treba oblikovati po zakonu dramatike, je dal

nastati umotvoru, ki kaže gradbene nedostatke. Ti so nastali deloma radi vezanosti napram vnanjim podatkom zgodovine, deloma pa radi slabotnejše organizatorske moči. Avtorjeva umetniška potencia očituje krepko vitaliteto, polnokrvnost in sočnost. Ima humor ter plodno domiselnost, ki marsikateremu bežnemu trenutku utisne pečat večnosti. Kar ima delo nedostatkov v področju tvornosti, ki se omejuje zgolj na dajanje življenja, izvirajo iz neintenzitete doživljanja, nikdar pa niso posledica bolezni. Novačan je prvobiten, zato marsikdaj grob in okoren, toda zdrav. Sposoben je, ustvarjati življenja, ni pa pokazal v pričujočem delu apolinske sposobnosti, urediti jih v svet s takimi zakoni, da bi ta življenja ne bila v nevarnosti drugo pred drugim. Važna in velika dragocenost je tudi njegov jezik. Danes se vrši na slovenščini veliko delo poplemenjevanja, brušenja in obnavljanja. Mnogi besedni delavci opravljajo ta posel s slovarskimi in dialektičnimi izkopaninami in novostmi, kar je malo ploden posel. Novačan je dal s «Hermanom» primer jezikovno svežega dela, ki je postavljeno na pravi temelj žive in sočne tvornosti.

Po centralni človečnosti je «Herman», dasi stoji v drugi literarni vrsti, nekako nadaljevanje Cankarjevega «Kralja na Betajnovi». Kar je Cankar navedel in sproti napol zanikal, je Novačan v «Hermanu» izrekel. Ni pa še znal zaplesti demonskega izbranca v resnično dramo, ki bi ga pokazala v njegovi pravi vlogi, v vlogi sile, ki pretresa svetove in zemlje, pod katerih ruševinami najde sama svoje poslednje mesto.

Josip Vidmar.

Dr. Janez Mencinger: Izbrani spisi. Izdala «Slovenska Matica». Uredil dr. Jos. Tominšek. V. zvezek: *Moja hoja na Triglav*. V Ljubljani 1928. XXXVIII + 186 str.

Kadar slišim Mencingerjevo ime, mi zablesti pred očmi trorogata zvezda z napismi: Abaddon, Cmokavzar in Ušperna, Moja hoja na Triglav. Poslednje delce smo pravkar dobili v petem in zaključnem snopiču njegovih izbranih spisov. Preudarna gospodinja — Slovenska Matica — je prihranila najokusnejšo poslastico za na konec.

S takim ali še večjim zanimanjem ko pred 25 leti sem vnovič prečital ta potopisni roman, ki je morebiti po svojem ustroju sicer starokopiten, a po svojem notranjem ravnesju brezčasno usojen. Samo prehitro se izteče. Pa kaj si hočeš? Mu vsaj prof. Böhm ne bo mogel oponesti: «Je dicker das Buch, desto dümmmer der Verfasser.»

Po šegavi jezikoslovni razpravi, po prikupnem hojepisu, po modrih razmotrivanjih razne bire in baže se vrste zabavne anekdote, pretkane z globokimi domislicami, n. pr. «Čim ožje je človeku dušno obzorje, tem širja mu je osebna razdražljivost». Tedaj pa tedaj začutiš, kakor da je ta ali oni odlomek nastal vprav za današnjih dni, primerjaj ekskurz o strankarstvu (9) ali pa o karbonarjih-fašistih (126). Duhoviti utrinki se kar iskré nalik kresnicam ob poletnem večeru, n. pr. «Mnogo otrok je neprevidnih že v izbi svojih očetov, kaj šele v izbi dedov, katerih imamo vsak po dva» (159), ali: «Pisana senožet je kravam to, kar pisana mati deci: sama mačeha» (52).

Dr. Tominšek je napolnil 34 strani uvoda in 9 strani pojasnil. Navajanje vsebine se bo komu zdelo nepotrebno, pa je bržkone namenjeno kot repetitorij slovenistom srednjih šol, kjer se utegne ta Mencingerjev «pognezdič» uvesti za skupno štivo, najsi so trije izvlečki doslej že ponatisnjeni v Westrovih čitankah. S tega zrelišča je odobravati, če je izdajatelj skušal «čitljivost olajšati v prvi vrsti s tiskovnimi pripomočki, v potrebi pa tudi s kako posredovalno besedo in z oprezno prestilizacijo». V prvi izdaji (1897) je baj

mrgolelo tiskovnih pogreškov. A čemu puščati v ponatisku nestvore: mekeč (50), prikimajoč (104), da ne omenjam nadaljnjih pravopisnih pikolovščin! Nekatero gredo mogoče na rovaš še vedno nedostatni korekturi, ako že niso balhornizacije kot P-jev kebelj v Jurčičevem «Sosedovem sinu». V Mencingerjevem besedilu se pravilno sklanja: na vrh Senožeti (24), pobijalec Urše Plutove pa nápak po a-jevskih primerih: preko Senožet. Breznik in Koštiál bi v Predgovoru ter Opombah še zmerom uspešno paberkovala, enako bi imel kaj piliti tudi živosluihi stilist, osobito str. VI.

V stvarnem oziru gre priznanje prizadevnemu urejevalcu, da je nabral dokaj koristnega gradiva za zgodovino pričujoče publikacije. Mene neveščaka je predvsem privlačil II. oddelek, govoreč o neodločnem stališču svoječasne kritike pred tem umotvorčkom... Mimogrede: ako so neki poročevalci zavračali posamezne lokalizme, pritegnem rajši vrlemu Gorenjcu, ki jih je rabil nalašč, hoteč jih rešiti pozabljenja; slične drobnjave so često sorodstvene vezi, ki nas vodijo po širnem slovanskem svetu, v češko, poljsko, sibirsko itd. pokrajino. Nadalje razpravlja urednik o verjetnem vzoru za «Hojo» Dickensovih *The Pickwick Papers*. V IV. oddelku teče pomenek o notranjih nagibih za spis. Eden tehtnejših je bil odpor proti nastopajočemu naturalizmu. Izkušeni modrijan in skrbni oče naroda je hotel svariti stare in mlade prekucuhe, češ, naj ne rušijo trdnih osnov naše duševnosti. «Mrzelo mu je ugibanje o bistvu in namenu lepote, o katerem se je v tedanjih literarnih sporih razpravljalo... Kdor lepoto znanstveno sestavi ali razreši, ta jo pokoplje.» V zaključnem sestavku je orisan značaj spisa. Omenjajo se daljni sorodniki «Moje hoje» kot Levstikovo «Potovanje», Erjavčev «Pot iz Ljubljane v Šiško» ter poleg še nekaterih zgledov iz domače književnosti tudi Sterneov roman «*Tristram Shandy*». Ali navzlic vsem paralelam imamo pred seboj izrazit plod avtorjeve osebnosti, njegovega čuvstvovanja in umstvovanja. In — si componere licet — nehote se mi vriva v spomin bohinjki samouk tesar, ki se je smel pobahati: «Tale svinjak sem naredil iz svoje glave, pa jo še imam».

A. D.

Slovenska religiozna lirika. Izbral in uredil France Vodnik. Izdal in založil konzorcij «Križa». 1928. 79 str.

Mnogoteri znaki sodobnega kulturnega življenja kažejo, da se obrača pozornost našega stoletja od snovnosti k duhovnosti. Eden izmed teh znakov je tudi oživiljanje religioznosti v vseh njenih oblikah in izrazih. Pričujoča knjižica je znamenje, da se podobni procesi vrše tudi pri nas. Mladi katoliški rod, v katerem se vrši nekaj prerod katoliške religioznosti po vzgledu podobnih pojavov med drugimi narodi, obuja s to publikacijo v naši javnosti zavest o religioznem življenju, kolikor je našlo izraza v slovenski liriki.

Glede vidikov, ki so bili merodajni pri izbiri, pravi sestavljalec antologije Fr. Vodnik v zaključnih besedah, da je zbral v nji «le one pesmi, ki so umetniško neoporečne estetske vrednosti, obenem pa izraz osebne religiozne usmerjenosti». Pri urejanju in razvrščanju pesmi v knjigi pa pravi, da se je ognil «nvanjemu videzu historizma» in da je skušal «priti do transcendence vrednot», radi česar da «se je odločil za nečasoven in brezoseben red».

Ti dve poslednji nekoliko nejasni izjavi je treba umeti tako, da pesmi niso razvrščene ne po časovni zaporednosti ne po avtorstvu, marveč v nekem redu, ki se ne ozira na ti dve kategoriji. Kolikor se mi je posrečilo uganiti misel tega reda, je knjiga komponirana kot vrsta religioznih izjav, ki se pričenjajo s pozivom k religioznosti, se vsebinsko stopnjujejo in poglobljajo ter se končajo z alelujo: Hosjana, Jezus je med nami! Ker je knjiga bolj na-

menjena življenju nego literarnemu študiju, je taka ureditev kljub tehtnim pomislekom le dopustna.

Toda v Vodniku je bila ne toliko zgodovinska volja, kolikor želja pokreta, kateremu pripada, dokazati si tradicijo v slovenskem pesništvu, — kljub zavračanju historizma, dovolj močna; zato je stremel po tem, da bi bilo v knjigi zastopanih čim več naših pomembnejših lirikov. To ga je zavedlo v kompromis, ki je v knjigi očiten in ki je prikrit v njegovi previdni opredelitvi vsebine: pesmi, ki so »izraz osebne religiozne usmerjenosti«. Ta »religiozna usmerjenost« je ohlapen pojem. V antologijo religiozne lirike spadajo samo pesmi, ki so pred vsem in po svoji poglobitvi vsebini religiozne, to se pravi, pred vsem izpovedi religioznih čustev ali doživljanj, nikakor pa ne pesmi, ki izražajo morda šele poleg drugega tudi »religiozno usmerjenost« svojih avtorjev.

Temu tihemu kompromisu je pripisati, da so v antologijo sprejete stvari, kakor na primer odlomek iz »Krsta pri Savici«. Kot odlomek iz epa in kot izraz ustvarjene osebe nima neposredne lirske intimnosti. Nadalje Fr. Bevka »Zapuščena«, ki ji glavna čustvena vsebina ni religioznost, marveč bojazan in bolečina nosnega, prevaranega dekleta, ki je naivno religiozno. Podobna stvar je z Gradnikovim odlomkom iz cikla in z župančičevo »Spokorno pesmijo«. Obe sta v bistvu erotični, religioznost je sekundarna. Tudi Gregorčičev »Človeka nikar« je v bistvu samo pesem osebne bolečine in osebne pesimizma in šele v drugi vrsti tudi pesem religioznega človeka. V obeh Jarčevih je religioznost samo dekorativna. Kettejev cikel in Kosovelov »Bog« sta dokaj neurejeni in čustveno nepomembni razmišljanji in ostajata popolnoma izven religioznosti, dasi obravnavata predmet, ki pripada sferi religioznega. V tem zmislu jima je sorodna Fr. Albrehta »Na zadnjem pragu«, ki je mogoče poslednja spoznavna stopnja pred religioznim čustvom, ni pa še religioznost sama.

Če tako črtamo prispevke do malega vseh naših odličnejših lirikov, dobro tretjino knjige, nam ostanejo sama neznatnejša imena in pesmi resnično religiozne vsebine. Religioznost teh se giblje v raznih ploskvah. Kot prvo bi imenoval naivno-kolektivno, ki predstavlja verski svet, kakršnega je ustvarila naivna domišljija vernega ljudstva. Sem je šteti poleg Bevkove »Rože Marije« vse anonimne razen »Božjega rojstva«. To poezijo odlikujeta pristnost in prisrčnost; estetska vrednost teh pesmi je nemajhna. Drugo ravnilo bi lahko imenoval cerkveno-kolektivno. To je religioznost, ki popolnoma odgovarja nekoliko plehkemu in sladkobnemu duhu mašnih bukvic in pridig povprečnega nivoja. Izražajo jo pesmi m. Elizabete, J. Okorna, vnanje nekoliko odličnejšega, a notranje ne povsem snažnega S. Sardenka in anonim »Božje rojstvo«. Religioznost te vrste in njena poezija sta banalni in če izvzamem anonim — nepomembni. Anonim pa je nastal v času, ko je bila cerkvena kolektivnost še živa in tvorna, kar danes ni več. Tretja ravnila je ravnila osebne religioznosti, to se pravi religioznosti, ki si jo finejše individualnosti ustvarjajo samostojno.

Vsebinsko najpomembnejša je ta tretja, osebno religiozna skupina, radi katere je antologija sploh nastala. Starejši pesniki so prispevali vanjo komaj četrtno pesmi. Medved je zastopan s sonetom »Molitev«, ki ga pričenjata dve klasični in polni štirivrstični kitici in zaključujeta dve šibki zgolj intelektualni terci. Preprosta in malo pesniška, še manj pa ekstatična je »Ekstaza« J. Erjavca. Lovrenčičev »Poldan« si po duhu oporeka ter je notranje neresničen. Majcnova »Hosjana, Jezus je med nami!« je nepomembna in popolnoma nepre-

pričevalna. Pač pa sta prepričevalni in barviti zadnji dve tercini Kosovelovega v početku šibkega «Psalma», da omenim tu tudi njega, ki sicer spada v mladi rod, a je stal izven mladokatoliških vrst.

Vse ostalo je delo mladih katolikov. Njih religioznost ima navzlic temu, da je svobodnejša, večinoma še zelo tesne stike z dogmatičnim katolicizmom in nikjer končno ne prebije njegovega okvira, dasi je morda miselnosti starejšega katoliškega sveta tuja. Izživlja se v razmišljanjih in emocijah, ki spremljajo obrate religioznega čustvovanja. Njene kakovosti se ne nameravam dotikati, razen kolikor neposredno zadeva njih poezijo. V splošnem ta religioznost ni bolj topla nego religioznost cerkveno-kolektivnih pevcev. Oživlja jo pa neka strastnost, ki pa ni morebiti strastna vera, ali strasten odnos do božanstva, marveč bolj strastna želja po veri in po notranjem stiku. Glede vpliva njih čustva na njih poezijo pa je eno gotovo: njih čustvovanje in doživljanje je na vsak način tako, da ga v svoji poeziji ne znajo ali ne morejo prenašati na druge. Je sicer lahko iskreno in pristno, nikakor pa ni iskrena in prepričevalna njih poezija, ki je v najboljših primerih morda z miselnostjo opisovanje doživljanja, nikakor pa ne neposredno iz notranje svobode izhajajoče posredovanje lastnega življenja. Tej poeziji manjka vsake živosti in s tem umetniške vrednosti, dasi je pisana večinoma skrbno in zbrano. Toda to je zbranost opazujočega intelekta, ne pa zbranost svobodno doživljajočih impulzov.

Te značilnosti so najbolj očitne pri B. Vodušku in T. Debeljaku, ki v zmislu za prvim zaostaja. Razločno jih je pa čutiti tudi pri Fr. Vodniku, ki se z objavljenimi tremi pesmimi predstavlja kot najbolj razgiban iskalec med tovariši. Vse tri, zlasti pa «Borivec z Bogom», vsebujejo v skrbni obliki mnogo zmiselnega in morda celo globokega, toda vse tri so samo pozorno popisovanje duševnih emocij, ki reproducira njih pomen in zmisel, ne pa njihovega življenja. Najslabotnejša med njimi je «Sveta maša» s svojim sladkobnim in nemočnim zaključkom. Nekoliko manj trda in suha sta V. Vodušek in zlasti A. Vodnik. Toda delo poslednjega se drobi v neštevilne blede vizije, ki jih veže rahel, včasih komaj zaznaven zmisel. Njegova religioznost vsebuje nekaj erotično mehkega, vzdihujočega in malo — malo manj kot solzavega. Edina njegova vsaj deloma sprejemljiva celota je «Ave Marija», toda tudi ta je razblinjena in spada v poglavje «religioznega esteticizma». Največ resničnega življenja je v pesmih J. Pogačnika, katerega «Golgoto» smatram za najmočnejšo in sploh edino umetniško religiozno pesem te zbirke. To ni več samo opis, to je resnična in živa ekstaza, ki prehaja in žge in ki s svojo zasopljeno silovitostjo grozi razgnati tesne možnosti zemske človečnosti.

Tako je bilanca religioznosti v slovenski liriki v glavnem negativna, — vsaj ta, ki je podana v tej knjigi. Posebno pa je negativen obračun religioznega pesništva mlade religiozno-pionirske katoliške generacije. Negativne sodbe o njeni poeziji ni določila ne razlika v svetovnem nazoru ne formalna plat pesmi, ki je večinoma skrbna in ki nudi marsikako posrečeno domisljico, marveč edinole nedostatek življenske intenzitete pesmi in njih posređovalne moči, ki se mi zdita za umetnost in posebno za liriko bistveni. Pomembnejši kot umetniška vrednost te poezije bo za katoliško javnost verski duh teh mladih ljudi, ki očituje dokaj novega in prevratnega (Fr. Vodnik). Nekatoliško javnost pa bo zanimala ta ideologija le, kolikor je svobodoumnejša, kolikor se oddaljuje od ozkosrčne ortodoksosti in kolikor se nanaša na izvenverske pojave našega kulturnega življenja.

Nekoliko nejasni in slabo urejeni uvod v knjigo vsebuje pogled te miselnosti na važen problem naše kulture. Mišljeno je mesto, ki trdi, «da nima ne idejnega ne zgodovinskega oporišča sistem slovenske kulturne zgodovine, zgrajen na osnovi nemogoče antiteze imaginarnega 'svobodomiselnosti' in pa ekskluzivne dogmatičnosti ortodoksije». Kajti «svoboda misli in vesti da more biti le nujni atribut svetovnega nazora, a to vsakega brez izjeme, če se resnično neposredno in ustvarjajoče izživlja, nikakor pa ne more biti s tem izražena njega substanca». Prepričevalnost teh značilnih trditev je le navidezna. Kajti kaj, če ne ravno substance svetovnega nazora zadeva naslednja različnost svobodoumnosti in dogmatične ortodoksnosti: Zmisel pravé in široko pojmovane svobodoumnosti in svobodoumne religioznosti je v bistvu zavest o dolžnosti in pravici brez prestanka in samostojno ustvarjati in preustvarjati svoj svetovni nazor in spoznavati ter sebi in drugim razodevati resnico. Jedro vsake dogmatične ortodoksnosti pa je vera v razodetje božje, v neizpremenljivo in enkrat za vselej dano in veljavno resnico o življenju in svetu. Prva pomeni vero v dolžnost svobodnega iskanja in v greh otrplega verovanja, druga vero v dolžnost verovanja in v greh svobodnega iskanja izven razodetja. Tu je torej svoboda, substanca in predmet diametralno nasprotnih nazorov, s čimer pride v nevarnost tudi atributivna svoboda nazora, ki mu je grešnost svobode prepričanje, in se pokaže možnost in utemeljenost in vsa ostrina antiteze: svobodomiselstvo — dogmatična ortodoksija, in celo antiteze: svobodoumna religioznost — dogmatična religioznost. Sicer pa ima antiteza, ki jo Vodnik pobija, analogijo v vsem življenju in celo v mehanskem gibanju, ki je rezultanta pogonskih sil in inercije. Po vsej naravi teh poljudnih ustanov, zlasti pa po njih odnošaju napram svobodi, je očitno, da predstavljajo inercijo v sodobnem kulturnem življenju cerkve kot hraniteljice razodetij. Pogonske sile pa predstavljajo svobodni duhovi. Naloga vsake in tudi slovenske kulturne zgodovine je — dognati, koliko se je tem svobodnim duhomom posrečilo prekvasiti inertne mase svojih narodov. Razume se, da morajo v kulturi, ki ima tradicijo, eksistirati prehodi (tak prehod so mogoče ravno mladi katoliki, vsaj najdrznejši izmed njih), toda to dejstvo še ne ustvarja povoda in pravice, zanikati eksistenco obeh svetov in njune elementarne različnosti. Hotenje zanikati jo, je pri Vodniku, ki stoji v prehodu, razumljivo in je zelo očitno in zdi se, da je ravno to hotenje glavni vzrok, da je antologija sploh nastala. Prav tako je bilo najbrž odločilno tudi pri kompromisu, ki sem ga omenil v početku razbora in ki s svojo očitnostjo prej ovrača kot pa podpira misel, iz katere je nastal. Josip Vidmar.

Slovenci in Slovenija v Narodni enciklopediji. — Prof. St. Stanojević. Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Izdavač: Bibliografski zavod, d. d., Zagreb. Svezak 27/28. (Izdanje v latinici.)

Ljubljanski Zvon je že dvakrat poročal o Narodni enciklopediji (leta 1926., str. 67—70, in leta 1927., str. 699—701) od zvezka 1. do 12. in opozoril zlasti na članke, ki se tičejo Slovencev. Od tedaj je izšlo nadaljnjih šestnajst zvezkov. Preden spregovorimo o vseh teh z obče južnoslovanskega vidika, si ogledjmo danes z nalašč omejeno slovensko samoljubnostjo zadnja dva, 27. in 28., vsebujoča nekaj obširnejših člankov o nas in kažoča nas kot celoto bratom, katerih širši sloji so nas do zadnjega desetletja vsaj tako površno poznali kakor mi nje. Ti članki so: Slovenska književnost, Slovenske pokrajine, Slovenski jezik, Slovenski književni jezik, Slovenski pravopis, Slovenci, Slovenija in nekaj manjših sestavkov. Kakor se vidi, tvorijo ti spisi v svoji celoti pravcato monografijo o Slovencih, obsegajočo 82 strani v IV. knjigi

(str. 162—244). Prav za prav se v tej knjigi sami predstavljamo širši južno-slovanski javnosti, kajti vsi ti članki razen enega kratkega so potekli izpod peres slovenskih strokovnjakov.

«Slovenačka književnost» (str. 162—183) je plod dveh naših slovstvenih zgodovinarjev. Pred nekaj več kakor pol stoletjem se je ustil nemški napuh, da z lahkoto poveže vso našo književnost v borno culo in si jo zadene na ramo. Danes bi mu že sam Ivan Cankar ne bil tako lehak. Od tistih dob se je naše slovstvo tako razrastlo, da ga danes eno samo strokovnjaško pero stežka dostojno vsega obdela in so tudi nam vstali specialisti za razne dobe. To je očitno edini razlog in obenem tudi razlaga za to, da se v enciklopediji naša književnost cepi na dva velika dela, katerih prvi sega od početkov do polovice 19. stoletja, drugi pa je posvečen novejši dobi. V prvem riše uvodoma dr. Fr. Kidrič težave, ki jih je morala slovenščina premagati, preden si je priborila mesto književnega jezika. Nato razločuje pet razdobij, ki jim skuša že v naslovih označiti jedro. Prvo razdobje, «Bilješke krščanskog srednjeg vijeka», kjer omenja kot sporadičen pojav tudi importirani glagolizem, sega do polovice 16. stoletja. Zaključuje ga z besedami: «Polako se počelo sticati uvjerenje, da je slovenači jezik tako neotesan i barbarski, da se ne može ni čitati ni pisati.» To prepričanje pa so s 50 tiskanimi knjigami v 44 letih brž ovrgli slovenski reformatorji, katerim je posvečeno drugo razdobje, «Repertorij vjerskih reformatora u 16. vijeku». Ta kranjska književnost je bila obenem že vseslovenska. Tretje razdobje so «Nastojanja za katolički crkvenoknjiževni repertorij» od sredine 16. do druge polovice 18. stoletja. O vpliva protestantizma na ta katoliški repertorij sodi pisatelj: «Slovenački katolici, bez literarne aktivnosti slovenačkih protestanata, ostali bi možda još vijekovima pri shvaćanju o nepismenosti slovenačkog jezika.» Tedaj so začeli pisati tudi Nekranjci, a po svoje, in tako kvariti književno edinstvo. Iskrica narodne zavesti, ki je medlo zatlala v protestantih, ugasne: «...prevladivale su ideologije, po kojima se neko mogao nazivati i Slovencem i Nijemcem». Predzadnje razdobje kaže «Prve generacije s težnjama za preporod jezika i za stvaranje necrkvenih književnih repertorija». Tudi zdaj je bilo še toliko drugega pripravljalnega dela, da je vzniklo malo trajnih književnih vrednot (Linhartove komedije in nekaj Vodnikovih pesmi). Zadnje, Prešernovo razdobje, se obravnava kot «Realizacija programa s časopisom i sa višim literarnim formama u smislu savremene kritike». O borbi med zmagovitim Prešernovim slovenstvom in neuspehim ilirizmom sodi pisatelj, da je ilirsko gibanje zelo pospešilo širjenje narodne zavesti med Slovenci, obenem pa je slabilo slovensko književno ustvarjanje. Razveseljivo je, da je znal vdahnuti pisatelj nekam opokli snovi prvih razdobij, za katera običajne slovstvene zgodovine le bolj naštevajo rokopise in izdaje pretežno cerkvenega knjištva, precej sočnega življenja, da se nam pojavi tistih dob ne zdijo groblja okamenin, temveč nujna podlaga našemu prvemu klasiku. Svojevrstni način obdelave je mikaven in velikopotezen, brez neužitnega učenjakarstva, ki se mu človek ob takem predmetu težko izogne.

Novejšo dobo je očrtal dr. Iv. Grafenauer v treh poglavjih, ki se ujemajo s poslednjimi tremi poglavji njegove «Kratke zgodovine slovenskega slovstva», in sicer prvi dve dobesedno, tretje pa, ki ga je v knjigi nazval «Od literarnega prevrata do naših dni (od leta 1895.)», je v enciklopediji točneje označeno kot «Doba naturalizma in simbolizma (1895—1918)». Ker poroča pisatelj obenem z dr. Iv. Prijateljem v posebnih člankih enciklopedije o posameznih pisateljih te dobe — in prav tako Kidrič o starejši dobi —, se je tu omejil na zgoščeno

in pregledno označevanje važnejših slovstvenih stremljenj, ki prehaja mestoma že kar v katalogiziranje in suho naštevande brez obsežnejših poglobitev in sintez. V njegovi knjigi zavzema ta doba skoro polovico vsega dela, 142 strani, v enciklopediji pa le bori 6 strani napram Kidričevim 12 stranem. Nesorazmernost med obema deloma je zelo občutna. Če mu je uredništvo vsililo to omejitev, krivda ni pisateljeva, drugače pa bi se bil vendar lahko malo bolj razmahnil. Med današnjimi književnimi organi se ne navaja tržaška Književna družina «Luč», ki je začela delovati šele v juniju 1927., ko je bil Grafenauerjev spis najbrže že sestavljen.

«Slovenačke pokrajine» (str. 183—192) v zgodovinskem razvoju od rimske dobe do današnjih dni je očrtal Lj. H a u p t m a n n, ki ga enciklopedija navaja na platnicah kot sotrudnika, a mu kljub njegovemu obsežnemu znanstvenemu delu ni odmerila niti ene vrstice na svojih straneh. Članek govori o rimskih pokrajinah na tleh poznejše Slovenije, o stari Sloveniji v dobi pokristjanjevanja, o veliki Karantaniji, o umikanju slovenskih mej, ki je bilo strahovito na severu in neznatno na jugu, ter o razvoju posameznih pokrajin do leta 1918., izvzemši Istro, ki jo je M. Prelog že prej posebej obdelal. Sestavek jasno kaže, kako so tujci Slovenijo rezali, strigli in trgali, kakor bi si neprestano delali jermene iz kože našega narodnega telesa. Slovenska zemlja je izšla iz tujih krempljev zelo okrnjena in nacefrana, njeni robovi krvavijo in rane se ne morejo zaceliti.

«Slovenački jezik» (str. 192—208) je opisal Fr. R a m o v š. Pravi, da se je razvil iz praslovanskega narečja plemen, ki so se v 6. stoletju po Kr. naselila po današnji Sloveniji in bližnjih deželah. To ozemlje se je do danes zmanjšalo za dobro polovico. Tudi Ramovš poudarja, da so nas najbolj neusmiljeno žrli Germani, dočim je bila jezikovna meja napram Romanom trdnjša. Ali kakor kaže, se hočejo Rimljani prav sedaj izdatno odškodovati za to zamudo in prav do črte Snežnik—Postojna—Blejš—Triglav kar najhitreje vse romanizirati. Besedo Slovenec razlaga pisatelj kot izvedenko iz besede Sloven po vzorcu Gorjanec iz Gorjan, torej ne kot zmanjševalno ime, kakor so menili nekateri. Za pisca je več nego verjetno, da imamo v početku 6. stoletja eno samo prajužnoslovansko narečje, ki se je začelo šele tedaj diferencirati v tri glavne smeri; to domnevo podkrepljuje z raznimi glasovnimi pojavi. Tajni pa ožjo vez med slovenščino in češčino v tej dobi in ima nekatere podobne ali celo iste pojave v obeh jezikih za gol slučaj. Izčrpno navaja vse znake, ki opravičujejo samostalnost slovenskega jezika. O narečjih pravi, da zaradi velike mnogoličnosti še niso vsa dovolj poznana, njih meje še ne očrtane, število še ne določeno, bistveni znaki za razdelitev slovenskih narečij še ne ugotovljeni. On sam ne veruje, da bi bilo to sploh mogoče, kajti «vse se križa, vse izredno živo valovi, tako da je izbor značilnih črt za posamezna narečja včasih naravnost nemogoč» (str. 197). Kljub tej malovernosti pa poda nato mnogo jasnejšo in preglednejšo razvrstitev skupin narečij in glavnih narečij samih, nego bi si jo človek po prejšnjih pridržkih obetal. V bibliografiji izvedemo še, da je literatura o naših narečjih najboljše zbrana v francoski knjigi L. Tesnière, *Les formes du duel en slovène* (1925). Torej smo se tudi v tem zdeli tujcu bolj zanimivi nego samim sebi.

Krajši je sestavek istega pisatelja «Slovenački književni jezik», ki jedrnatno predločuje njegov postanek in razvoj. Ugotavlja, da je ta jezik plod najrazličnejših sestavnih delov in da se tak ni nikdar in nikjer govoril. Še danes ni očiščen vseh nedoslednosti, o katerih pisatelj upa, da prej ali slej same izginejo. Točen je tudi zadnji Ramovšev prispevek «Slovenački pravopis».

Sledi obširnejši spis «Slovenci» (str. 209—232) z antropološkim uvodom N. Županiča, kjer izvem, da nam je lobanje izmeril tujec A. Weisbach in da so naši možgani manjši od hrvaških in srbskih; ali so zato tudi slabši, o tem antropologija vljudno molči. Ves ostali del tega spisa je prispeval Lj. Hauptmann, ki podaja v zgošчени obliki slovensko zgodovino po raznih dobah. Seveda se dotika često mnogo tega, kar vsebujejo prej omenjene «Slovenačke pokrajine», kjer je v časovnem redu zabeležil, kako so nam skozi stoletja tuji noži razkosavali domačo grudo in kako so jo tuja šila krpala po merilu tuje samopašnosti, dočim mu postane tukaj beseda toplejša in barvitejša, ko govori o znoju in krvi, s katero so naši očetje to grudo napajali. S trpko ironijo omenja, kako so Franki in Bavarci pred tisoč leti res ustvarili združeno Slovenijo, pa samo zato, da bi nas laže tujčili. Če v naslednjih stoletjih zasledujemo usode slovenskega ljudstva, se nam skoro nehote vsiljuje vera, da ga je višja sila očuvala pogina. Mnogo tega, kar so velikaši in vladarji snovali zoper njega, se je pogosto po svojih učinkih izprevrгло v narodovo blaginjo; seveda je bilo treba prej silnega trpljenja in velikanskih izgub. Velike zgodovinske struje, zlasti vse revolucije so našle naš narod vedno zatopljen v rodno grudo; v tej zatopljenosti ni imel zanje ne časa ne umevanja, prihajale so mu prezgodaj, našle so ga vselej nepripravljenega, a vselej zdravega in močnega, zorečega skoro nezavedoma v današnjo vsaj delno svobodo. Morda tiči baš v tej potezi našega značaja tudi precej naše odporne sile. V literaturi tega spisa srečamo zopet bridko ugotovitev: «Znanstvene zgodovine Slovencev ni». (Str. 232.) Kosi, Meliki, Hauptmani, zavijajte si rokave, umijte nam brezzgodovinstvo z lica!

Poslednji teh člankov «Slovenija» (str. 232—244) je v glavnem delo dr. Antona Melika, le en stolpec o geologiji Slovenije je na koncu dodal J. Žujovič. V bistvu podaja tu Melik isto kar v lanski knjigi Srpske Književne Zadruga «Slovenačka» (glej poročilo B. Borka v Lj. Zvonu 1928., str. 54—56); večina odstavkov je prevzeta dobesedno, le v začetku je razvrstitev malo premenjena. Razprava v «Slovenački» je skoro preglednejša, ker so tam označena poglavja, tu pa ne. Seveda obdeluje Melik Slovenijo v širšem pomenu in ne samo tiste, ki pripada Kraljevini SHS. Število Slovencev v Italiji bi bilo po uradnem italijanskem štetju iz leta 1921., vštevši Reko, približno 313.000, Melik pa ceni njih število po slovenskih virih na 400.000. Nič čudnega bi ne bilo, če ne bo moglo ali smelo prihodnje italijansko uradno štetje zabeležiti v Italiji nobenega Slovenca več; saj skoro vsak dan slišimo, kako poluradni in včasih tudi uradni činitelji bahaško in zmagoslavno razglašajo v svet, da Italija nima narodnih manjšin, ker jih je s svojimi nedosežnimi metodami že v prvem desetletju po vojni vse asimilirala (= porimljanila ali raznarodila). Število vseh Slovencev, ki ga je Melik v drugi izdaji svoje «Jugoslavije» (1924) cenil na 1.735.000 (str. 207), je zdaj zvišal zaradi prirodnega prirastka na 1.950.000. Bližamo se dvema milijonoma. Skoro ena četrtina vseh Slovencev, 21 %, živi (ali gine?) v Italiji. Eno roko je Rim v ramenu odtrgal od našega narodnega telesa, pa se blagovoli še včasih čuditi, kako da Slovenci niso posebno vneti zanj. Pisatelj obravnava nato geopolitična vprašanja, opisuje površino po gorskih skupinah in rekah z njihovimi dolinami, govori o poljedelstvu, živinoreji, industriji, ki je je precej v nemških rokah, o neugodnem železniškem omrežju, kjer je treba avstrijske proge izpopolnjevati v pravcu današnjih potreb in zahtev, ter poda tako vsestransko jasno in popolno zemljepisno sliko današnje Slovenije. Seveda ne govori o mestih in večjih krajih, ki jih v enciklopediji sami riše v posebnih člankih, n. pr. v 28. zv. Slovensko Bistrico in Slovenjgradec.

Izmed daljših člankov nas zanima še «Sokolstvo» E. G a n g l a (str. 268–272). Sokol je izmed tistih redkih organizacij, ki so postale kmalu po zedinjenju južnih Slovanov zares južnoslovanske, čeprav se je Hrvatski Sokol pozneje zopet odcepil. Po vsem, kar izvemo iz tega članka, se vidi, da v Sokolstvu odločno prednjačijo Slovenci; že eno leto za Čehi so ustanovili prvo sokolsko društvo (1863) in tudi po vojni je Ljubljana glavni stan vsega južnoslovanskega Sokolstva, Slovenci so starešine in načelniki Jugoslovenskega Sokolskega Saveza, Slovenec Leon Štukelj je dosegel svetovno prvenstvo, Slovenija prispeva razmeroma največ k temu žilavemu prizadevanju za povzdigo naših narodnih sil. Mimogrede bi omenili, da ni baš znamenje nepristranske pravičnosti, če se o katoliški telovadni organizaciji «Orlu» v enciklopediji nikjer niti ne črhne.

O. Slomšku (str. 245) poroča F. Kovačič preveč kot zgodovinar in se premalo ozira na Slomškov pomen za slovstvo; ne omenja ne «Blažeta in Nežice» ne «Drobtinice». Pretiskavanje enciklopedije iz cirilice v latinico, kjer se črke drugače vrstijo, je najbrže zakrivilo, da so prišli članki Sloga (str. 245), Slomšek (str. 245) in Sljubljanje (str. 246) na nepravo mesto; prva dva spadata na str. 162 med članka Sloboština in Slovaci, zadnji pa na str. 248 za člankom Sljeme. Tako delo ni prav za prav nikdar končano. Gradivo je neizmerno, narašča od leta do leta in od dne do dne. Večji ali manjši nedostatki so neizogibni. Saj je je zgodilo, da celo naš Kopitar ni našel mesta v enciklopediji. Kakor bi ga zla usoda zaradi njegovega pretranege avstrijstva izrivala izmed osvobojenih bratov, o katerih političnem edinstvu bi se mu bilo zdelo greh le sanjati, ga ne najdemo ne v Šlebingerjevem Albumu slovenskih književnikov ne v Narodni enciklopediji; upajmo, da ga ta sprejme vsaj v dodatek, kjer naj bi se popravile tudi mnoge druge pozabljivosti glede Slovenije in njenih mož. A komaj bo to obširno delo dokončano, bo tudi že skoro zastarelo in treba ga bo znova izpopolnjevati in širiti. Le tako dosežejo polagoma južni Slovani tisto notranje edinstvo, ki jim ga danes številni očitni in prikriti nasprotniki tako radi škodoželjno odrekajo, pohlepno prežeč na trenutek, ko se bratje spro in razidejo. Take zlohotne nade naj se razbijejo ob nerazrušnih, trdnih obročih poglobljenega južnoslovanskega bratstva, katerih eden bi utegnla postati prav Narodna enciklopedija.

Andrej Budal.

Henri Béraud: Križi in težave rejenega bratca. Preložil Janko Tavzes. Ljubljana 1927. Založil prelagatelj. Natisnila «Slovenija» v Ljubljani. Pisatelj, ki je na tako izviren in duhovit način opisal tehtavo bitje in žitje tistih «preko sto kil», je izrastel iz žurnalizma in se je proslavil najprej kot sočen in točen reporter. Tega udejstvovanja, ki si pri velikih svetovnih listih pridobiva še vedno rastoči ugled, tudi danes še ni opustil, poudarjajoč esejistu Frédéricu Lefèvreu, da je reportaža lahko odlična forma literature in da z ozirom na lastnosti, ki jih zahtevajo od reporterjev, ne najdeš mnogo romanopiscev, ki bi umeli s pridom potovati za velike dnevnike (*Une heure avec*, I. serija). Njegov zgodovinski roman *Le Vitriol de Lune* so ocenjevalci deloma po pravici hudo napadali, ker je avtor s historičnimi dejstvi mestoma le preveč svojevoljno postopal. Vnetega polemika se je pokazal Béraud v pre-rekanjih z Andréjem Gideom, zastopnikom priznane sodobne umetnosti, ki je ostro obsojal jezikovne in slogovne pogoške v spisih Saint-Georges de Bouhélier. Pisatelj našega debeluhrskega romana se je Gideu energično postavil po robu s pamfleti, v katerih je spretno uporabil in brezštidno razkril mnogo slovničnih napak, nabranih iz Gideovih publikacij.

Pričujoči roman *«Le martyre de l'obèse»* je bil leta 1922. odlikovan z nagrado Concourtove akademije in je dosegel v Franciji veliko naklado. Pisatelj ga je poklonil 19 rejenim bratcem in sestricam, med drugimi maršalu Joffreu, romancieru Benoitu, pianistki Blanche Selvi, slikarju Vlamincku in svojemu založniku Michelu. Kmalu po izidu tega romana je Béraud pofrancozil in izdal v zbirki *Oeuvres libres* knjigo *«The Fun of being a fat man»* ameriškega novinarja-romanopisca Williama Johnstona, ki je dala — kakor bi sodil — morda povod francoskemu delu.

Naš roman debelčeve kalvarije vseskozi kipi od humorja, trpkega, duhovitega, iskrenega humorja. Pisatelj je postavil svojega težkega junaka v izbrane, močne situacije in je prav z drobnogledom pogledal v dušo in zamašeno srce svojega trebušnika, ki si je stvoril tako samolastna življensko-filozofska naziranja. Knjiga je polna ostrih besednih iger, osmešujočih namigavanj na sodobne razmere, krepkih, novih metafor. Neprenehoma te zabava in ščegeta k smehu. Avtor ni sodil napačno, ko je opomnil k temu svojemu delu: si le premier venu peut ennuyer ses contemporains, les gens qui les amusent ont toujours été rares. Eden od teh redkih v povojni literaturi je prav gotovo Béraud.

Tavzesov slovenski *«rejeni bratec»* ni kaj posrečen. Knjigo tako sijajnega humorja in dovtipa bi bil moral prevajati kak humorist, če imamo pri nas takšnega. Delo se sedaj gladko bere, saj je močno opiljeno in skrbno prirejeno, toda v resnici je samo dosloven posnetek prekipavajoče besedne in položajne izvirnosti. Značilnih francoskih prisodob ne gre dobesedno prevajati v slovenščino, če naš jezik takih ne pozna, pa ima zato izrazitih svojih, ki za nas krepkeje prisposodbljajo in odločneje predstavljajo. Na mnogih mestih prevod ni točno v skladu z originalom. Tudi bi bil moral prevajalec včasih pogledati v kak argotični slovar, recimo v Villattove Parisizme, da bi recimo *«n'est pas à faire pleurer une carabine?»* ne prevedel *«še karabinka bi se razjokala»*, ampak *«še študentovska ljubica bi se...»*

Pavel Karlin.

Josip Kulundžić, Misteriozni Kamić. Dramatizacija novinskega reporta. 1928. Izdanje «Vijenca», Zagreb.

Kulundžić je v *«Ponoći»*, mladostno vihravi groteski s hasenclewerskimi ekspresionističnimi manirami, dal sirovo podobo še nerazvitega dramatskega talenta. V *«Skorpionu»* kaže njegova metamorfoza že nekoliko vidnejše oblike. V najnovejših komadih: *«Misteriozni Kamić»*, *«Gabrijelovo lice»* (v *«Savremenu»*) in *«Strast gospodje Malinske»* (v *«Vijencu»*) je snovno že bolj zgoščen in siguren, po obliki pa bolj discipliniran in zrel. Kulundžić obeta hrvatski dramatik spise, ki se utegnejo uvrstiti v njen standard. Vzlic Demetrovi nagradi bo *«Ponoć»* komaj kaj več kot medel odraz do skrajnosti zbegane dobe in nje prezgodaj izživete, v jedru še pubertetne mladine. Kaos in brezokusnost tega izhodišča Kulundžića-dramatika sta v *«Misterioznem Kamiću»* premagana. Od *«Ponoći»* je ostalo le še nekaj tiste narejenosti, ki navzlic navidezni erupciji mladostne sile tolikanj obremenjuje ta komad. Res je, da Kulundžić v novejših komadih ni več tako nebrzdano *«samosvoje»*, kakor so ga takrat hvalili. Krenil je na bolj izglajena dramatska pota, vendar je njegova stvarjalnost tako samo pridobila. Čuti se, da se je avtor naučil največje umetnosti v dramatik: omejevati in zgoščevati se v snovi ter z voljno podreditvijo obliki postati njen suveren gospod!

«Dramatizacija novinskega reporta» označuje avtor svoj komad, ki ga je razdelil v enajst slik. *«Misteriozni Kamić»* je nekaka povojna komedija zmešnjav.

Spominjam se, da so o analognem primeru pisali italijanski listi: profesor in tipograf iz istega mesta, sila podobna drug drugemu, sta izginila v vojni. Po demobilizaciji so odkrili v neki blaznici enega izmed teh dveh, vendar ni nihče vedel, ali je blaznež profesor ali tipograf, ker je izgubil ves spomin na preteklost.

Kulundžić je postavil podoben časniški report v domači svet in v konflikte realnega življenja. Tipograf Brujac in profesor Kamić sta dvojnika; prvi se je bil že vrnil z vojne, drugega še pogrešajo. Tipograf pride zaradi neke tatvine na pokopališču in po pričevanju invalida, ki spozna v njem tovariša — profesorja s fronte, v blaznico. Tu spozna profesorjeva žena v bolniku pogrešanega moža in ga vzame k sebi. Zdaj se ji vidi docela prerojen, tak, kakršnega si je bila prej zaman želela: goreč ljubimec. Žena je tedaj zadovoljna z izpremembo domnevnega soproga. Medtem se pojavi pravi soprog in pravi profesor Kamić, ki se zaustavi pri predmestni krčmarici; ker najde ondi zadosti utehe, skriva svojo identiteto. Ker pa je v Kamićevo hišo čedalje večja zmešnjava, se jame uganka po prizadevanju Kamićevega prijatelja poslanca reševati. Naposled trudoma razkrinkajo Brujca, Kamić pa prizna, da je pravi profesor Kamić.

Pisec je pokazal tudi v tem komadu svoje simpatije za groteskne strani človeškega življenja in za ironijo usode. V razpletu dejanja se je umel brzdati, tako da groteskna fantazija ne skače po strani, temveč gre mirno, dramatsko pretehtano in resnobno svojo pot med čudnimi zapletljaji človeških vezi in med zankami ironične usode. Poglavitno jedro dogajanja je tudi tu libidiozna strast: Brujac, Kamić in zlasti Kamićeve žena so nature s prikritim hrepenejem po razuzdanosti; v čudnih okoliščinah bruhne vse to na dan in preobrazi njih vsakdanja lica. Na vsem je tudi pečat trpljenja in zagrenelosti, povsod še pljuskaajo valovi velike vojne. Pisec je posamezne dramatis personae psihološko dobro karakteriziral, manj prepričevalna je psihologija nekaterih situacij. Želeli bi tudi nekoliko več lahkote in vedrine, zakaj tu in tam se še vedno čuti, da so obrati nekam težki in narejeni. Odrski uspeh tega zanimivega komada, ki po svojem sujetu in načinu obdelave zbližuje gledališče s kinom, se bo šele pokazal.

B. B.

K R O N I K A

P O M E N K I

II.

Evropski okvir za arhitektoniko in Puntarjeva bramba.

V zvezi s kratkim informativnim orisom evropskega okvira za prizadevanja slovenskih arhitektonikarjev hočem dokazati, da je dr. Josip Puntar v brambi teze o zavestni matematični arhitektoniki v Prešernu pred mojimi pomisleki veren učenec dvobojnih metod onega drja. Avgusta Žigona, ki je že 1907. ob začetku boja za matematično arhitektoniko v Prešernu v odgovoru na pravilne udarce Izidorja Cankarja izpričal namero, da misli braniti svojo pozicijo le z osebnimi žalitvami, neosnovanimi podtikanji in doslednim izmikanjem stvarnemu govoru o protidokazih (LZ 1928, 378).

Ko je novembra 1908. dr. Tominšek v oceni Žigonove «Tercinske arhitektonike v Prešernu» opozoril tudi na okoliščino, da «v drugi polovici prejšnjega stoletja so se bili klasični filologi vrgli na to polje in so kar pri vseh pesnikih:

lirikih, epikih in dramatikih, našli' sila simetričnosti, šteli in šteli verze, jih seštevili, odštevali, delili, dokler niso dobili kosov, ki so si med seboj odgovarjali» (LZ 1908, 118), sem bil že v dvorni biblioteki na Dunaju, kjer sem poskusil, da se s pomočjo našega klasičnega referenta informiram o dotičnih kontroverzah v klasični filologiji (prim. LZ 1928, 376), kar se mi je vsaj deloma tudi posrečilo.

Obenem se je pojačil moj interes tudi za druge obravnave problemov, ki jih je v tej zvezi dobro imeti v evidenci. Na misli so mi tu n. pr.: novejši zgodovinarji nemške romantike (Ricarda Huch 1899—1908, Marie Joachimi 1905, Walzel 1908) in zgodovinarji «Mlade Nemčije» (Proelss, Das Junge Deutschland, 1892; Ladendorf, Historisches Schlagwörterbuch, 1906; Houben, Jungdeutscher Sturm und Drang, 1911), kjer so bila podčrtana razna gesla Prešernove dobe, n. pr. tudi geslo romantikov o središču; Adolf Hildebrand, avtor dela «Problem der Form in der bildenden Kunst» (1893), ki razlikuje v likovni umetnosti med «Wirkungsform» in «Daseinsform»; Anton Riehl, ki je z razpravo «Bemerkungen zu dem Problem der Form in der Dichtkunst» (Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie, 1897/98) poskusil uveljaviti Hildebrandov nazor v besedni umetnini; R. Riemann, ki je analiziral «Goethes Romantechnik» (1902); Wilhelm Dilthey, ki je 1906. v knjigi «Das Erlebnis und die Dichtung. Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin» ponatisnil eseje iz 1860—1870 o umetniškem doživetju, a tudi v spisu «Systematische Philosophie» (Kultur der Gegenwart. I/VI, 1907) pojem umetniškega doživetja poglobil; Oskar Walzel, ki je stal v prvi vrsti borcev proti enostranskemu prevladovanju snovno-zgodovinsko-biografske smeri in za umetniško-tehniško obravnavanje pesniških del, podčrta to tendenco ob raznih prilikah (n. pr. 1909. v «Hebbelprobleme»), a obenem osvetljujeval pojem organičnosti v estetiki Shaftesburyjevi, Herderjevi, Goethejevi, Schellingovi, se ustavil ob geslu o «središču» itd. (Shaftesbury und das deutsche Geistesleben des 18. Jahrh., Germanisch-Romanische Monatschrift, 1909; Das Prometheusymbol von Shaftesbury zu Goethe, 1910; uvod in opombe za Goethes Schriften, jubilejna izd. 36 itd.); anonimni «Grundriss einer Methodologie der Geisteswissenschaften mit besonderer Berücksichtigung der Poetik» iz 1908.; oris novoromantične poetike, v katerem se naglaša tudi načelno vprašanje, v koliko je primerna metoda za obravnavanje likovne umetnosti tudi za obravnavanje poezije; Bernhard Seuffert, ki je v razpravi «Beobachtungen über dichterische Komposition» govoril o besednih umetninah kakor likovnih, omenjal simetrijo, paralelizme itd. (Germanisch-Romanische Monatschrift, 1909, 1911); Käthe Friedemann s knjigo «Die Rolle des Erzählers in der Epik» (1910) in drugi.

Okoli 1911. po preteku petih let, kar je Žigon predložil prve matematične vzorce, je bila situacija takale:

Skupina nemških literarnih zgodovinarjev je pod vplivom primera umetnostne zgodovine in ob kontaktu z novejšo estetiko že bila usmerjena na fronto za prenos težišča pozornosti od pesnikove osebnosti na pesniško delo in za diskreditiranje literarnih zgodovinarjev z večjim interesom za «pisma in dnevnike nego za dela», a še ni imela kriferija, ki bi ji dal čut trdne osnove.

Del klasičnih filologov, med njimi Slovenca Arnejc in Beranič, je zagovarjal najstrožjo matematično arhitektoniko v besedni umetnosti grške in rimske antike (prim. LZ 1928, 376), opexiral torej z momentom, ki je bil vabljiv tudi za nove nemške literarne zgodovinarje, toda ta skupina je imela v lastnem

taboru toliko nasprotnikov s tehtnimi ugovori, da je nemški literarni zgodovinarji po vsej priliki tudi radi tega niso klicali na pomoč.

Žigon, slovenski umetnostni zgodovinar, ki ga je v božiču 1902. dr. Prijatelj opozoril na Prešerniana v posesti Emila Gutmana ter ga s tem pridružil slovenskim prešernoslovcem, je tičal v delu za priznanje poizkusa, ki ga nemški literarni zgodovinarji še niso imeli v službi svoje nove smeri: da se v ustvarjanju modernega besednega umetnika ugotovi slično vpoštevanje merske estetike, kakor pri renesančnem likovnem umetniku. Toda Žigon pri osvetljevanju suponirane subjektivne Prešernove namere ni mogel priti preko priznanja, da ne vé, odkod ima Prešeren vse to, oziroma je le namigaval, da se je odprlo Prešernu tako spoznanje šele 1832. po celovski dobi, in sicer pod vplivom Čopove šole (ZMS 1906, 64, 71, 75, 100), češ, da je »te in take arhitektonike Prešeren vpelagal ravno prvič in v prvi vrsti v pesmi, ki jih poje Čopu — za spomin«. Prizadevanja novih nemških literarnih zgodovinarjev so bila Žigonu povsem tuja, a matematični vzorci, ki jih je predlagal, alfa in omega »domače naše nove estetske kritike«. Nervozen strah, s katerim je motril Žigon že od početka vsakega dvomljivca o pravilnosti predloženih vzorcev, je pač tudi posledica zavesti, da se zamajejo temelji, če se izlušči le en kamenček.

Grafenauer je sicer pritrdjeval Žigonovemu principu in vzorcu, a brez poglobitve.

Puntar, ki je začel 1910. sekundirati Žigonu s pozivi na prizadevanja nekaterih klasičnih filologov in s citati iztrganih stavkov iz Walzelovih razprav o pojmu organizma v 18. in prvih desetletjih 19. stoletja, je pač skušal ustvariti nekak evropski okvir, toda v njegovih razpravah se je jasno odražalo: prvič, da je prezrl, kaj je bilo glavno Walzlu, ki vkljub razmišljanju o »organizmu« in »središču« takih vzorcev, kakršne je predlagal Žigon, še niti iskal ni; drugič, da je prezrl, kako eventualni dokaz matematične arhitektonike v antiki ali kjersibodi ne more biti dokaz take arhitektonike v Prešernu, če se ta ne dá drugače neomajno izpričati.

V iskanju novejših nemških literarnih zgodovinarjev je bilo nedvomno mnogo elementov, ozir na kakršne je mogel tudi slovenski literarni zgodovini zelo koristiti. Toda priznati moram, da se mi je zdela že takrat struja sicer v mnogoterem oziru preenostranska za popolno slovensko aplikacijo: slovenska literarna zgodovina še niti približno ni bila prerešeta po onih vidikih, katerih saturiranost je pri Nemcih opravičevala in omogočala novo iskanje; a preporditeljska vloga slovenske tiskane besede mi je rinila v ospredje metodo, ki zavestno vpoštevata ta element ter se ne omejuje na vrhove. Kdor je gledal na problem tako, je mogel biti le zadovoljen, da je Žigon ohranil smisel za »pisma in dnevnike« in mnogo, mnogo drugega, kar so Walzel in drugovi mrzeli. To tem bolj, ker je kazal Žigon povsod, kjer ni šlo za matematično arhitektoniko, veliko kritičnost, izredno akribijo in doganljivost.

O matematični arhitektoniki v Prešernu pa je bila moja sodba taka, da pridemo do zadovoljive rešitve problema le v etapah, ki jih določaj sistem. Mislil sem, da je najprej treba vsestransko prerešetati predložene matematične vzorce o Prešernu, a posebno pozornost posvečati onim pesnitvam in skupinam, kjer nam dajajo varijante priliko, da se ustavljamo ob raznih stadijih pesnikove oblikovalne misli: če se v matematični preizkušnji izkaže, da so predloženi matematični vzorci pravilni, pridi tudi v prešernoslovju na vrsto iskanje paralel in odgovorov na prašanje, odkod slovenskemu pesniku

to spoznanje; če pa bo rezultat matematičnega preizkusa ugotovitev, da so delali predlagatelji matematičnih vzorcev Prešernovi subjektivni nameri silo, potem pa izgube eventualne paralele ustvarjanja po načelih zavestne matematične arhitektonike za prešernoslovca svoj pomen.

Vsako namigavanje o moji apriornosti je gola nesmiselnost. Ta znanstveni problem zame ni bil niti prvi niti edini, pač pa od početka eden izmed onih, za kakršne mora imeti znanstvenik zelo enostavno formulo: išči komponente, napravi črto in napiši sodbo, ki se ti po pretresu vseh momentov zdi pravilna. Niti Žigona niti Puntarja nisem 1911. osebno poznal; seveda tudi nisem mogel slutiti, v kakih okoliščinah se bomo v življenju še srečali. Osebno je bilo že 1911. zame popolnoma brezpomembno, ali je v Prešernu bila subjektivna namera za ustvarjanje po vzorcih matematične arhitektonike ali ni bila; če se izkaže, da je bila, no, je pa bila! Ne mislim, da sem nezmotljiv; tudi oni pogum imam, da lahko vsako svojo zmoto brez oklevanja priznam in popravim; a respekt sem imel že 1911. le pred argumenti, ne pa pred psovko, podtikanjem in demagoštvom.

Ko sem se 1911. odločil, da objavim prve svoje pomisleke proti predloženim vzorcem (LZ 1911, 429—431), sem se ustavil ob vzorcih za suponorano subjektivno Prešernovo namero treh pesnitev, oziroma skupin. Te so: *Sonet je nesreče* (Prešeren ni hotel položiti v to skupino sedmerodelne kompozicijske ideje s sonetom «Hrast, ki na tla vihar» kot «glavnim vrhom v piramidalnem zaostrenju», ker je prvi sonet «Pov' do let starih» še pred prvo objavo skupine 1834. eliminiral in obdržal tudi v Poezijah 1846. v tej skupini le šest sonetov, tako da je ostal «Hrast» degradiran); *Krst* (Prešeren ni snoval Krsta po predloženi matematični shemi z dvema somernima vrhoma, ker strofe «Bogu sem večno čistost obljubila» v izdaji iz 1836. še ni bilo, in torej «vrh» drugega dela niti po številu strof ni bil več someren prvemu, medtem ko pesnik 1846. omenjene 42. strofe gotovo ni vrnil zato, da pokrije svojo računsko blamažo in reši antitetično pravilo); *Poezija je 1846* (če bi bil hotel Prešeren v Poezijah uveljaviti petorično kompozicijo z «Različnimi poezijami» kot «poudarjeno arhitektonsko in vsebinsko sredino», bi morale «Gazele» in «Sonetje» tvoriti eno skupino).

Odgovora na svoje pomisleke sem iskal 1912. v Puntarjevih «Zlatih črkah». Ko sem se z muko preril do strani 61., sem našel mesto, kjer govori Puntar o drugi izdaji Hermanove «Epitome» iz 1844. s «*stropharum ordo: α'. β'. γ' μισφδός γ'. δ'. β'. δ'*» in nadaljuje: «Žal, da nisem do korekture dobil prve izdaje, ki mora gotovo imeti ta paragraf z besedilom in obrazcem vred. Ker imamo v Prešernovem zapuščinskem aktu tudi prvo izdajo 'Epitome', sledi z vso težo sklep, da je poet moral znati za to umetniško kompozicijo ob strani učitelja poetike — Čopa!! Ali drži dovolj trdno ta direktni dokaz za vir Prešernove simetrije, dr. Tominšek in dr. Kidrič??! Upam, da je s tem udarcem docela razbit odpor — protiarhitektonikarjev.»

Ko sem se prepričal, da v Prešernovem zapuščinskem aktu Hermanove «Epitome» ni, sem «Zlate črke» odložil, ker sem hotel počakati, da vročerkvni brambovec svojo eksponirano zmoto spozna in popravi. A čakal sem zaman mesece in leta. Okupirali so me drugi problemi starejše in preporodne dobe naše književnosti, in šele po preselitvi v Ljubljano sem svoj sklep izpremenil, ko me je prisilil k temu nov poklic in nov delovni program.

V območju evropske, zlasti nemške literarnovedske teorije in prakse, kjer se začelja 1911., ko sta izdala K. U n g e r knjigo «Hamann und die Aufklärung», a Fr. G u n d o l f knjigo «Shakespeare und der deutsche Geist», novo raz-

dobje, se je zgodilo medtem tudi mnogokaj, kar bi bilo moglo pomoči doktorju Žigonu in drju. Puntarju — Grafenauerja so opozorili med drugim menda tudi razni novi vzorci za «Krst», da je v «Kratki zgodovini» postal previdnejši — da pomakneta svoj voziček z mrtve točke.

Nekak mejnik tvori v tem pogledu leto 1912., ko je Carl Steinweg izdal svojo razpravo «Goethes Seelendramen und ihre französischen Vorlagen» (Halle a. S.), a Heinrich Wölfflin prvič poročal o svojih «osnovnih umetnostno-zgodovinskih pojmi» (Sitzungsber. d. Berliner Akad. d. Wissensch. 1912, XXXI). Steinweg je razlagal simetrijo Corneillejevih, Racineovih in Goethejevih italijanskih duševnih dram iz stavbne umetnosti, a za Lafontaineovo basen o volku in psu je skušal skonstruirati ravnovesno skupino s sledečimi števili verzov: 12—8—1—8—12. Wölfflin je določil v spisu, ki je izšel kmalu tudi kot knjiga (Kunstgeschichtliche Grundbegriffe, 1. izd. 1915., 2. izd. 1917., 3. izd. 1918.), pet kategorij za razlikovanje med renesančno likovno umetnostjo 16. in baročno 17. stoletja: 1.) linearnost—slikovitost; 2.) ploskev—globino; 3.) zaprto obliko—odprto (tektonično in atektonično) obliko; 4.) mnoštvo—enotnost; 5.) jasnost—nejasnost. O simetriji v likovni umetnosti meni med drugim: «Die Symetrie ist auch für das 16. Jahrh. nicht die allgemeine Kompositionsform gewesen, allein sie hat sich leicht eingestellt und wo sie nicht im greifbaren Sinne ausgebildet wurde, finden wir doch immer ein deutliches Gleichgewicht der Bildhälften; das 17. Jahrh. hat dieses stabile Verhältnis des Gleichgewichtes in ein labiles umgesetzt» (izd. 1918, 138).

Že Steinwegova knjiga se je mnogo opazila, a Wölfflinove kategorije so pomenile novo epoko za razne umetnostne panoge. V njih so končno tudi tendence nemških literarnih zgodovinarjev po «literarni zgodovini brez imen» dobile element, ki jim je mogel služiti za osnovo. Wölfflin sam je sicer že 1912. govoril o možnosti, da bi se dal razvoj, ki ga je na osnovi svojih petih pojmovnih dvojic našel v renesansi in v baroku, mutatis mutandis najti tudi v godbi in literaturi, vendar so izvršili aplikacijo šele drugi. Walzel je v tej dobi publiciral razne stvari, katere za iskatelja informacij o evropskem ozadju Prešernove dobe niso brezpomembne (Haymova «Romanistische Schule» v 3. izd. 1914., v 4. izd. 1918.; nova in pomnožena izdaja lastne «Deutsche Romantik»; «Die künstlerische Form des jungen Goethe und der deutschen Romantik», 1918, in v «Vom Geistesleben alter und neuer Zeit», 1922, itd.). Najvažnejše pa je, da je postal glavni borec za literarno-zgodovinsko iskanje ob vodstvu Wölfflinovih petih pojmovnih dvojic (Die künstlerische Form des Dichtwerks, 1916; Die wechselseitige Erhellung der Künste, 1917; Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters, 1923/25). V Walzlovem smislu si je vzel Wölfflinove «osnovne umetniške pojme» za smernice pri obravnavi literarnih del Fritz Strich za nemško pesem v 17. stoletju (razprava je izšla v: Abhandlungen zur deutschen Literaturgeschichte, Festaussgabe zu F. Munkers 60. Geburtstage, 1915) ter za nemško klasiko in romantiko (Deutsche Klassik und Romantik oder Vollendung und Unendlichkeit, 1922). Istodobno je prenesla Louise Potpeschnigg, ki je bila, kakor Žigon, učenka Strzygowskega, sistem svojega učitelja od likovne umetnosti na literaturo (Planmäßige Wesensforschung in der Dichtkunst, Ilbergs Neue Jahrbücher, 1917).

Osnovna načela Wölfflin-Walzlove šole so si vzeli za smernice tudi razni drugi predstavniki ejdološkega obravnavanja literarnih umetnin. (Kontrola in izpopolnilo moje serije omogočajo danes n. pr.: referat Jos. Körnerja v Literaturblatt für germanische und romanische Philologie, 1918, št. 1 in 2,

str. 18—26; Werner Mahrholtz v knjigi «Literaturgeschichte und Literaturwissenschaft» iz 1923., ki govori o potih in nalogah nemške literarne zgodovine iz 1811.—1812., ko ji je Goethe v 7. knjigi «Dichtung und Wahrheit» odkazal novo smer; Walzel v knjigi «Gehalt und Gestalt» iz 1923./25., ki je opremljena tudi s točnim stvarnim in osebnim indeksom; seznam Walzelovih spisov do 1924. v knjigi «Vom Geiste neuer Literaturforschung, Festschrift für Oskar Walzel»; «Reallexicon der deutschen Literaturwissenschaft», zlasti sijajni informativni članek Lempickega pod naslovom «Literaturwissenschaft» iz 1926., ki obravnava naše probleme pod 4: Eidologische Betrachtungsart — γ: Kunsttechnische Betrachtungsart in pa pod 6: Entwicklungsgeschichtliche Betrachtungsart — α: Die kunstgeschichtliche Auffassung). Znanstvenik, ki načeloma zagovarja medsebojno osvetljevanje umetnosti, se trajno skoraj ne more izogniti vprašanju, ali se dajo tudi v besedni umetnosti ugotoviti primeri slične «merske estetike», slične «številčno-stroge tektonike», kakor v likovni umetnosti nekaterih dob. Walzel, ki je hotel aplicirati Wölfflinovo razpravljanje o simetriji v likovni umetnosti, je sprejel Steinwegovo zbirko primerov «strogo številčne tektonike» literarnih del ter jo izpopolnil (Gehalt und Gestalt, zlasti 260; 282—327: Dichtkunst und bildende Kunst; dopolnila na str. 399). Zlasti se radi kompozicije v tej zvezi omenjajo: Odiseja, Vergil, Dante, Boccaccio, Ayrstein Asgrimson, Corneille, Racine, Lafontaine, Leconte de Lisle, Goethe, Schiller, Holtei, Jean Paul, G. Freytag, Gottfried Keller, Wagner, Zola, Wilhelm Raabe, Albrecht Schäffler, Georg Ompfeda, Richard Dehmel. Seveda gre Walzlu le za posamezna dela teh avtorjev, ker ne zagovarja sličnega nazora kakor Koblar (DS 1925, 288), da «ni mogoče priznati gradbe nekaterih pesmi, drugih ne».

Ne sme se pa prezreti, da je Walzelova aplikacija Wölfflinovih kategorij in njegova teza o medsebojnem osvetljevanju umetnosti zadela tudi na rezek odpor, in sicer tako pri literarnih kakor tudi pri umetnostnih zgodovinarjih (Reallexicon II, 286). Tudi Izidorja Cankarja «Uvod v umevanje likovne umetnosti» pomenja v več ozirih odmaknitev od Wölfflinovih smernic in Walzelove aplikacije, nego je opazila slovenska kritika. Medtem ko se Wölfflin opetovano obrača proti vpoštevanju svetovnega nazora, poganja Cankarju «stil iz globin človeške duše, iz njegovega svetovnega nazora in življenjskega čuvstva». Namesto Wölfflinovih kategorij se propagirajo v Cankarju druge skupine vidikov za razbiranje likovnih umetnin: idealistična, t. j. za umetnikove idejne potrebe prirojena snov — ploskoviti stil — brezprostorno prizorišče — vezana kompozicija s teženjem k absolutni simetriji figur; naturalistična snov — slikoviti stil — brezmejno prizorišče — svobodna kompozicija; realistična, t. j. eksperimentalno možna, a izbrana in v višji red dvignjena snov — plastičen stil — omejeno prizorišče — tektonska kompozicija, ki se dá sicer «največkrat reducirati na kakšen geometričen lik», n. pr. pravičen četverkotnik, a je vendar «prosta sile adicije in simetrije». Medtem ko je Wölfflin pisal svoje kategorije z ozirom na slikarstvo, kiparstvo in arhitekturo, a Walzel imel v evidenci vse umetnosti, se Cankar nekako omejuje na slikarstvo in kiparstvo, češ, da sta v «nasprotju z arhitekturo, katera ne obravnava iz narave povzetih likov» (77). Literarno-zgodovinska aplikacija njegovih smernic za «umevanje likovne umetnosti» se odraža v «Uvodih» k «Zbranim spisom» Ivana Cankarja, kjer se govori v zvezi s «Klancem», «Novljanom» in «Hilšo Marije Pomočnice» tudi o eventualni «ritmični jukstapoziciji» enakih sestavnih delov v idealistični poeziji (VI, 15). Tako poznavec Wölfflina in Walzla! In vendar mi ni znano, da bi bil isti

Izidor Cankar svoje pomisleke proti predloženim vzorcem matematične arhitektonike v Prešernu izpremenil ali se z Žigonovimi in Puntarjevimi tezami sprijaznil...

Za literarno zgodovino je velik pomen Walzlovih prizadevanj mimo vseh pomislekov in upravičenih ugovorov v stremljenju, da zajame »notranjo zvezo med smislom in besedo, med duhom in obliko«. Tudi mnogo Walzlovih izvajanj o »številčnosti tektoniki« lahko sprejemem. To je sploh samo ena izmed mnogoterih komponent Walzlove zgradbe, ki more ohraniti svojo eksistenčno upravičenost, četudi se izkaže, da ni vsak uporabljen kamenček primeren. Pri tem je Walzel smotren in previden, kakor pričajo sledeči njegovi stavki, ki bi že mogli obrniti nase pozornost slovenskih arhitektonikarjev (podčrtal jaz): Nicht ob solches Ebenmass, solches genaue Zahlenverhältnis des Aufbaues besteht, sondern nur, ob die Gestalt sich neben dem Gehalt überhaupt fühlbar macht, kommt für mich in Frage (262). Die Erforschung dieser Beziehungen fällt ins Gebiet des Sehens, nicht ins Gebiet naturwissenschaftlicher Ableitung. Das Gebiet des Sehens verlässt nur, wer fordert, dass ein bestimmter Gehalt eine bestimmte Gestalt haben muss (371). Plotin, Goethe, Herder und Schiller lassen solche strenge Bemessung nur zu, wenn sie dem inneren Wesen eines Gegenstandes entspricht (329). (O Boccacciojevem Dekameronu:) Aus dem Vorgang, aus dem vorgeführten Leben erwächst die Einfügung der Novellen. Einmal kann das so gemacht werden. Jede Wiederholung dieses Schemas wäre blosser Abklatsch (338). Ganz anders als Lyrik oder Epik kann das Drama Mittel verwerten, die das Eigentum bildender Kunst sind. Es wirkt unmittelbar wie auf das Gehör auch auf den Gesichtssinn (378). Iz vrste arhitektonikarjev med klasičnimi filologi se je zdelo Walzlu primerno pozvati na pomoč le enega (Heinzeja). To je pač v zvezi tudi z okoliščino, da je primerov matematične arhitektonike v Žigonovem in Puntarjevem zmislu v Walzlovi zbirki sploh malo, ker je usmeril svoja iskanja na spise iz določenih sestavnih delov, pri katerih je tektonika evidentna in fundirana, četudi ne matematičnostroga po številu verzov ali vrst: drame; pesnitve z jasno in vidno markiranimi zarezi; »okrogla števila« poglavij itd. Da je odstranitev od te poti opasna, se vidi tudi pri Walzlu. Čudim se n. pr., kako je mogel Walzel sprejeti v zbirko tudi Steinwegovo misel o subjektivni Lafontaineovi nameri, da bi gradil basen o »volku in psu« po shemi za število verzov 12—8—1—8—12 (prevod basni je v LZ 1927, 768): pesnik sam take strukture ni markiral, kar bi pač bil storil, če bi hotel vplivati s takimi elementi za oči; a stavek »za ino, če vam je do boljše sreče kaj«, je tu premalo pomemben, da bi mogel biti »os«, okoli katere se vse vrtili, »1«.

Brez pridržka priznavam, da more tudi poglobljanje v to teorijo in prakso Walzlovo slovenskemu literarno-zgodovinskemu iskanju mnogo koristiti. Ko sem 1925. moral začasno prevzeti skrb za komparativno književnost ter sem 1927. dobil prvi kredit za seminar komparativne književnosti, je bila Walzlova knjiga »Gehalt und Gestalt« med prvimi, ki sem jih nabavil, a v sporazumu z ravnateljem ljubljanske študijske knjižnice in predstojnikom germanističnega seminarja se trudim, da dobimo čim več del omenjene serije v Ljubljano. Toda ko podčrtujem umestnost iskanja, v katero Wölfflinovo ali Cankarjevo skupino spada Prešeren (po moji sodbi prevladujejo v njem črte, ki jih veže Wölfflin s pojmom renesanse, a Cankar s pojmom realizma), moram obenem naglasiti, da niti Žigonove niti Puntarjeve objave ne pričajo o sličnem formuliranju problema.

Vodstvo študijske knjižnice v Ljubljani je v času do 1925. nabavilo Wölfflina (v 2. izd. iz 1917.) in Walzlovo «Gestalt und Gehalt» iz 1923./25., sicer pa je za nabavo del iz označene serije tudi v dobi 1918. do 1925. skrbelo manj, nego so dovoljevali takratni krediti, ki so bili v primeri z današnjimi precejšnji. Značilno je, da tudi Steinweg ni prispel v biblioteko.

Opazljivo je tudi, da se v Žigonovih in Puntarjevih objavah iz 1912. do 1925. o arhitektoniki sodobni spisi označene serije le redko omenjajo: Steinweg sploh ne; Wölfflin pri Žigonu sploh ne, tudi ne v sintezi «Francè Prešeren — poet in umetnik», čeravno je izšla ta knjiga šele 1925. in čeravno citira Žigon v njej tiske iz 1919. (II, 86), pri Puntarju do 1924. le mimogrede (Čas 1919, 187; Dante 1921, 126); iz Walzlovih del te dobe pri Žigonu nobena (Francè Prešeren II, 83, le oba spisa o Shaftesburyju iz 1909. 1910.), pri Puntarju do 1924. le člančič «Beschreibung von Dichtungen» iz Berliner Tagblatta 1916 (Čas 1919, 187) in pa «Deutsche Romantik» iz 1918. (Dante 1921, 138, itd.). Šele 1924. v zvezi s citati iz Walzlovega predavanja «Gehalt und Gestalt im dichterischen Kunstwerk», ki je bilo objavljeno v «Neue Freie Presse» 4. novembra 1923. in 13. januarja 1924., in pa v zvezi s citati iz reklamnega oglasa, ki je bil priložen 1923. prvim sešitkom «Handbucha der Literaturwissenschaft», je zabeležil Puntar tudi naslove Wölfflinovih «Grundbegriffe» iz 1915. in Walzlove «Wechselseitige Erhellung» iz 1917. (DS 1924, 28). O poskusu, da bi se v Walzlovem zmislu aplicirala petorica Wölfflinovih «osnovnih umetnostno-zgodovinskih pojmov» na določanje literarne umetnine, ni pri Žigonu in Puntarju nikjer sledu, pač pa priča Puntarjev literarno-zgodovinski program iz 1924. (DS), da ima tudi Puntar pri nas še mnogokaj za potrebno, proti čemur se Walzel že dolgo bori.

Puntarjevemu stavku, da je dr. Žigon «prišel na osnovnih načelih Walzlove šole» (DS 1928, 156), se torej lahko očita, da je vedoma prikrojen za napačno asociacijo misli in da predstavlja vsiljivo-priskutno obešanje za tuj frak. Obenem pa moram naglasiti, da so tudi po 1925., ko sem začel zopet objavljati svoje pomisleke proti podmeni o subjektivni Prešernovi nameri, da bi se ravnal po predloženih matematičnih vzorcih, ostali brezuspешni vsi moji poskusi, na konkretne pomisleke dobiti konkreten odgovor.

V drugem mojem članku o zavestni matematični arhitektoniki v Prešernu (LZ 1925, 23—34) so bili na vrsti: Sonet je nesreče (nov je tu moj ugovor proti absurdni Puntarjevi podmeni, da bi bila Prešernu sedmica postala «sveta» radi števila črk v «Primitz»); Krst (stance «Bogu sem sveto čistost obljubila» Prešeren ni vrnil 1846. radi «kritičnega $7 \times 7 = 49$ » mesta, ampak iz vsebinskih razlogov); Dem Andenken des M. Čop (kompozicija na dva dela z enakim številom tercijn je nastala slučajno, ker je nastala šele potem, ko je objavo prve redakcije preprečila cenzura); V spominj Matije Čopa (razne varijante pričajo, da distihon «Ti si zaklade», ki je v nekaterih objavah 8. med 15., v to matematično sredino ni prišel iz matematično-arhitektonskih, ampak iz vsebinskih razlogov, in da poetu njegove pozicije in oblike tudi še po objavi v Poezijah ni bilo mnogo mar); sonet «Je od vesel'ga časa teklo leto» (sonet je nastal iz vsebinskih, ne kompozicijskih namenov, in sicer ne po 1838.).

V obširnem članku o onem Čopu (SBL 97—109), ki bi naj bil duševni oče Prešernovi matematični arhitektoniki, je več takih stavkov, ki so napisani radi prizadevanj slovenskih arhitektonikarjev, n. pr.: v ostalini . . . ni niti enega stavka, ki bi pričal, da je Čop o kakem problemu iz klasične ali romantične poezije v smeri novih znanstvenih izsledkov ali iz znanstveno-

publicističnih namenov razglabljal (103, kol. 2.); grajal (je) Vergilovo Eneido, «francoske klasicistične dogmatike» (104, kol. 1.); v njegovih izjavah se ne čuti nikjer ... kaka težnja po uveljavljanju mitoloških ali mističnih elementov v moderni poeziji (104, kol. 1.); kake nove formule za sintezo antike in moderne ni iskal (104, kol. 1.); vsi ... soneti, ki jih imenuje Čop 16. februarja 1833. v IB «v obliki vzorne» (oziroma v zgodovini: «posrečene poskuse»), so brez arhitektonske ideje objemanja (106, kol. 2.); smernice, ki jih je dajal Čop Prešernu v «deželi duhov» ... ne morejo biti različne od onih, ki jih je podčrtal v pismih, beležkah, zgodovini, oceni Čbelice in abecedni vojski (a tam nikjer ni niti migljaja o kakem interesu za matematično arhitektoniko: 108, kol. 1.). Že tu sem seveda tudi povedal svojo sodbo, da «Žigonu in Puntarju ni uspelo dokazati, da bi bila Čop in Prešeren na osnovi matematične arhitektonike, simbolike števil itd. iskala novo sintezo antike in moderne» (108). — V obširni oceni Puntarjevega članka o «Danteju in problemu Prešernove, nove pisarije» sem iznova kazal na absurdnost Puntarjevega operiranja s simboliko števil z ozirom na Prešernovo poezijo (LZ 1925, 632, 633).

Ko sem torej problem lani mimogrede omenjal (LZ 1927, 455, 456; članek «Prešeren» v NE), sem se mogel oslanjati na neovržene svoje pomisleke iz 1911. in 1925. Med 1925. in 1927. se ni zgodilo prav nič, kar bi me bilo moglo nakloniti, da bi svoje pomisleke proti predloženim vzorcem izpremenil. Žigonova izumetničena izvajanja o grškem «nomu» (Francè Prešeren I, 25, 28, 148 sl., 171, 172, 178, 184—186) morejo pravilnost preloženih shem za Prešerna še manj izpričati nego Walzlova serija primerov številčnostroge tektonike. A «Lepa Vida» (DS 1927, 37—41), Žigonov «načelni odgovor» na moj članek v Zvonu 1925. (DS 1928, 155)? Ko pa je dr. Žigon prezrl: prvič, da jaz o «Lepi Vidi» nisem govoril; drugič, da so moji ugovori taki, da jih nobena shema o — «Lepi Vidi» ne more podreti; tretjič, da dela Prešernovi subjektivni nameri s svojo matematično shemo zopet silo, o čemer se hitro prepričaš, če primerjaš s predloženo shemo ono združitev vrstic v skupine, ki jo ima «Lepa Vida» v Prešernovem rokopisu in tisku!

Matematičnih shem, ki delajo Prešernovi subjektivni nameri silo, je v Žigonovi «Prešernovi čitanki» tako mnogo, da je knjiga radi njih po moji sodbi za kakršenkoli šolski pouk nerabna, ker morata kritična učitelj in učence v predloženem markiranem tekstu vedno zopet popravljati Žigona in braniti Prešerna! Toda od 1925. mi je postajalo vedno jasneje, da bi tratil čas, ako bi se s predloženimi shemami še dalje ukvarjal, dokler dr. Žigon in dr. Puntar ne moreta razpršiti konkretnih ugovorov, ki sem jih objavil.

Silno sem se torej začudil, ko sem opazil, da se dr. Puntar, ki se je «po dolgem zopet» pojavil na bojni plani (DS 1928 za maj), tudi to pot izmika izmenjavanju nazorov o konkretnih ugovorih, a se povrh še junaško skriva za obrabljeni ščit vseh zadregarjev, ko piše, da «ni pa tu mesto, da bi vedo profesorja Kidriča že zdaj stvarno zavračal» (157).

Da vidimo, kaj ima gospod dr. Puntar nestvarnega povedati!

Puntar skuša vzbuditi sožalje s pozivom na Žigonovo in svojo «dolgoletno, specialno delo». Če bi ta argument kaj zalegel, bi bilo vprašanje o «perpetuum mobile» že rešeno!

Puntar pričakuje mojega odgovora radi Walzla, Žigonovega «noma» in Žigonove «Lepe Vide». Toda samo naiven entuzijast v najpristnejšem pomenu besede bo pričakoval, da more ali celo mora prijazen odnos do nekaterih primerov Walzlove «strogoštevilčne tektonike» vplivati na oceno matematičnih vzorcev, ki sta jih predložila Žigon in Puntar za onega Pre-

šerna, ki ga Walzel komaj pozna! K temu je po Walzlu nemška romantika pač »ljubila slikovitost, atektoničnost« (Vom Geistesleben, 1922, 87), medtem ko Žigon in Puntar pišeta, da je Prešeren dal »celo sami nemški romantiki njeno umetnino: tisto umetnino in umetnost, ki si je sama iz svoje teorije ni v praksi dozorila« (Žigon, Kronološki pregled 74; Puntar, DS 1923, 251). A zakaj šele Walzel s spisom iz 1925., ko gre v glavnem za vzorce, ki jih je predložil že Steinweg 1912.? Puntar poskakuje od veselja, ker misli, da se Keleminov »naivni entuziazem« (Veda 66) obrača proti meni in da ima v Kelemini sobojevnika za predložene vzorce v Prešernu. Naj odgovarja drju. Puntarju dr. Kelemina sam, ki mi je pisal 8. junija 1927. sledeče (objavljam z njegovim dovoljenjem): »Kdor pozna Tvoje kritično prizadevanje v vprašanih literaturi, ne bo nikoli prišel na misel, da bi govoril o Tebi in Tvojem delu v takih izrazih... Ako citiram Žigona I, str. 20 pripomb, hočem opozoriti na način, kako on razmišlja o teh stvareh, ne pa poseči obenem meritorno v vprašanje arhitektonske gradnje pri Prešernu. Na žalost mi obenem ni prišlo na misel, da bi registriral Tvoje in drugih antikritične glasove. Tudi bi bilo dobro, da sem dostavil misel, da zavedejo take študije (diagrami, piramide, številke) do shematiziranja in nasilnosti naproti pesniškemu umotvoru. Tako bi seveda ne nastal vtis, da vihtim kopje za Žigonove enostranosti.«

Puntar ne more preboleti, da sem drja. Bradača prosil, naj se loti problema matematične arhitektonike v antični literarni umetnosti, in v dobrem poznanju svoje lastne metode misli, da sem Bradaču rezultat kar — predpisal. Zakaj bi pa dr. Bradač, ki ima doktorat in povrh še izpite in docenturo, ne smel enkrat »prvikrat« pisati o tem problemu svoje stroke?! Koliko let dela je pa imel za sabo dr. Puntar, ki je 1912. izdal »Zlate črke«?! Ali je bil arhitektonikar že v materinem telesu?! Ali ima pravico začeti pisati o tem samo oni, ki trobi v Puntarjev rog?!

Puntar ugotavlja, seveda s prozornim namenom, da so izšle »Razprave« »brez označenega odgovornega uredništva«. Naj vzame na znanje, da je izšlo v taki opremi že več »Razprav«, ki je »Dom in Svet« brez sličnih opomb o njih poročal. Dalje, da nosim odgovornost za sprejem razprave pred »Znanstvenim društvom« jaz, ki se tolažim z zavestjo, da prepovedi pisati proti matematični arhitektoniki v Prešernu v finančnem zakonu še ni, in da je Bradačeva razprava v metodološkem oziru neprimerno boljša od Puntarjevih. Puntar ne more prikriti nejevolje, da sem povzročil možnost kontrole za ono Lafontaineovo basen (gl. Debeljakov prevod v LZ 1927), za katero propagira prisiljeno matematično shemo Steinweg, po Steinwegu Walzl, po Walzlu Kelemina, toda ta indigniranost mi samo kaže, da želi dr. Puntar ribariti v kalnem.

Tisto pomoto v »Zlatih črkah«, ki sem o njej govoril v Zvonu 1925., str. 24—25 (primerjaj spredaj), obravnava Puntar tako, da mora nepoučeni čitatelj dobiti vtis, kako je dr. Puntar iz lastnega nagiba stvar »osebno pojasnil«, jaz pa vkljub temu še o njej javno govoril. Toda tak sklep bi bil napačen: dr. Puntar mi je stvar »osebno pojasnil« šele potem, ko sem ga jaz osebno na pomoto opozoril, a javno sem o njej prvi izpregovoril zato, ker on ni.

Puntar rešuje svojo tezo s tem, da označa moje poročilo o arhitektonskem poglavju prešernoslovja v članku o Prešernu v Narodni Enciklopediji za »silno subjektivno in pristransko barvano«, bibliografijo k temu članku pa za »čudno subjektivno pristransko sestavljeno«, češ, da »omenjam točno svoje stvari«, a da sem »zamolčal in namenoma prezrl« Žigonovo »Letnico 1833« iz 1906. in Žigonovo »Lepo Vido« iz 1927. Tako se drzne govoriti tisti dr. Puntar, ki mu je prav, da je dr. Žigon v svojem seznamu »spisov o arhitektoniki v

umetnosti poezije» (Prešernova čitanka 230) eksistenco ugovorov sploh in namenoma zamolčal in s tem zavedel najbrž tudi Kelemino, da je prezrl opozicijo! Čujte, gospod moralist! V enciklopedijah Stanojevičevega tipa, kjer ni mogoče navajati razlogov ali celotne bibliografije, moramo iskati posebnih poti, kako bi omogočili čitatelju ob čuvanju avtorjevega prepričanja na čim krajši način tem večjo možnost, priti do bibliografije: Žigonove «Letnice 1833» nisem citiral, ker sem citiral Prešernovo čitanko, kjer je navedena; Žigonove «Lepe Vide» nisem citiral, ker je dotični matematični vzorec že v Prešernovi čitanki, ker moj članek v nobenem oziru ne sloni na njej in ker opozarjam na Šlebingerjeve bibliografije; svoje «Prešerne» iz 1927. sem citiral, ker slonijo na njem prvi stavki mojega članka o Prešernu, toda ko trdite, da omenjam «točno vse svoje stvari», se zopet motite in ne govorite resnice, ker med drugimi članka o arhitektoniki iz LZ 1911. nisem citiral (ker sem citiral pač članek iz 1925.); v članku je stavek, da iskanje zavestno-matematične arhitektonike ni uspelo, ker ima članek vendar moj podpis, a omenja se v njem izrecno Vaše in Žigonovo ime, o katerih je pisal v delu Grafenauer in ne jaz, tako da lahko dokumentacijo nasprotnega mnenja vsakdo išče tudi tam. Ker ste vi vse to vedeli (za bibliotekarja bi bilo žalostno, če takih stvari ne bi vedel), ste me povsem prepričali, da je Vaše pojmovanje objektivnosti tako, kakršno ne bodi moje in mojih učencev nikdar!

Puntar pridiga, da odslej «izostati mora iz resne polemike sklicevanja na anonimno publiko», a se sam še v isti številki poziva na anonimno publiko «vseh, ki so verjeli» Žigonu in njemu. Seveda mi «anonimna publika» ni argument; na dejstvo, da je Žigonovo in Puntarjevo prešernoslovje publiko pred Prešernom ostrašilo, bom pa še opozarjal.

Puntar si prisvaja pravico, da urgira mojega Prešerna. Ali ni pogumen prijatelj onega dr. Žigona, čigar «Prešernova čitanka» je izšla 1922. s prvotno letnico 1913, «Francè Prešeren» s prvotno letnico 1914 šele 1925., a to s prisilnim zaključkom, in čigar korektura Levstika se je zavlačevala tako dolgo, da je podjetje raje zgubilo težke tisočake, nego še čakalo dalje?! Ker določam sam svoj delovni program in na račun Prešerna še nisem niti prejel predujma niti se vezal za rok, moram Puntarju vsako pravico do take urgence odrekati. Puntar me pita v članku z zafrkljivo «vedo», «žurnalizmom» itd., a tista reč na platnicah, ki se je zdela uredništvu tako nujna in zrela, da je radi nje črtalo poročilo o «razstavi Maleš-Cuderman» (gl. 2. stran platnic), obstaja v glavnem sploh iz samih takih cvetk. Obsodbo članka na platnicah si je napisal Puntar sam že 1912., ko je pisal: «Prvo, kar mora posebno osupniti resnega znanstvenika, je gotovo smešne — ton kritikov! Že ta označuje voljo, objektivnosti dovolj» («Zlate črke» V). Ker dvomim, da bi bil Puntar na te svoje besede pozabil, sklepam, da si lasti tudi glede «smešnega tona» pravice, ki jih drugim odreka. Tu kaže res talent za specialista. Skrb za «Dom in svetov» nivo sicer ni moja stvar, vendar ugotavljam, da se pod protekcijo «Dom in sveta» za moje delo že drugi z zaplotniško gesto propagira oznaka «žurnalizma» (Žigon, DS 1925, 283; Puntar, DS 1928, 156). Toda Žigon, Puntar in «Dom in svetovi» uredniki se motijo, ako mislijo, da morejo tako odmevi neprespane jeze kakorkoli name vplivati. Da ne sme biti moj «žurnalizem» tak, kakor je Puntarjev, to sem vedel že prej; obžalujem pa, da ne utegnem biti česče «žurnalist» po svojem pojmovanju! Itd. itd.

Osebnost g. nasprotnika me je začela zanimati, a na 56. str. njegovih «Zlatih črk» sem našel tudi ključ za razumevanje njegove metode. Pravi namrec: «I'reba bo še obilo pridnih mislecev in nešteto rok, preden priznajo vsi

učenjaki, da je vladala čudovita enotnost kompozicijskih principov v vsi stari umetnosti. Jaz verujem v to enotnost in zato tudi — v „matematiko“. Torej zato mu je veda tako zoprna, ker je v nasprotju z njegovo vero! Najprej črta in rezultat, a potem iskanje! Dr. Fr. Kidrič.

Opera. — Koncem sezone smo doživeli še štiri premiere: Puccinijevo «Dekle zlatega zapada», Kalmanovo opereto «Čardaška kneginja», drugi baletni večer in R. Straussovo «Salomo».

«Dekle zlatega zapada» je Puccinijeva celotonska opera. Snov je filmska. S srečnim izidom. Naslovno vlogo je pela Mitrovičeva briljantno. Dasi opera pevcem ne nudi take prilike razvoja kot njene posestrime Tosca, Boheme in Butterfly, je vendar Puccini napisal nekoliko viškov, ki po zunanji dramatiki in sijaju efektnost imenovanih oper celo prekašajo. V glavni moški vlogi me je tokrat Gospodinov precej zadovoljil. Ostale partije so bile vseskozi prav dobro zasedene. Holodkov je pel zmagovito, o njegovi izgovarjavi itd. se je pisalo že dovolj. Betetto je svoj part odpel prekrasno, posrečen tip nam je podal zopet Janko. Dirigiral in režiral je opero ravnatelj Polić izklesano kakor vedno. Orkester je storil več kakor svojo dolžnost. «Dekle zlatega zapada» je občinstvu očitno ugajala, dasi ji v glasbeni literaturi ne prisojamo bogvekega pomembnega mesta. Gotovo bo v prihodnji sezoni še nekolikokrat napolnila gledališče.

«Čardaška kneginja» se po vsebini bistveno ne razlikuje od vseh drugih operet; glasbeno je zelo invencijozna in dobro instrumentirana. Dirigiral jo je temperamentno Štritof, režiral Povh. Poličeva je krasno odpela in odigrala hvaležno vlogo kneginje, Drenovec se glasovno boljše, v igri je pa prav dober. Ostale vloge so bile v običajni zasedbi.

II. baletni večer je dirigiral zopet Balatka, režiral pa baletni mojster Vlček. Zdi se mi, da so nastavili premiero nekoliko prekmalu, tako da je bil I. baletni program boljši in temeljiteje pripravljen. Najboljša in najživahnejša točka so bile Piernejeve «Impresije», ki jih poznamo že iz I. večera. V solo-plesih sta Vizjakova in Vlček znova pokazala višek baletne umetnosti.

Poseben dogodek letošnje sezone je bila uprizoritev Straussove «Salome». Po Prokofjevih «Treh oranžah» gotovo najuspešnejši korak v repertoarju. «Saloma» danes ni več tisto strašilo kot je bila nekdaj. Nastala je menda leta 1905. ter so jo tedaj splošno nazivali revolucijsko opero. Strauss se je s svojo smerjo in uspehi očitno zadovoljil in v poznejših delih ni prinašal novih problemov v glasbi sami. Nekoč so smatrali Nemci edino Regerja za nevarnega Straussovega tekmeča. Sinfonik Gustav Mahler je bil precej preziran. Na splošno so ga faksirali kot manjvrednega Brucknerjevega epigona. Imel je malo pristašev, med njimi pa Zemlinskega in Schoenberga. Pa kolo časa se je zasukalo; Strauss je še vedno oni, kot je bil, — preziranega Mahlerja pa smatramo danes kot stvaritelja nove smeri: Mahler-Zemlinsky-Schoenberg-Berg. Strauss je najbrž zaključek novoromantične epohe, ki so jo ustvarjali Berlioz, Liszt in Wagner. Tipika novoromantike se pojavlja v «Salomi» v vsem. Velikanski orkester s šestimi rogovi, večkrat deljenimi godali itd. so markantni znaki Berlioz-Liszt-Wagnerjeve smeri.

Ker je že Wagner vzlic svoji iznajdljivosti in izredni plodovitosti bil le člen novoromantične verige, ni čuda, da so vsi njegovi epigoni imeli neuspeh. Radi tega je bilo treba iti dalje. In to je storil R. Strauss. Tako vidimo na nekih mestih v partituri «Salome» že atonalne plohe, ki jih je v oni dobi pisal le še kakšen Debussy in pojavljajoči se Stravinskij. Straussova melodika je ostala prej ko slej wagnerska in tudi metoda uporabljanja «Leitmotivov».

Takoj v začetku se pojavi motiv Salome, ki se vrača v neštetih melodičnih, ritmičnih, harmoničnih in instrumentalnih spremembah. Nekoliko vsakdanji motiv Johanaana se ponavlja ob vsakem nastopu osebe, — tudi tedaj, ko Saloma dobi Johanaanovo glavo. Motiv, zgrajen na «vižo» bivše avstrijske «retraite», se v drugem delu in posebno proti koncu neprestano pojavlja. V plesu Salome se z orientalskimi ritmi spaja prekrasna valčkova melodija na G-strunah, ali usodni Salomin motiv jo zopet prekine. Orkester se premika v neprestani polifoniji, prepleteni s kromatičnimi okraski. Vsa glasba je bolj sinfoničnega značaja nego opernega. Posebnih efektov (glissandov, poraba strun za kobilico na kontrabasih in podobno) se Strauss ne izogiblje. Besedilo je posneto z majhnimi krajšavami po O. Wildejevi genialni drami. Po mojem mnenju glasba vzlic vsemu aparatu, originalno zasnovanemu, silnemu tekstu ni kongenijalna. Vsekakor je pa genialna sama po sebi.

Z nekim strahom smo pričakovali premiere. Holodkov in Rumpel sta se pri vajah «prehladila». Hvala bogu je ravnatelj Polič pravočasno poskrbel za nadomestilo ter imel pri tem srečo. Holodkova je nadomeščal Primožič ter kreiral Johanaana z vso sigurnostjo izkušenega pevca in igralca. Ima prav prijeten organ, je trden v ritmu, vsako besedo (hrvaški) smo razumeli. Za pripravo je imel na razpolago le par dni. Da je tako častno nastopil, priča o njegovi visoki muzikalni kulturi. Takih pevcev nujno potrebujemo. — Janko je odpel «Rumplovega» Žida tudi po pardnevnem študiju. — Naslovna vloga je bila na ramah Thierry-Kavčnikove. Plesa ne prištevam k njenim obveznostim, v petju in igri je nadkrilila vsako pričakovanje. — Heroda je pel Kovač tako lepo in prepričevalno kot doslej malokatero vlogo. Tudi v igri je bil prav dober. — Herodijada Medvedove mi je istotako zelo ugajala. — Banovec je bil izvrsten Narabot, Betetto glasovno mogočen, idealen Nazareneec. Škoda, da ni vloga obsežnejša. — Vsi ostali so zelo zadovoljevali. Naj omenim še Mohoriča kot prvega Žida v uspelem kvintetu in Perka kot drugega Nazarenca.

Levji del uspeha pa pripada tokrat zopet orkestru. Po vseh neprilikah našega gledališča v poslednji dobi bi bil pričakoval depresijo, posebno radi tega, ker ta naš orkester številčno ne zadošča niti za Puccinijeve opere, kaj šele za ogromno zasedbo v Salomi. Partituro so morali prikrojevati skoraj na vsaki strani in dodeljevati važne partije inštrumentov, ki jih pri nas ni, drugim. Operni orkester se mora številčno kompletirati, pa naj bo na račun česarkoli, kajti fizične sile članov orkestra pod takimi okolnostmi morajo končno odreči. S tem bi pale predstave na nivo najšibkejših provincialnih teatrov in opera bi nam postala sčasoma neznosno breme. Tem večje priznanje članom orkestra, ki so pri Salomi pokazali neverjetno disciplino in požrtovalnost.

Predstavo je dirigiral štritof z največjim uspehom. Neomejeno priznanje gre ravnatelju Poliču, ki je opero režiral ter vzlic vsem finančnim in drugim neprilikam vztrajal na nje izvedbi. Scenerija Vavpotiča je bila v celoti in v dečajlih skrbno izdelana ter je mnogo prispevala k temni atmosferi zagonetne svetopisemske štorije.

S «Salomo» smo zaključili letošnjo bogato operno sezono tako častno, kakor bi ne bil mogel pričakovati največji optimist.

Slavko Osterc.

Mariborska drama. Zadnje tromesečje: Tolstoj: Kreutzerjeva sonata; Cail-lavet-Flers-Rey: Lepa pustolovščina; Shakespeare: Othello; Nušić: Svet; Dostojevskij: Idiot.

Višek sezone je v Idiotu; najkrepkejšo delo, izrazita notranja režija (Pre-garca), stilna inscenacija, ruski milje, z umetniškim hotenjem zasnovane

posamezne igre. Doseči zaokroženo umetno celoto, ne dopusti umetniško ne-kvalificirani del igralcev. Pregarc ustvari Rogožina močno, temačno, odvrten tip, a resničen v strašni notranji razgibanosti. Kraljeva je v Aglaji dovršena, družabno vzgojeno dekle s čistim, a ženskim srcem. Kovačičeva je mnogokrat resnična Nastazja Filipovna, zlasti doživljen je konec, igra je izpiljena, celota pa večkrat pretrgana. Starčeva alternira z njo v tej vlogi in opraviči svoj poklic. Knez Miškin Železnika je formalno pravilen, vsebinsko top in mrtev, dočim sta prav dobra Skrbinšek in Furjan. Drugi po večini le — igrajo. Othello v režiji Koviča propade; ni le brez režije na znotraj, celo umevan ni vseskozi; ostaneta le scenerija in iluminacija — in Desdemona Kraljeve, ki je vsa izgubljena s svojo lepo kreacijo. Grom razen postave nima ničesar za ulogo Othella; povrh še zamisli Železnik à fond napačno osebo Malvolia kot mačjega Mefista. Ob nedostatnih silah je značila postavitev Othella na repertoar drznost in nerazumljivo precenjevanje.

Svet (režira J. Kovič spretno, a plitko) ni dal nič posebnega, srbski prav gotovo ni bil, tipi sicer diferencirani, a nedodelani, zlasti bi bila mogla Bukšekova kot Porentova in Grom kot Porenta dati več, ko je Kraljeva izrazilo ustvarila svojo klepetuljo.

Takisto je tudi Kreutzerjeva sonata uspela le napol, v kolikor sta jo vzdržala Kraljeva v zanositi, strastni igri kot Pozdniševa in Vl. Skrbinšek kot klasičen «kavalir» s Truhačevskim. Kovič je v igri in režiji formalist, notranji svet mu je še ves zaprt. On pozna novi oder in njega igro, a iz starega ne more. Zato njegov Pozdnišev ne najde preliva s poslušalcem in ostane verzirana odrska figura brez doživetja.

Sama na sebi lahka francoska družabna komedija Lepa pustolovščina pokaže, da je treba tudi v takih stvareh seči globoko, in dá režiserju Pregarcu priliko, da zadene stil te konverzacije, Kraljevi pa, da poda vprav mojstrski originalno starko, in da postane prvakinja naše drame. V lepi in kultivirani formi igre je Starčeva, povsem pravilna sta Skrbinšek in Železnik kot ženina. Sezona je rekordna. Ustvarila si je lepo dramsko občino, dala največji obisk in inkaso. Ustvarila je trajne vrednote, ki prvič v celotni zasnovi in izdelavi streme k umetniškemu bistvu. Ta bilanca bodi kažipot: ohraniti je vse one člane, ki so v tem stremljenju; vsi drugi se morajo izločiti in končati tradicijo dramatičnih društev z njih rodoljubno, umetnosti tujo pozo in emfazo zaslužnosti. Potreba čiščenja v ensemblu in ohranitev umetniško hotečih igralcev s Pregarcem ali njemu enakovrednim je praktično dognanje te sezone. Kajti državna subvencija je le tedaj opravičljiva, ako se daje v kulturno svrho. Ni v to dana, da bi se nameščali delavci, ki v njo ničesar prinese nimajo, socialni vidiki pa so nevpoštevni, ker bijejo po smotru gledališča.

H koncu velja kronistu še reči, da sta bili tudi opereta in opera, obe po obči sodbi, zlasti radi nezadostnega števila pevcov in premajhnih sredstev pač dokaj za dramo. Gmotna kriza (zopet znižana subvencija, pravcato stupidno pobijanje kulturnih interesov v obmejnem mestu napram močni kulturi) je oboje ubila. Požrtvovalni upravnik (dr. R. Brenčič) skuša rešiti vsaj dramo. Ko v interesu drugega slovenskega odra pošiljamo nujen apel na mariborsko mesto in oblast, želimo tudi, da se uprava strogo ravna po kažipotu iz bilance potekle sezone. Merodajni ljudje pa se naj že končno prepričajo, da se drugi slovenski oder resnično umetniško udejestvuje. M. Šnuderl.

Urednikov «imprimatur» 1. septembra 1928.

Foto A. Berthold

J. Bratmiller